İMPARATORLUĞU KORUYAN DUVARLAR: İSTANBUL'UN TARİHİ SURLARI

ISSN 1309-7342
9 771309 734002

ATLAS Tarih

SAYI: 67 ŞUBAT - MART 2021
FİYATI: 18.50 TL (KKTC Fiyatı 23.00 TL)

GALATA'DA LEVANTENLER
DERSAADET'TE AVRUPA

CAMELOT'TAN MERLİN'E KRAL ARTHUR'UN GERÇEK HİKÂYESİ

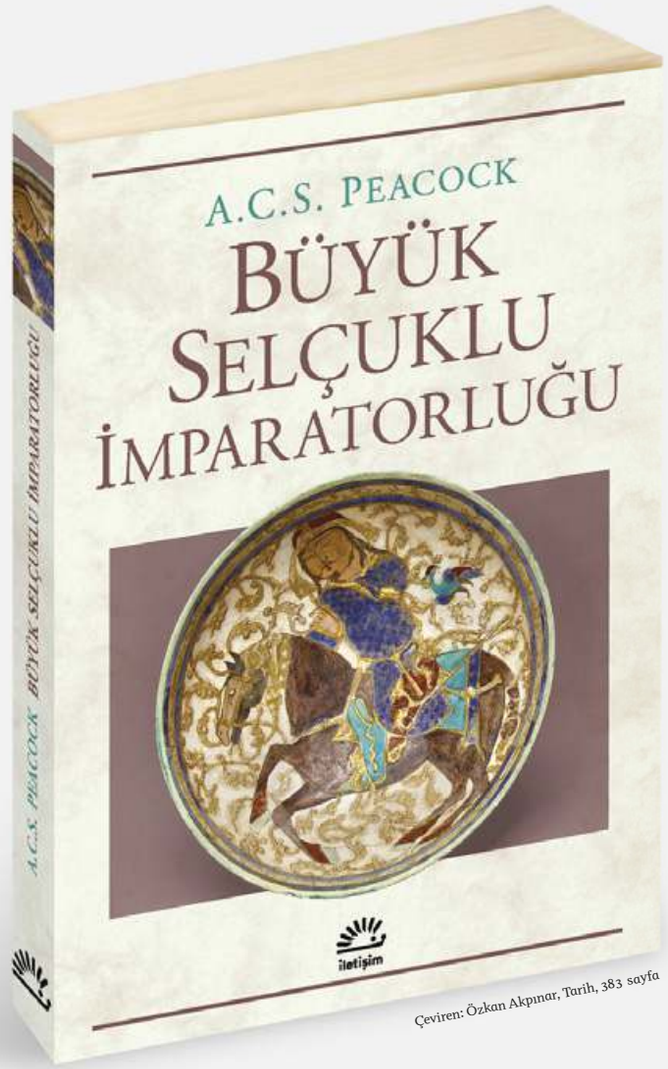
İSTANBUL-ATİNA-BRİNDİSİ ARASINDA HAVAYOLU DENİZ POSTA TAYYARELERİ

NÂZIM'IN BİLİNMEYEN HİTLER ŞİİRİ "EY KIRIK HAÇLI CANAVAR!"

iletişim

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kapsamlı bir analizi

A.C.S. Peacock, bu kapsamlı kitabında Ortadoğu ve Orta Asya'da, 11. ve 12. yüzyıllarda hüküm süren Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun demografik yapısını, veraset sistemini, Selçukluların yalnızca İslâm'la değil, diğer dinlerle de olan ilişkisini ve tebaasındaki gayrimüslimlere yaklaşımını, izlediği toplumsal ve politik yolu ve benimsediği bozkır geleneğini ortaya koyuyor.

Sayı: 67
Şubat-Mart 2021

İçindekiler

Konular

26 **"İstanbul'un Surları"**
Murat Sav

34 **Kapak konusu: Galata'da Levantenler**
Rinaldo Marmara ile söyleşi:
Dersaadet'teki Avrupa, Beyoğlu Belediye
Reisi Edouard Blak Bey, Levanten Gazeteleri...
Kansu Şarman

54 **Faik Bey della Sudda**
Emre Aracı

60 **Kral Arthur'un gerçek hikâyesi**
Alp Ejder Kantoğlu

70 **Normandiya'da bir şehzade**
Ali Özuyar

74 **Nâzım'ın bilinmeyen Hitler şiiri**
Özgün Uçar

80 **Necla Sertel - Aktris dediğin nedir ki?**
Filiz Terzi

86 **001 No'lu Foto Muhabiri: Ferid İbrahim**
Cengiz Kahraman

92 **Deniz posta tayyareleri**
Gökhan Akçura

100 **Nazi karşıtı Alman direnişçi**
Sultan Komut

104 **Kadın tenisçilerin direnişi**
Özge Aytulu

Bölümler

06 **Güncel Haber /** Günce Akpamuk

22 **Tablonun Sırları /** Kader Elveren

24 **Arşivimden /** Mesut Uyar

110 **Kayıp Evrak Bürosu /** Feza Kürkçüoğlu

114 **Röportaj: Urartular /** Şiir Alkan

122 **Kitap /** Yeşim Pütgül

126 **Müzik Tarihinden /** Uğur Biryol

130 **Karikatür /** Can Barslan

Kapak görseli

Karaköy Meydanı, 1894 (İmzasız renklendirilmiş cam levha)

İSTANBUL FOTOĞRAFÇILAR SULTANLAR- 1840-1900, PIERRE GIGORD KOLEKSİYONU, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Editör

/ *Kansu Şarman* / *ksarman@doganburda.com*

Dersaadet'teki Avrupalılar

Atlas Tarih dergisi bu sayısıyla birlikte 11'inci yılında. 2010 yılının haziran ayında, iki ayda bir periyotla yayımlamaya başladığımız dergi, okurlarımızın azalmadan süren ilgisiyle yayın hayatını sürdürüyor. Geçen sayımızı Kasım 2020 tarihinde çıkarmıştık. Ocak ayında ise yeni sayımızın yerine *"20. Yüzyıl Tarihi"* adıyla bir özel sayıyı okurlarımıza sunduk. Okurlarımızdan çok sayıda "Yeni sayı ne zaman çıkacak" mesajı aldık. Atlas Tarih dergisi elinizdeki şubat-mart sayısıyla birlikte artık bu periyotta yayımlanacak.

Yeni sayımızda kapak konumuz Galata'da Levantenler. Osmanlı coğrafyasındaki Levanten toplumun merkezi sayılan Galata'da ilk Latin yerleşimleri ne zaman başladı? İstanbul'un Bizans'tan Osmanlı hâkimiyetine geçişi sırasında Latin yerleşimi nasıldı, hangi şartlarda yaşadılar? Yabancı Latinler ile reaya ya da Müslüman olmayan Osmanlı tebaası Latinler arasında ne gibi bir fark vardır? Tüm bu soruların yanıtlarını ve Levantenlerin Osmanlı toplumu içinde sosyal ve kültürel etkilerini kendisi de Levanten bir aileden gelen Dr. Rinaldo Marmara'ya sorduk. Müzik tarihi araştırmacısı Emre Aracı ise ünlü besteci Franz Liszt'in öğrencisi olan ve yine İstanbul'da Levanten bir aileden gelen piyanist Faik Bey della Sudda'yı anlattı.

Bu sayıda Britanya efsanelerinin en ünlü kahramanlarından Kral Arthur'un gerçek hikâyesi derginin sayfaları arasında. Kral Arthur ve şövalyeleri miti hangi kaynaklara dayanıyor, "Yuvarlak Masa", "Excalibur" gibi figürler, "Lancelot" ve "Merlin" gibi kahramanlar bu mitin içine ne zaman dahil oldu, Avrupa kralları Arthur efsanesinden nasıl faydalandı? Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Alp Ejder Kantoğlu, Kral Arthur efsanelerine mitolojik ve edebi kaynak olan eserleri araştırdı.

Atlas Tarih'in yeni sayısında Murat Sav, Roma ve Osmanlı döneminde İstanbul surlarını; Gökhan Akçura, 1930'da İstanbul-Atina-Brindisi arasında çalışan deniz posta uçaklarını; Cengiz Kahraman, 001 No'lu ilk foto muhabiri Ferid İbrahim'in öyküsünü; Özgün Uçar, Nâzım Hikmet'in ilk kez yayımlanan Hitler şiirini; Filiz Terzi, tiyatrocu Necla Sertel'in hazin hikâyesini; Ali Özuyar, 1944'te Müttefiklerin Normandiya çıkarmasında görev alan Osmanlı şehzadesini; Özge Aytulu, kadın tenisçilerin adalet mücadelesini kaleme aldı. Uğur Biryol, Murat Meriç'in şarkıların geçmişini ve hikâyelerini ele aldığı kitabını tanıttı. Şiir Alkan, Erkan Konyar ve Kemalettin Köroğlu ile Urartular hakkında yayımladıkları kitapla ilgili röportaj yaptı. Bu sayıdan itibaren Türkiye'nin önde gelen askeri tarih uzmanlarından Prof. Dr. Mesut Uyar, kütüphanesindeki sıra dışı askeri tarih kitaplarını Atlas Tarih okurlarıyla paylaşacak.

Nisan-mayıs sayısıyla yeniden buluşmak üzere…

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Yönetim Danışmanı
Ferhan Kaya Poroy

Yayın Danışmanı
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü
Melih Şabanoğlu

Yazı İşleri Müdürü (Sorumlu)
Ayşegül Uyanık Örnekal

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Mesut Uyar, Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Cengiz Kahraman, Gazanfer İbar, Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Ayşegül Parlayan

Kurumsal İletişim Müdürü: Funda Demirci Ayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71

www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Üretim Planlama Direktörü (Tüzel Kişi Temsilcisi): Yakup Kurtulmuş

Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol

Finans Direktörü: Didem Kurucu

Dijital İçerik Direktörü: Eren Demir

Reklam

Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça

Grup Başkan Yardımcısı: Seda Erdoğan Dal - Işıl Baysal Turan

Satış Koordinatörü: Burcu Kevser Karaçam - Hülya Hankendi

Satış Müdürü: Şerife Dökmetaş

Bölgeler Proje Müdürü: Şelçuk Ergenç

Bölgeler Reklam Müdürü: Hülya Erdoğan

Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka 0 212 336 53 61 - 62

Hedef Sayfalar Reklam Koordinatörü: Aysel Şener

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam Satış Koordinatörü
Sezinur Balıkçıoğlu

Ankara Reklam Satış Müdürü: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 207 00 72 -73

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com

Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com

İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com

FRANSA / LÜKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com

İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com

İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com

ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri

Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Ulusal Süreli İki Ayda Bir

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas Tarih dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

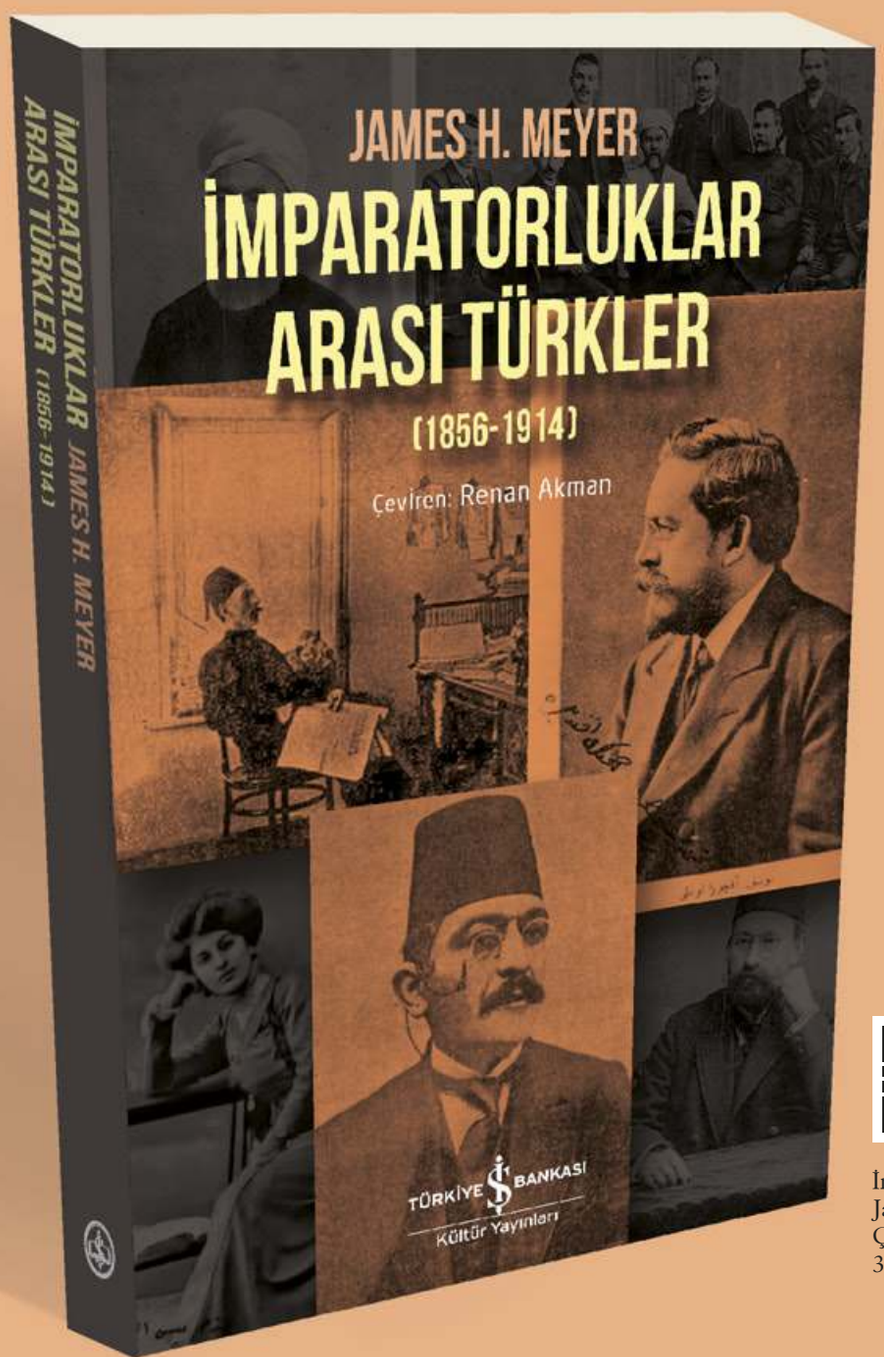
DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com

Üyeliği: FIPP

Çalışma Saatleri: Her gün saat 09.00-22.00 arasında hizmet verilmektedir.

RUSYA İLE OSMANLI ARASINDA TÜRK AYDINLARI AKÇURA, GASPRİNSKİY, AĞAOĞLU VE DİĞERLERİ

İmparatorluklar arası Türkler
James H. Meyer
Çev. Renan Akman
336 sayfa, 28 TL

Maximum Mobil'den QR ile ödemelerde **ücretsiz kargo!**

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

iskultur.com.tr facebook.com/iskultur twitter.com/iskultur instagram.com/isbankasikulturyayinlari

/ Günce Akpamuk / gakpamuk@gmail.com

Hititlerden Roma'ya, Selçuklulardan Osmanlı'ya

Sadberk Hanım Müzesi'nin eserleri Meşher'de

Meşher, Türkiye'nin ilk özel müzesi olan Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonundan önemli bir seçkinin yer aldığı "Mâziyi Korumak: Sadberk Hanım Müzesi'nden Bir Seçki" sergisine ev sahipliği yapıyor.

Meşher, "Mâziyi Korumak: Sadberk Hanım Müzesi'nden Bir Seçki" sergisi, müzenin kuruluşunun 40'ıncı yılı dolayısıyla, pandemi önlemleri alınarak hazırlandı. 1 Ağustos 2021 tarihine kadar açık kalacak olan sergiyle eşzamanlı bir şekilde seminer, podcast serisi, çocuk atölyeleri, sanal sergi turları gibi online etkinlikler de devam edecek. Sergiyle birlikte Sadberk Hanım Müzesi Müdürü ve sanat tarihçisi Hülya Bilgi ile arkeolog G. Senem Özden Gerçeker'in metinlerini kaleme aldığı sergi kitabı Türkçe ve İngilizce olarak iki ayrı edisyon halinde yayımlandı. "Mâziyi Korumak" hakkındaki sorularımızı Hülya Bilgi yanıtladı.

Sadberk Hanım Müzesi'nin açılma hikâyesinden biraz bahsedebilir misiniz?

Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, 14 Ekim 1980 tarihinde Sarıyer'in Büyükdere semtinde, "Azaryan Yalısı" olarak adlandırılan yapıda, Vehbi Koç'un eşi Sadberk Koç'un anısına, onun kişisel koleksiyonunu sergilemek üzere açılmış, Türkiye'nin ilk özel müzesi. Sadberk Koç, aileden gelen güzel sanatlar ve eski eser merakıyla, gençlik yıllarından itibaren Osmanlı kadın kıyafetleri ile işlemeleri toplamaya başlamıştı. Zamanla işleme ve kıyafetlerin yanında Osmanlı sanat eserlerine de ilgi duyarak tuğralı gümüşler, porselenler, tespih ve kaşıklar gibi eserleri de topladı. Ancak Türkiye'de

Sergi 1 Ağustos 2021'e kadar Beyoğlu'ndaki Meşher'de.

kanunen “özel müzecilik” diye bir kavram mevcut değildi. Bu eserlerin kendi adını taşıyacak bir müzede sergilenmesi, hayatının son günlerine kadar en büyük arzularından biri oldu. Ancak ömrü bu arzusunu gerçekleştirmeye yetmedi ve vefatından sonra Koç Ailesi ve Vehbi Koç Vakfı, Sadberk Hanım’ın arzusunu yerine getirdiler. Vehbi Koç ile Sadberk Hanım’ın ortanca kızları olan, eski eserlere ve sanata düşkünlüğü ile bilinen Sevgi Gönül, Koç Ailesi adına annesinin müze hayalini gerçekleştirme ve müzenin kuruluş çalışmalarının ardından İcra Komitesi Başkanlığı görevlerini üstlendi. Sadberk Hanım Müzesi kuruluş yıllarında yaklaşık 3 bin 500 esere sahipken, bugün 19 bini aşkın eseri bünyesinde barındırıyor.

Çocuk heykeline ait baş/Bronz Helenistik Dönem, M.Ö. 2. yüzyıl (sağda). Tabak/ Seramik Osmanlı, İznik, yaklaşık 1570–1575 (altta).

Bugün müzede hangi dönemlere ait eserleri görebiliyoruz?
Sevgi Gönül Binası’nda, İ.Ö. 6’ncı binyıldan Bizans dönemi sonuna kadar Anadolu’da yaşayan uygarlıkların maddi kültür kalıntıları kesintisiz olarak takip edilebiliyor. Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağları, Hitit, Asur, Urartu ve Frigler’e ait eserler, Miken, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Helenistik dönemler ile Roma ve Bizans dönemlerine ait pişmiş toprak ve madenden yapılmış çeşitli kaplar, figürinler, ritüel semboller, cam eserler, sikkeler, süs eşyaları, tabletler ve heykeltıraşlık eserleri ile mezar stelleri bu sergilemede görülecek eserler. Azaryan Yalısı’nda ise Erken İslam, Selçuklu, Timur, Memlûk, Eyyubi, ve Safevi dönemlerinin sanat anlayışını en iyi şekilde ortaya koyan maden, seramik ve cam eserlerle, İslam sanatı genel hatlarıyla yansıtılıyor. Türk-İslam sanatı koleksiyonunun önemli bir bölümünü Osmanlı dönemine ait eserler oluşturur. 15. yüzyıl ile 20. yüzyıl başı

Sevgi Gönül, 1985).

zaman aralığına tarihlendirilen maden, seramik, porselen, hat ve tekstil türü farklı malzemelerden yapılmış bu seçkin eserler ile Osmanlı sanatının tarihsel gelişimini takip etmek mümkün.

Müzede tüm koleksiyon sergileniyor mu, yoksa dönemsel değişiklikler oluyor mu?
Gerek müze binalarımızın fiziki şartları gerekse koleksiyonlarımızda sürekli sergilenmesi uygun olmayan organik malzemelerden yapılmış eserlerin bulunması nedeniyle yaklaşık 3 bin 500 eseri sergileyebiliyoruz.

Kıyafet koleksiyonu nasıl korunuyor?
Osmanlı dönemi kadın kıyafetleri koleksiyonu, Sadberk Hanım Müzesi’nin güçlü koleksiyonlarından biri. Koleksiyonda 18’inci yüzyıl ile 20’nci yüzyıl başı arasındaki döneme tarihlenen entari çeşitleri (üçetek entari, bindallı entari), şalvar ve cepkenler, “pirpiri” adı verilen Balkan kaftanları ile Avrupa modasına uygun veya geleneksel gelin kıyafetleri ve aksesuarları ağırlıkta. Bu eserlerin depolandığı ve sergilendiği mekânlar ICOM şartlarına uygun olarak tanzim edilmiştir ve gün ışığına kapalıdır. Vitrinlerde dikey olarak asılmış veya manken üzerine giydirilmiş olan işleme ve kıyafetler, asılmaktan ve ışığa maruz kalmaktan dolayı yorulmuş olacağından, depoda bulunan dinlenmiş eserlerden seçim yapılarak değiştirilir. Sergiden çıkarılan tekstil türünden eserler temizlenip, yani vakumlama yöntemiyle tozlarından arındırılıp havalandırılır, gerekiyorsa

onarımları yapılır ve birkaç yıl depoda çekmecelerde, çoğunlukla yatırılarak temiz bir ortamda dinlenmeye alınır.

Sergi fikri nasıl ortaya çıktı, müzeye gidip gezmekten ne farkı var?
Zaman zaman ziyaretçilerin Sarıyer'in Büyükdere semtinde bulunan Sadberk Hanım Müzesi'ne ulaşım açısından zorlandığını gözlemliyoruz. Bu nedenle 40'ıncı kuruluş yıldönümü çerçevesinde, koleksiyonumuzdan oluşturduğumuz önemli bir seçkiyi, insanların kolayca ulaşabileceği, İstanbul'un kalbi sayılabilecek bir mekânda, Vehbi Koç Vakfı'na bağlı bir kurum olan Meşher'de ziyaretçileriyle buluşturmayı arzu ettik. Sergide, koleksiyondan seçilen eserlerle ziyaretçilerimizi Anadolu'da binlerce yıllık bir zaman yolculuğuna çıkarmayı amaçlıyoruz.

Gelin kıyafeti/Saten, dantel, deri, kurdele, gümüş tel, yeşil tırtıl tel. Osmanlı, Bursa, 1909.

Serginin adı neden "Mâziyi Korumak"?
Türkiye'nin ilk özel müzesi olan Sadberk Hanım Müzesi'nin kurulduğu günden itibaren büyük bir heyecanla üstlenmiş olduğu ana hedefi, kültürel mirasımızın birer parçası olan eserlerin en iyi şartlarda muhafaza edilerek gelecek kuşaklara aktarılması. Bu nedenle müze bünyesinde konservasyon ve restorasyon laboratuvarı ile tekstil restorasyon atölyesi bulunuyor. Bu birimlerin temel sorumluluğu, müze koleksiyonunun bütünlüğünü konservasyon kurallarına uygun şartlarda koruyarak, gelecek nesillere güvenli bir şekilde aktarılmasına yardımcı olmak. 2020 yılı müzemizin 40'ıncı kuruluş yılı ve 40 yıl boyunca müzemiz bu konuda çalışmalarını her geçen gün geliştirerek, koleksiyonunu da zenginleştirerek yoluna devam ediyor. "Mâziyi Korumak" sergisinde, Sadberk Hanım Müzesi'nin bu 40 yıllık serüveni, gelecek kuşaklara bırakacağı görkemli mirastan önemli bir seçki ile sunularak anlatılıyor.

Sergide müzeden hangi döneme dair eserleri görebiliyoruz?
Serginin giriş katında Anadolu uygarlıkları kronolojik bir düzende çarpıcı eserlerle temsil ediliyor. Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağları, Hitit, Asur, Urartu ve Frigler'e ait eserler, Arkaik, Klasik ve Helenistik dönemler ile Roma ve Bizans dönemlerine ait pişmiş toprak, metal ve cam eserler görülüyor. Birinci ve ikinci katlarda ise Selçuklu dönemi metal işçiliğini gösteren eserler yanında Osmanlı dönemi tombak, tuğralı gümüş, seramik, porselen, cam eserler ile işleme ve kıyafet koleksiyonundan seçkin örnekler müze koleksiyonunun çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koyuyor.

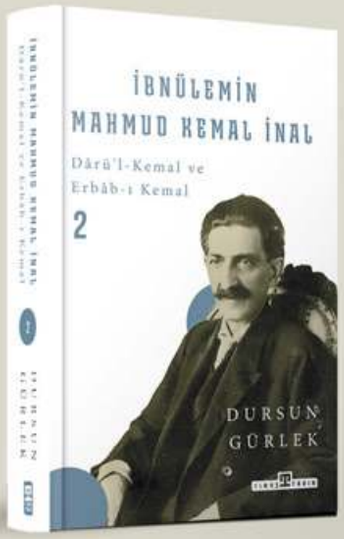
İznik çini ve seramikleri tüm dünyada önemli bir yere sahip, pek çok müzede ayrı bir yer ediniyor. Müzede ve Meşher'deki sergide İznik çini ve seramiklerine dair nasıl eserler görebiliriz?
Sadberk Hanım Müzesi, koleksiyonlarındaki eserlerin sayısal fazlalığından ziyade eserlerin üstün niteliği nedeniyle yurtiçi ve yurtdışındaki araştırmacıların ilgi odağında. Özellikle Osmanlı sanatı içinde çok önemli bir yer tutan İznik çini ve seramiklerinden oluşan koleksiyon aracılığıyla, bu sanatın gelişimi 15'inci yüzyıldan 17'nci yüzyılın ortalarına kadar kesintisiz biçimde izlenebiliyor. Eserler arasında, günlük kullanım kaplarının yanı sıra saray nakkaşhanesinde hazırlanan desenler doğrultusunda tarihi vakıf yapılarının dekorasyonu için üretilen çinilerin seçkin örnekleri de yer alıyor. Sergide de İznik seramiklerinin bazı seçkin örneklerini görebiliyoruz. Gül, lale, karanfil ve sümbülün yanı sıra saz yaprakları, selvi, bahar dalları, asma ve üzüm salkımlarından oluşan natüralist motifler, hayvan figürleri, günlük hayattan insan figürleri, meydan çeşmesi tasvirleriyle bezeli tabak, kupa, maşrapa, kavanoz gibi günlük kullanım kaplarından örnekler ile altıgen ve dörtgen çiniler ustalıklı desenleri ve renkleriyle göz kamaştırıyor.

Timaş Tarih Kitaplığı

Nitelikli Eserlerle Büyümeyi Sürdürüyor

TİMAŞ

iyi ki kitaplar var...

ön okuma için karekodu cep telefonu kameranıza okutunuz.

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL
DURSUN GÜRLEK

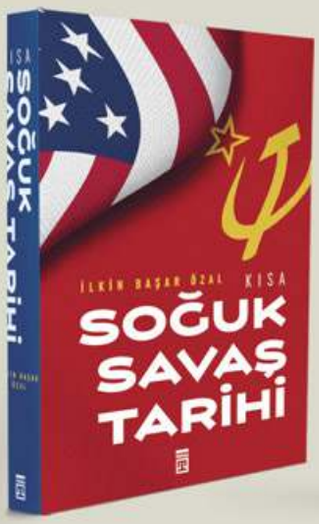
ön okuma için karekodu cep telefonu kameranıza okutunuz.

TARİHÇİ
TAHA NİYAZİ KARACA

ön okuma için karekodu cep telefonu kameranıza okutunuz.

BOĞAZ'IN DÖRT MUHAFIZI
SAMET ALTINTAŞ

ön okuma için karekodu cep telefonu kameranıza okutunuz.

KISA SOĞUK SAVAŞ TARİHİ
İLKİN BAŞAR ÖZAL

ön okuma için karekodu cep telefonu kameranıza okutunuz.

KISA HİTLER İMPARATORLUĞU TARİHİ
ALİ ÇİMEN

ön okuma için karekodu cep telefonu kameranıza okutunuz.

İMPARATORLUĞUN SON SAVAŞI
NECMETTİN ALKAN

Şakir Eczacıbaşı'nın fotoğraflarında "Seçilmiş Anlar"

İstanbul Modern, Şakir Eczacıbaşı'nın fotoğrafçılık kariyerine başladığı 1960'lı yıllardan itibaren çektiği fotoğraflara yer verilen "Seçilmiş Anlar" sergisine ev sahipliği yapıyor. Geçtiğimiz kasım ayında açılan sergi, 31 Mart 2021'e kadar ziyaret edilebilecek.

İstanbul Modern, ölümünün 10'uncu yıldönümünde iş insanı ve fotoğrafçı Şakir Eczacıbaşı'nı, onun eserlerinden oluşan bir sergiyle anıyor. "Seçilmiş Anlar", Eczacıbaşı'nın fotoğrafçılık kariyerine başladığı 1960'lı yıllarda çektiği izlenimci fotoğraflarının yanı sıra 1980'li yıllardan itibaren fotoğrafın teknik imkânlarını kendine özgü bir yaklaşımla yorumladığı çalışmalarını izleyicilerle buluşturuyor. Eczacıbaşı Topluluğu'nun sponsorluğunda, küratörlüğünü Bülent Erkmen'in üstlendiği sergi, 25 Kasım 2020 - 31 Mart 2021 tarihleri arasında ziyarete açık kalacak. Ayrıca, hazırlıkları uzun zamandır sürdürülen ve Şakir Eczacıbaşı'nın sanata olan tutkusuna, biyografisine ve fotoğraf sanatının örneklerine detaylı olarak yer verilen sakireczacibasi.com.tr adresi de yayına alındı.

Şakir Eczacıbaşı'nın, İstanbul Modern Sanat Müzesi Fotoğraf Koleksiyonu'ndaki pek çok çalışmasının yanı sıra Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı'na bağışladığı fotoğraf koleksiyonundan bir seçkinin de yer aldığı sergide, 300'ü aşkın fotoğraf bulunuyor. Fotoğraflar, sanatçının "Doğal halde olduğumuz yerler" olarak tarif ettiği sokakları ve binlerce yıldır birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu coğrafyasının çok katmanlı yapısını yansıtıyor. Sergi, Eczacıbaşı'nın insan merkezli çalışmaları ile kültür sanat alanında döneminin önemli aktörlerinin portrelerine yer verirken aynı zamanda sanatçının "evrensel bir iletişim arama" arzusunu da gözler önüne seriyor. Şakir Eczacıbaşı'nın "Seçilmiş Anlar" adlı kitabının yanı sıra sergiye özel olarak

Cibali, İstanbul, 1975, İstanbul Modern Sanat Müzesi Fotoğraf Koleksiyonu (üstte). Şakir Eczacıbaşı, 1990 (altta).

hazırlanan bir ürün seçkisi de İstanbul Modern mağazasında sanatseverlerle buluşuyor. Şakir Eczacıbaşı, fotoğraflarıyla yurtiçi ve yurtdışında büyük ilgi çekerek çağdaş fotoğraf sanatçıları arasında seçkin bir yer elde etmişti. Türkiye'de on beş, yurtdışında ise yirmi beş fotoğraf sergisi düzenleyen sanatçının seçme fotoğraflarını içeren "Anlar/Moments" (1983), "Türkiye Renkleri" (1997), "Kapılar ve Pencereler" (2001), "Bir Seçki: 1965–2005" (2005) kitapları da yayımlandı. Sanatçı ilerleyen yıllarda Türk Sinematek Derneği kuruculuğu ve İstanbul Kültür Sanat Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığı gibi görevleri de üstlendi. 1968 yılından başlayarak 2010 yılındaki vefatına kadar "İstanbul", "Türkiye'den İnsan Manzaraları", "Balıkçılar", Evler, Yollar… Sokaklar, Çarşılar... Pazarlar, Kahvehaneler..." gibi 43 tema üzerine, seçkin yazar ve fotoğraf sanatçılarının yer aldığı Eczacıbaşı Renkli Fotoğraf Yıllıkları'nı hazırladı; bu yayınlarda bilinmeyen birçok genç fotoğrafçıyı da tanıttı.

ATLAS

Keşfetmek için bak

ŞUBAT sayısı bayilerde

Kaçırmayın!

Hemen Abone Olun • 0 212 478 0 300

atlasdergisi.com ATLASDergisi AtlasDergisi atlas_dergisi

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Filiz Çağman'ın ardından

Türkiye müzeciliğinin en saygın ve öncü simalarından Dr. Filiz Çağman'ı geçen ay kaybettik. Prof. Dr. İlber Ortaylı, "Onu Topkapı Sarayı'nın nazırı olarak gördüm" dediği Filiz Çağman'ı yazdı.

Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun olduktan sonra Topkapı Sarayı Müzesi'ne girmişti. Sanat tarihçilerimiz ve hatta bütün tarihçilerimiz, gerek bizimkiler gerekse yabancı meslektaşların içinde Osmanlıcası onun kadar düzgün olan az bulunur. Bu özelliği dolayısıyla ele aldığı bütün eserleri minyatür, tezhip, kâğıdın cinsi konusunda orijinal bilgiler ileri sürdü, yorumlar yaptı. Kalabalık makale listesinde bu konuların hepsine değinir. Mesela Osmanlı minyatürleri ve kitap sanatları üzerinde (Kat'ı - Osmanlı Dünyasında Kâğıt Oyma Sanatı ve Sanatçıları kitabı) yaptığı araştırma kayda değerdir.

Sağlık sorunlarına rağmen son günlere kadar çalıştı, üretti ve ölümünden sonraya kalan iki önemli kitabı baskıdadır. Bir tanesinin konusu müdürlüğünü yaptığı Topkapı Sarayı'dır. Bir meslektaşımız olan Nazan Ölçer'in dediği gibi: "Topkapı'ya gösterdiği ihtimamı kendi sağlığına da gösterse daha uzun yaşardı."

17 Ağustos depreminden sonra sarayın üzerine daha çok titredi. Kadıköy'deki evini terk edip sarayın bir odasına sığınıp gece gündüz orada kaldı. Acil onarımlar için bakanlığı ve kurumları zorladı. Kütüphanede yetişmesi dünya çapında ünü olan Topkapı Sarayı Yazmalar Kütüphanesi'nin onun elinde ayrı bir değer kazanması ve tanınması için bir neden olmuştur.

Dr. Nazan Ölçer ve Royal Galery'nin baş küratörü David Roxburgh'le Londra'da düzenlediği "The Turks/ Türkler" sergisiyle St. Petersburg

Ermitaj Müdürü Profesör Piotrovski'nin desteği ve buradaki eserlerin de katkısıyla Türk sanat tarihi için hazırlanan en önemli serginin ortaya çıkmasını sağladı. Sergi yankı yarattı ve o yolda birtakım yeni sergiler açılmasına vesile olmuştu.

Saray kütüphanemizdeki "Nizami'nin Hamsesi'nin Minyatürleri" konulu tezi şark tarihine vâkıf bir âlimin işidir. Bu seçkin tarihçimizin halefi olmak talihine eriştim. Ömrümün yedi yılını o müzeye verdim ve her konudaki soruma ve müzenin sorunu hakkında başvurduğumuzda yakın ilgisini esirgemedi.

Minyatürlerin yanındaki metinleri okumak ve değerlendirmek kadar, sarayın hiç dile gelmemiş yanlarını keşfetmek de onun vasıfları arasındaydı. Her zaman için kendisini sarayın mütevazı bir muhafızı ve hâdimi olarak adlandırırdı. Doğrusu ben de öyle düşünüyorum. Bir fark, onu bu sarayın "Nazırı" olarak gördüm. Aslında 81 yılık yaşamının 60 yılını o sarayın içinde, onu düşünerek geçirdiği çok açık.

Sarayı seven meslektaşlarını o da sevdi ve kolaylık gösterdi. Sevmeyenlere yerli veya yabancı olsun soğuk davranırdı; bu bir sır değil.

Onu unutulmayacak müdürlerimiz arasında görüyorum. İstemihan Talay kendisini müdürlüğe tayin ettiğinde çekingendi. Ciddi insanlar gibi tereddütlüydü. Onu müsteşar muavini Dr. Hüner Tuncer'le ikna ettik. Sayın Atilla Koç beni de müdür olarak düşündüğünde o cesaret ve icazet verdi. Bir sürü müze müdürünün ismi bile yaşamaz. Bu, dünyada da böyledir. Çok azının ise yaşadığı ve hizmet ettiği kurumla ismi aynîleşir. Dr. Filiz Çağman onlardandır.

ALL ABOUT HISTORY

TAM 11 ÜLKEDE YAYIMLANAN VE DÜNYANIN EN ÇOK OKUNAN TARİH DERGİSİ ŞİMDİ TÜRKİYE'DE

2021 DUVAR TAKVİMİ HEDİYE

Tarihte bugün duvar takvimi
Yılın her günü için tarihi olaylar, müthiş fotoğraflar

BAYİLERDE!

Sürükleyici hikâye anlatımı,
muhteşem fotoğraflar ve illüstrasyonlarla
GEÇMİŞİ KEŞFEDİN!

Online satın almak için: www.dergiburda.com

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Türkiye'nin tiyatro belleği: Hagop Ayvaz'ın arşivi sergileniyor

Yapı Kredi Kültür Sanat, 15 Aralık 2020 - 21 Şubat 2021 tarihleri arasında tiyatro sanatçısı ve yayıncı Hagop Ayvaz'ın tiyatro arşivinden bir seçki sunan "Kulis: Bir Tiyatro Belleği, Hagop Ayvaz" sergisine ev sahipliği yapıyor.

Hrant Dink Vakfı öncülüğünde Türkiye Tiyatro Vakfı ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık işbirliğiyle hazırlanan "Kulis: Bir Tiyatro Belleği, Hagop Ayvaz" sergisi, tiyatro sanatçısı ve yayıncı Hagop Ayvaz'ın tiyatro arşivinden bir seçki sunuyor. 1911-2006 yılları arasında yaşamış İstanbullu Hagop Ayvaz'ın kişisel çabalarıyla oluşturduğu tiyatro arşivinden yola çıkarak, toplumsal bellek, kimlik ve mekân bağlamında Türkiye'nin tiyatro tarihine odaklanan sergi, 15 Aralık 2020 - 21 Şubat 2021 tarihleri arasında ziyaret edilebilecek.

Hagop Ayvaz'ın Osmanlıca, Ermenice ve Türkçe, 600'e yakın el yazması ve matbu tiyatro metni, 500'den fazla Ermenice ve Türkçe süreli yayın, dergi ve broşürün yanı sıra fotoğraf, afiş, karikatür, kupür, davetiye, çizim ve kartpostaldan oluşan yaklaşık 12 bin görsel materyali içeren arşivi, 2006 yılında vefat etmesinin ardından Agos gazetesine ve sonrasında da Hrant Dink Vakfı'na bağışlanmıştı. Bu arşive 2019 yılında Ayvaz'ın bazı kişisel eşyalarının, aldığı ödüllerin ve 1946-1996 arasında kesintisiz yayımladığı Ermenice kültür sanat dergisi Kulis'in 1104 sayılık tam koleksiyonu da eklendi.

Kulis 1104 (Aralık 1996).

"Kulis: Bir Tiyatro Belleği, Hagop Ayvaz" sergisi de işte bu arşivden yapılan seçkiyi ziyaretçileriyle paylaşıyor. Ayrıca, Hrant Dink Vakfı'nın dijital ortama aktardığı arşiv, sergiyle eşzamanlı olarak erişime açıldı.

Pokr Taderahump **(Küçük Tiyatro Kumpanyası),** ***Kocaoğlan*** **(1961).**

Fotoğraflar, afişler, kitaplar...

Ayvaz'ın arşivindeki fotoğraflar, afişler, dergiler, oyun metinleri içeren kitaplar ve defterlerden bir seçki sunan "Kulis: Bir Tiyatro Belleği, Hagop Ayvaz", üç ana bölümden oluşuyor. İlk bölüm, tiyatro tutkusu ilk gençlik yıllarına dayanan Hagop Ayvaz'ın figüranlıktan yönetmenliğe, köşe yazarlığından yayıncılığa uzanan yaşamı paralelinde, İstanbul'da Ermenice tiyatro üretimi ve etkinliklerini mercek altına alıyor. İkinci bölümde, Ayvaz'ın 1946-1996 arasında kesintisiz olarak yayımladığı Kulis dergisinin Türkiye sınırlarını aşan etkileri, dönemin sanat ve siyaset gündemi ekseninde, bir zaman çizelgesi eşliğinde ele alınıyor. Son bölüm ise Osmanlı ve Türkiye tiyatro tarihinde mihenk taşı olmuş birçok sanatçıya, topluluğa, oyuna, mekânlara odaklanıyor ve ziyaretçiyi, bunlar arasındaki bağlantıları keşfederek Türkiye'nin tiyatro geçmişine yeniden bakmaya davet ediyor.

Hagop Ayvaz, Othello'da, ***'Cassio'*** **rolünde.**

Science+Nature

ÇOCUKLAR İÇİN BİLİM VE DOĞA

İNGİLTERE'DE ÇOCUKLARIN EN ÇOK OKUDUĞU BİLİM DERGİSİ ŞİMDİ TÜRKİYE'DE!

POSTER HEDİYELİ

2.SAYI BAYİLERDE

POPULAR SCIENCE TÜRKİYE EKİBİNDEN

DOLU DOLU 130 SAYFA

Online satın almak için: www.dergiburda.com

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Geniş bir coğrafyanın ve zengin bir kültürün eseri:

Osmanlı mutfağı

Yemek tarihi üzerine, özellikle de Osmanlı mutfağıyla ilgili yaptığı araştırmalarla bilinen Priscilla Mary Işın'ın yeni kitabı "Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi" çıktı. Işın bu kez saray mutfağından tatlılara, aşçılardan kutlama yemeklerine ve kahve kültürüne kadar pek çok konuyu okuyucuyla buluşturuyor.

Anadolu, Orta Asya, İran ve Arap yemek kültürlerini temel alarak oluşan Osmanlı mutfağı, 15'inci yüzyıldan itibaren kendine özgü bir kimlik kazandı ve Mısır'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyayı etkiledi. Bugün dünyanın dört bir yanında Osmanlı mutfak kültürünün izleri var. "Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi"yle okuyucuyu Osmanlı yemek kültürüyle buluşturan Priscilla Mary Işın, yeni kitabıyla ilgili sorularımızı yanıtladı.

Osmanlı'da yemek kültürü nasıl bir yere sahipti?

Yemek kültürü, tarihe yeni perspektifler açtığı için artık ciddiye alınan bir konu haline geldi. Bu kitabın amacı da yemeklerin kendilerine odaklanmak değil, yemek kültürünün aynasında Osmanlı toplumunu çeşitli açılardan incelemek. Osmanlılar için yemek sadece ağız tadından ibaret değildi, manevi anlamlar taşıyordu. Kahve, misafirperverliğini sembolize ettiğinden hem evlerde hem de devlet protokolünde merasimlerle sunuldu. Şekerli veya ballı yiyecekler mutluluk ve iyilik simgesi olarak her türlü kutlama ve özel günde ikram edilirdi. Meyve ve tatlı ikram etmek, dostluk ifadesi ve hatır sormak amacı taşıyan, yaygın bir gelenekti. İnsanlar kendi bahçelerinden topladıkları meyvelerini veya kendi hazırladıkları tatlıları birbirlerine yollarlardı. İleri gelenler ise bu geleneği ileriye götürerek padişahın çocuğunun doğması gibi olayları kutlamak veya yeni gelen yabancı elçilere hoş geldin demek için meyve, şekerleme ve çiçeklerden oluşan gösterişli hediyeler yolluyorlardı. Hayırseverlik amacıyla ve sevap kazanmak için çeşme yaptırmak, yoksullara ve mektep çocuklarına yiyecek vermek, hayvanları beslemek amacıyla vakıflar kuruluyordu. Padişahlar ve devlet adamlarının kurdukları imaretlere hayran kalan Alman papaz Salomon Schweigger, "Böyle bir vakıf, eski Romalıların sütunlarından ve heykellerinden ya da Mısırlıların piramitlerinden daha fazla saygıyı hak ediyor; çünkü bütün o tarihi

Yemek tarihi üzerine çalışan Priscilla Mary Işın.

eserler gösterişli birer sanat sergisi olmaktan başka bir işe yaramaz ve ne Tanrı'ya ne de insanlara gerçek anlamda faydası vardır" diye yazmıştı.

"Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi" kitabında okuyucuyu neler bekliyor?

Mutfağın kökenleri ve gelişmesini ilk bölümlerde anlattıktan sonra farklı açılardan ele alarak sofra adabı, saray mutfağı, aşçılar, gıda ticareti, askerlerin beslenmesi, lokantalar, kahvehaneler, meyhaneler gibi konuları ayrı bölümlerde inceledim. Bu konular hem toplumun değerleri ve alışkanlıklarına hem de devletin politikaları ve yasalarına ışık tutuyor. Lokantalarda hazırlanan yemeklerle ilgili şartların ve temizlik kurallarını belirten ilk kanunların 1502 tarihinde çıkarılması; Osmanlı ordularının başarısında orduya yeterli gıdanın sağlanması için alınan tedbirlerin önemi buna örnektir. 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı'na katılan bir İngiliz askeri hekim, hem Osmanlı askerlerine yeterli tayinlerin verildiğini hem de her 10 askere verilen kazanda sağlıklı ve lezzetli yemekler pişirmeyi bildiklerini anlatır. Aşçılarla ilgili olarak onların ustadan çırağa aktarılan bilgi ve becerileriyle, yaratıcılıklarıyla mutfağın gelişmesinde önemli rol oynadıkları görülür. Zenginlerin mutfaklarında kebapçı, pilavcı, börekçi, dolmacı gibi belli yemek türlerinde uzmanlaşmış aşçılar çalışırdı. Lokantalarda genellikle tek veya az çeşit yemek sunulurdu: Şiş kebap, koyun çevirmesi, yahni, işkembe çorbası, börek, salata, hoşaf gibi. Şehir hayatında önemli rol oynayan lokantalarda yemek yenebilirdi ama insanlar genellikle yemeklerini alıp çalıştıkları dükkân, han veya yakın bir kahvehaneye götürürlerdi.

Osmanlı mutfak kültürü, pek çok medeniyetten etkilendiği gibi, birçok ülke mutfağına da izler bıraktı (üstte).

16'ncı yüzyılın ortasında ortaya çıkan kahvehaneler, buluşma ve sohbet yeri olarak benimsendi fakat devlet siyasi nedenlerle dönem dönem bunlara yasaklar getirdi. Zenginlerin devam ettikleri ihtişamlı kahvehanelerin yanı sıra denizci gibi belli meslek gruplarının gittiği kahvehaneler de vardı. Yabancı elçilere verilen tayinler ve ziyafetler, uzaktan gelen baharat, misk gibi lüks gıdalar, Osmanlıların kendi sınırları dışındaki dünyayla yoğun siyasi ve ticari ilişkilerini de yansıtmaktadır.

Kitabı hazırlamak için ne gibi kaynaklardan yararlandınız, nasıl ve ne kadar sürelik bir çalışmanın ürünü bu kitap?

Çok çeşitli kaynaklardan faydalandım ve kitabın yazılması iki yıl kadar sürdü. Kaynakların arasında arşiv belgeleri, Osmanlı dönemine ait eserler, araştırmacıların makaleleri ve kitapları, şiirler, anılar, seyahatnameler ve yemek kitapları bulunuyor. İsteyen okuyucuların bunları kolaylıkla bulmaları için, tüm kitaplarımda yaptığım gibi dipnotlar verdim. Genel okuyucu için yazdığımdan, konuları ana hatlarıyla, en ilginç ve can alıcı noktalarına değinerek vermeye çalıştım. Yerli ve yabancı tanıklıklar, geçmişi canlandırdıkları için bu tür kaynaklar da çok önemli. Kahve konusunda tamamen zıt görüşler ifade edenler vardı: Tarihçi İbrahim Peçevi, insanların arkadaşlarını evde ağırlama masrafından kurtulmak için ev yerine kahvehanelerde buluşmayı tercih ettiklerini söyler. Ama şair Seyyid Vehbi şöyle yazmış: "Kafa dengi arkadaşlar arasında en mükemmel ziyafet, iki fincan kahve ile bir lüle keskin tütün."

Osmanlı mutfağı hangi medeniyetlerin izlerini taşıyor?

Osmanlı mutfağı, Anadolu, Orta Asya, İran ve Arap yemek kültürlerinin temelleri üzerinde kurulmuş. Hiçbir büyük mutfak sıfırdan ortaya çıkmaz, hep nesilden nesile gelişerek birikimle zenginleşir. Anadolu'nun eski medeniyetlerinden, Orta Asya'dan, Bizans'tan, İslam dünyasından gelen etkileriyle, eşsiz çeşitlikte, incelikte bir mutfak ortaya çıktı. Bugün hâlâ yediğimiz simitin tarihi Hititlerin halka şeklindeki ekmeklerine uzanır, adını da Asur dilinde beyaz un anlamındaki samidu sözcüğünden alır. Lokma Romalılardan, börek Orta Asya'dan, yahni İran'dan, pide Bizans'tan, yassı kadayıf Abbasilerden mirastır. Buna benzer yüzlerce örnek verilebilir. Geçmiş kültürlerden aldığı mirasın üzerine mutfağını kuran Osmanlılar, 15'inci yüzyıldan itibaren kendine özgü bir mutfak oluşturdular.

Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ortaklığında, Avrupa Komisyonu desteğiyle Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği'nin birlikte finanse ettiği Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü için hazırlık çalışmaları tamamlandı.

Gaziantep Kendirli Kilisesi, restorasyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra (solda).

Anadolu'da, 1898 yılından bu yana yabancı misyonlara ait sekiz arkeoloji enstitüsü faaliyet gösteriyordu. Kuruluş çalışmalarından bu yana enstitü faaliyetlerine yoğun destek veren Gaziantep Belediye Başkanı Fatma Şahin konuyla ilgili şunları söyledi: "Enstitü için 2014 yılında harekete geçildi. Yedi yıl süren bilimsel çalışmalar ve AB ile yürüttüğümüz görüşmeler sonunda arkeoloji bilimini yükseltmek, Türk arkeoloji ekolünü oluşturmak amacıyla kurulan enstitü, Türk ve İslam arkeolojisini odağına alarak ülkemize özgü arkeoloji ve kültürel miras anlayışını oluşturmayı amaçlıyor." Enstitü için çalışmalar, arkeoloji alanında ihtisaslaşmış Türkiye ve Avrupa'dan 430 kültür, sanat ve bilim insanının katkılarıyla devam ediyor. Bu kapsamda, enstitü merkezi, etkinlik alanları ve Arkeometri Laboratuvarı için Gaziantep'teki Kendirli Kilisesi ile Latin Okulu'nun restorasyon çalışmaları tamamlandı. Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü, bünyesindeki Arkeometri Laboratuvarı ile Türkiye'nin 'saha yönetimi' laboratuvarına sahip ilk enstitüsü olacak. Enstitü bünyesindeki Bilim Kurulu'nun önerileri doğrultusunda tamamlanarak kullanıma hazır hale gelen laboratuvar, arkeometrik araştırmalarda analitik tekniklerin öğretilmesini destekleyecek bir merkez vasfını taşıyor. Laboratuvarın, nitelikli bilimsel araştırmaları yürütme misyonunun yanı sıra 'restorasyon' ve 'konservasyon' birimleriyle çalışarak mevcut altyapıya katkıda bulunması da amaçlanıyor.

Türkiye-AB Arkeoloji Enstitüsü Projesi'nin açılış töreni: Dışişleri Bakan Yard. Faruk Kaymakçı, Kültür ve Turizm Bakan Yard. Prof. Dr. Ahmet Haluk Dursun, Gaziantep Belediye Başkanı Fatma Şahin ve AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Christian Berger (altta).

“Söyleyim Bayburt’un vasfı halini...”

Baksı Kültür Sanat Vakfı’ndan Bayburt’un ses mirası... Baksı Kültür Sanat Vakfı bu kez “müzik arkeolojisi”ne girişiyor ve “Bayburt Halk Müziği” projesini hayata geçiriyor.

Baksı Kültür Sanat Vakfı, Baksı Müzesi ile çıktığı “geleneği gelecekle buluşturma” yolculuğuna yeni bir etap daha ekliyor. “Bayburt Halk Müziği” projesi şehrin arşivlerde unutulan, ilgisizliğe terk edilen müzik varlığını anımsatmayı ve yeniden erişilebilir kılmayı hedefliyor. Proje kapsamında, müzik araştırmacısı Melih Duygulu’nun kaleme aldığı “Bayburt Halk Müziği” adlı kitap, Bayburt’un Cumhuriyet dönemindeki müzik ortamını ve halk müziği üretimini tüm yönleriyle ortaya koyuyor. “İlk Kayıtlarıyla Bayburt Türküleri” adlı CD çalışması ise Bayburt halk türküleri repertuvarında yer alan ve radyo arşivleri ile bestecilerin ikinci, üçüncü kuşak yakınlarından derlenen eski kayıtlardan oluşuyor.

Baksı Kültür Sanat Vakfı kurucusu Prof. Hüsamettin Koçan, “Bayburt Halk Müziği” projesini “yitirilmekte olan bir geleneği gelecek kuşaklara aktarma görevi” olarak tanımlıyor: “Bayburt müzik dünyası, farklı kaynaklardan beslenebilmiş güçlü bir geleneğe sahiptir. Ancak mevcut malzeme bilimsel yöntemler ile derlenip arşivlenmediği için son derece dağınık ve sorunlu bir durumda idi. Pek çok kişinin emeğiyle, titizlikle gerçekleşen bu çalışmanın yalnızca Bayburtlulara ya da müzik araştırmacılarına değil, halk müziğine ilgi duyan herkese seslenmesini umuyoruz.” MSÜ Devlet Konservatuvarı’nda öğretim üyeliği yapan Melih Duygulu’nun hazırladığı, Aydın Doğan Vakfı’nın katkılarıyla yayınlanan “Bayburt Halk Müziği” kitabında, yöresel türkülerin temaları, tür ve şekil özellikleri, ezgilerin müzikal yapısı, varyantları, müziğin icra mekânları, kullanılan çalgılar, halk oyunlarına eşlik eden müzikler, âşıklık geleneği, Bayburtlu ozan ve müzisyenler, Bayburt halk müziği derlemeleri ve türkü notaları yer alıyor.

“Bayburt Halk Müziği” projesinin koordinatörü Ahmet Çağıldak “İlk Kayıtlarıyla Bayburt Türküleri” adlı CD çalışması için çok boyutlu ve derinlemesine bir araştırma yapıldığını vurguluyor. Danışmanlığını Bülent Ortaçgil, İhsan Apça, Erkan Oğur, Hasan Saltık ve Sercan Yılmaz’ın üstlendiği albümün ses tamiri ve stüdyo işlemlerini İhsan Apça, yapımını ise Kalan Müzik gerçekleştirdi.

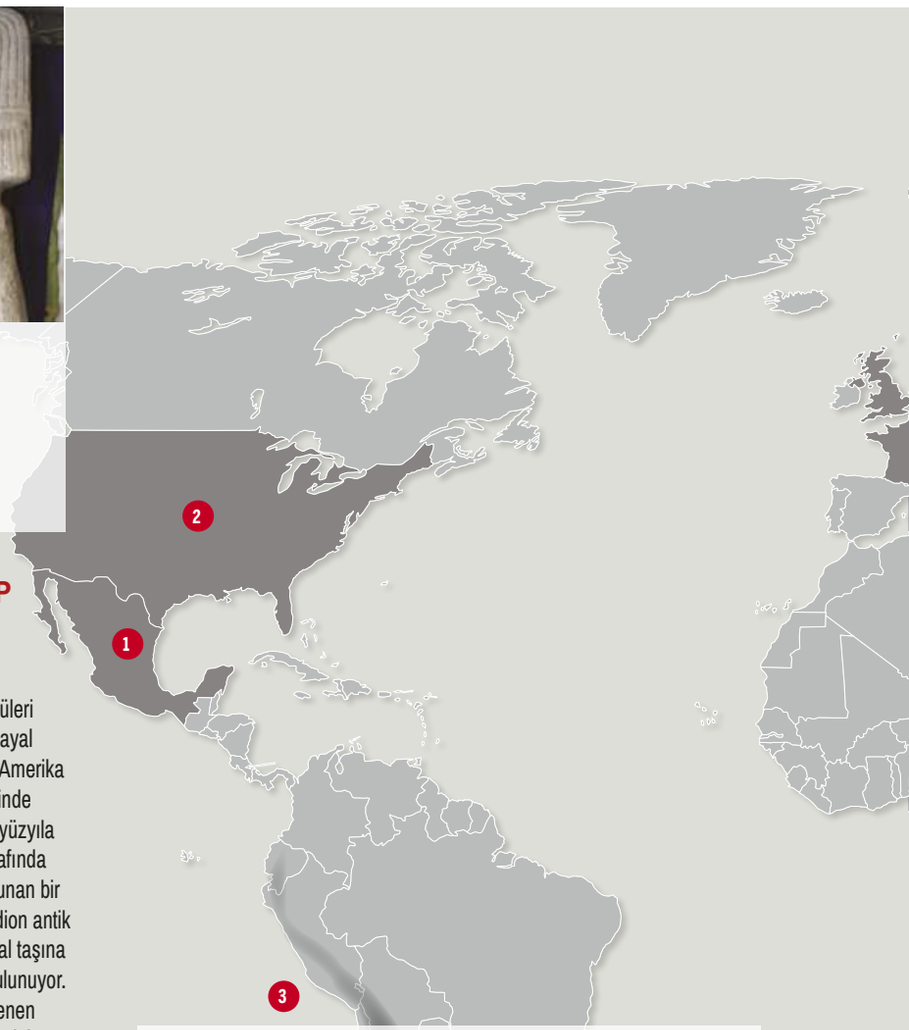
Dünyadan

/ Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

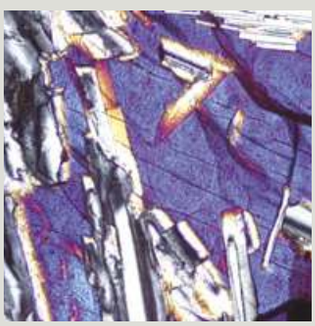

1 NADİR BULUNAN BİR KADIN HEYKELİ MEKSİKALI ÇİFTÇİLERİN TURUNÇ BAHÇESİNDEN ÇIKTI

Meksika Körfezi yakınındaki bir turunç bahçesinde toprağı kazan çiftçiler, 180 santimetre boyunda şaşırtıcı bir kadın heykeliyle karşılaştılar. Uzmanlara göre bölgede benzerine daha önce rastlanmamış olan bu heykelin bir tanrıçadan çok seçkin bir kadını ya da ikisinin karışımı bir varlığı tasvir ettiği düşünülüyor. Taşı kazıyarak yapılmış olan heykelde oldukça detaylı bir saç ve toplumdaki konumunu belli eden işaretlere rastlanıyor. 1450 – 1521 yılları arasında yapılmış olduğu düşünülen heykelde Aztek etkileri görülüyor. Gözleri ve ağzı açık olarak tasvir edilmiş bu kadının siyasi ve sosyal olarak yüksek pozisyonda olan bir yönetici olabileceği tahmin ediliyor.

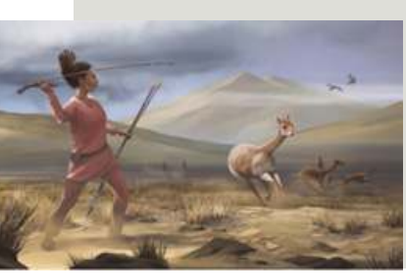
2 ANTİK KALINTILARIN GİZLİ SIRLARI MİKROSKOP GÖRÜNTÜLERİYLE ORTAYA ÇIKTI

Arkeolojik kalıntıların yüksek güçlü mikroskoplarla elde edilen dijital görüntüleri sayesinde araştırmacılar, yüzyıl önce hayal bile edilemeyecek bilgilere erişebiliyor. Amerika Birleşik Devletleri'nin Philadelphia kentinde sergilenen bu görüntüler arasında, 17. yüzyıla ait bir İran kumaşında ipek ipliklerin etrafında sarılı ince metal parçaları; Kıbrıs'ta bulunan bir iğnede onu yapana ait parmak izi; Gordion antik kentinden çıkan seramiğin içindeki bazal taşına ait gözle görülemeyen renkli pırıltılar bulunuyor. Serginin küratörleri, mikroskoplar sayesinde seramiğin içinde bazalt olduğunu öğrenen arkeologların tarihi ticaret yolları ve ağlarıyla ilgili yeni bakış açıları kazanabileceklerini söylüyor. Yüksek güçlü mikroskoplar sayesinde bir kalıntının en küçük parçasından bile geçmişe dair ne kadar çok bilgi elde edilebileceği ortaya konuyor.

3 ANT MEDENİYETİ'NE AİT KALINTILAR, SADECE ERKEKLERİN DEĞİL KADINLARIN DA AVCI OLDUĞUNU GÖSTERİYOR

And Dağları'nda bulunan 9000 yıllık anıt mezardaki kanıtlar, bilimsel yöntemlerle incelendiğinde mezarın sanılanın aksine bir erkek avcıya değil, bir kadına ait olduğu ortaya çıktı. Mezarlar biri 17-19 yaşlarında, biri de 25-35 yaşlarında olduğu düşünülen iki kişiye aitti ve birçok taş aletle birlikte gömülmüşlerdi. Araştırmacılar bu mezarların bir başka büyük erkek avcıya ve şefe ait olduğunu tahmin ediyordu. Ancak kemikler üzerine yapılan bir araştırma sonucu, bu kalıntılardan daha yaşlı olanın bir kadın, genç olanın ise bir erkek olduğu ortaya çıktı. Bu araştırma sayesinde erkeklerin avcı, kadınların ise toplayıcı olduğu hipotezi sarsılmış, kadın ve erkeklerin tahmin edilenden daha az net cinsiyet rollerine sahip olabileceği fikri ortaya atılmış oldu.

4 ENDONEZYA

Endonezya'da yapılan yeni bir araştırmaya göre, kayıt altına alınmış en eski hayvan resmi 45 bin yıl öncesinden bir yaban domuzuna ait. Koyu kırmızı renginde bir toprak ile boyanmış olan mağara resminde, kalın ve kısa bacaklı, yüzünde yumrular olan ve sadece Endonezya'ya özgü olan Selebesi yaban domuzu tasvir edilmiş. Arkeologlar bu domuzların yüz binlerce yıl önce evrimleştiğini ve insanlar tarafından avlanıp evcilleştirildiğini söylüyor. Selebesi domuzlarının ekonomik önemine bakınca buz devri mağara ressamlarının bu domuzları tasvir etmeye ne kadar takıntılı olduğunu anlamak mümkün. Bu kalıntılar ayrıca mağara resminin buz çağı Avrupası'nda başlamamış olma ihtimaline de işaret ediyor.

6 GEMİ BATIĞI, FİLDİŞİ TİCARETİNİN FİL TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ SORGULATIYOR

Namibya sahilindeki 500 yıllık batıkta keşfedilen fildişleri, fil türlerine verilen zarara ışık tutuyor. 1533 yılında Portekiz'den Hindistan'a giderken kaybolan gemi 2008 yılında bulunmuştu. Geminin kargo kısmında bulunan birçok değerli maden ve kişisel eşyanın arasında bulunan fildişleri ise araştırmacılar için çok önemli bir kaynak haline geldi. Her dişin bir filin hikâyesi olduğunu söyleyen araştırmacılar, 100 dişin DNA'sını inceleyerek gemide 17 farklı türden fil sürüsüne ulaştı. Araştırmacılar, bugün sadece dört farklı fil sürüsü varken bu rakamın oldukça şaşırtıcı olduğunu ve genetik çeşitliliğin azalmasında fildişi ticaretinin rolünün daha detaylı araştırılması gerektiğini söylüyorlar.

7 2000 YILLIK ÇOCUK VE KÖPEK MEZARI

Fransa'da 2000 yıllık bir mezarda bir çocuğun ve köpeğinin kalıntıları keşfedildi. Araştırmacıların bir yaşında olduğunu düşündüğü çocuk, 80 santimetrelik bir tabutla etrafında 20 farklı objeyle toprağa verilmişti. Bu objeler arasında içinde yağlar ve etler olan toprak vazo, cam kaplar vardı. Fakat arkeologlara göre en sıra dışı kalıntı ise bacak arasında bir oyuncak olan ve tabutun ayak ucuna yerleştirilmiş olan bir yavru köpek. Köpeğin tasmasında ise bronz süslemeler ve bir zil yer alıyor. Mezardan çıkan diğer kalıntılar çocuğun yüksek statüde bir aileye mensup olduğu ve köpeğin de cenaze töreni kapsamında gömüldüğü düşünülüyor. Ancak araştırmacılar, tasmasındaki süsleme ve zilin beklenenin dışında olduğunu söylüyor.

8 MANCHESTER'DAKİ OTOPARK İNŞAATI SIRASINDA HAMAM KEŞFEDİLDİ

Birleşik Krallık'ın Manchester şehrinde bir park inşaatı sırasında 164 yıl önce tekstil işçileri için inşa edilmiş bir hamam keşfedildi. 20 metre uzunluğundaki havuzları ve oldukça iyi şekilde korunmuş duvar süsleriyle bu Victoria tarzı hamam aynı zamanda bir çamaşırhane olarak da hizmet veriyordu. Manchester'ın Cottonopolis olarak da bilinen tekstil bölgesinde İtalyan tarzında yapılmış ve İkinci Dünya Savaşı'nda bombalanmış olan hamamın yalnızca yüzme havuzlarının bir kısmı ortaya çıkartılabildi. Çevredeki tekstil işçilerinin kullanımı için 1857 yılında açılan hamam, Endüstri Devrimi'yle birlikte halk sağlığına verilen önemdeki artışın bir kanıtı olarak görülüyor.

5 İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ CENGİZ HAN'DAN DAHA YIKICIYDI

Birleşik Krallık'taki Lincoln Üniversitesi'nde yapılan yeni bir araştırmaya göre, Orta Asya medeniyetlerinin sonunu uzun süredir sanılanın aksine Cengiz Han değil, iklim değişikliği getirmiş olabilir. Orta Asya'daki Aral Denizi havzası ve bölgeden geçen büyük nehirler, bir zamanlar büyük medeniyetler için en büyük kaynaklardı. Bölgenin gücündeki gerileme çoğu zaman 13. yüzyıldaki Moğol istilasıyla ilişkilendiriliyordu. Nehirlerin uzun vadeli akımları ve antik sulama sistemleri üzerine yapılan araştırmanın gösterdiği üzere, iklim değişikliği ve artmaya başlayan kuraklık, gerilemenin gerçek sebebi olabilir. Araştırmacılar, nehir debisindeki düşüşün bir zamanlar yükselmekte olan şehirleri terk etmek için geçerli bir sebep olduğunu düşünüyor.

/ *Kader Elveren* / *kaderelveren@aol.com*

Ressamın oğlu kayıp tablonun kopyasını yaptı

İkarus'un Düşüşü

16. yüzyılda yaşamış Flaman ressam Yaşlı Bruegel'in fırçasından, Şair Ovidius'un eseri.

Pieter Bruegel'in "İkarus'un Düşüşü" adlı tablosu Belçika'da Brüksel Kraliyet Müzesi'nde sergileniyor.

Latin Şair Ovid'in (Publius Ovidius Naso) "Metamorfozlar" adlı mitolojik eserinin sekizinci bölümünde anlatılan bir hikâyeden yola çıkılarak yapılan bu tabloda gizli olan trajediyi görebilmek için dikkatli bakmak gerekir. Pieter Bruegel (1525-1569) Belçika'nın Flaman bölgesinde bulunan Brabant kasabasında doğmuş ve bir ressam ailesinin kurucusu olduğundan isminin önüne "Yaşlı" lakabı getirilerek anılmıştır.

Oğulları, genç Pierre Bruegel ve I. Jan Bruegel de ressamdır. Hatta torunları ve onların çocukları da ressam olmuş büyük bir sülaledir. Brüksel'de kendi atölyesini kurarak 1569 yılında ölünceye kadar Flaman ve Hollandalı ressamların tarzında resim yapmaya devam etmiştir. Kuzey Avrupa'da, Yaşlı Bruegel'in bazen "Köylü Bruegel" diye anılmasının sebebi, bir köylü gibi giyinerek küçük kasabalarda onların arasına karışması ve onların günlük hayatlarını tuvallerine aktarmasıdır. Özellikle atasözleri ve eski âdetleri konu alan tabloları, insan figürleriyle doludur. Ressamın yaşadığı zamanda, İspanyol idaresindeki Hollanda ve Flaman bölgeleri çok karışıktı ve savaş halindeydi.

İKARUS'UN DÜŞÜŞÜ – 1583, BRÜKSEL VAN BUUREN MÜZESİ

Tablomuzun konusu Şair Ovid'in anlattığına göre, Girit Adası'nda Kral Minos tarafından esir tutulan Mimar Daidalos ve oğlu İkarus'un adadan kaçma hikâyesidir. Daidalos kendi ve oğlu için, kuş tüyü ve mumdan iki çift büyük kanat yaparak kaçmayı planlar. Uçmadan önce oğluna çok yükselmemesini ve kendini takip etmesini tembihler. Ama genç delikanlı İkarus uçmanın verdiği keyif ve sarhoşlukla babasını unutur, kanatlarını daha da çırparak güneşe doğru yükselir. Artan sıcaklıkla eriyen mumlar yüzünden İkarus'un kanatları dağılmaya başlar ve genç delikanlı hızla denize düşerek boğulur.

Trajik sonla biten hikâye tablonun tek sırrı değildir. Yaşlı Bruegel bu tabloyu 1558 yılında bitirmişti. Bugün biliyoruz ki gördüğümüz tablo, Yaşlı Bruegel'in ölümünden sonra kaybolan eserinin, sonradan yapılan iki kopyasından biridir. Genç Pierre Bruegel tarafından babasının ölümünden 10 yıl sonra yapılan tablo, atölyede saklanmış orijinal çizimlerine sadık kalınarak tekrar yapılmıştır. Diğer kopya ise atölyedeki ressamlar tarafından yine aslına sadık kalınarak ama gökte kanatlarıyla uçan Daidalos olmadan yapılmış ve şimdi Brüksel Kraliyet Müzesi'nde sergilenmektedir.

Resimde Flaman atasözleri gizli

1 Tablonun ana teması İkarus'un düşmesidir ama onu sadece kimsenin ilk bakışta fark etmeyeceği bir köşede, boğulmadan önce sadece çırpınan bacaklarıyla görürüz. Etrafta da farkında olan kimse yoktur. Günlük hayat devam etmektedir. Yaşlı Bruegel'in, eserlerinde gerçek konuyu kompozisyonda yardımcı motif gibi gösterme alışkanlığı vardır.

2 Resmedilen zaman İkarus'un düşmesinin ardından hemen görülen manzaradır. Ön planda sağda olan balıkçı neler olduğunun farkında değildir. Elinde oltasıyla uğraşmaktadır. Zaten soldaki çiftçi tarlasını sürmekle meşgul, dikkatini sapanına vermiştir. Kırmızı gömleğiyle sanki konu kendisiymiş gibi dikkat çekiyor.

3 Sadece tablodaki üçüncü kişi olan çoban koyunlarıyla ilgili değil. Bakışlarını takip edersek sanki gökte olup bitenin farkında olan bir tek oymuş gibi duruyor. Aslında onun da koyunları tehlikede ve kıyıya çok yaklaşmışlar. Ama yine de asıl dramaya sırtını dönmüş, İkarus'un düşüşünü görmüyor. Bakış oyunuyla Bruegel görmek için izlenecek yolu çizmiş. Yukarı baktığımızda oğluna çaresizce bakan zavallı Daidalos'u göreceğiz ve dolayısıyla İkarus'a ulaşacağız.

4 Yolunu almış, yelkenlerini rüzgârla şişirmiş gemi hemen yanına düşen ve arkasında çırpınan İkarus'un farkında değil. Diğer insanlar gibi normal seyrinde yoluna devam ediyor.

5 Tabloda ilk göze çarpan manzara sükûnet içinde yayılmış, kompozisyonu panoramik ama detaylarla doludur. İkincisi açık renk tonları kullanılarak geniş bir perspektif elde edilmiş ve entelektüel bir manzara ortaya çıkmıştır. Hiçbir gerçek yer görünüşü yapmadan dağı, denizi ve şehri birleştirmiştir. Bununla beraber yaratılan huzurun içinde bir insanlık dramı yaşanmaktadır.

6 Bütün bunların farkında olan tek kişi Baba Daidalos'u da çırpınmakta olan oğluna yukarıdan çaresiz gözlerle bakmaktadır. tüyler, "plumer" (yolunmak) tabirini çağrıştırıyor.

7 Yaşlı Bruegel bu eserinde de en sevdiği Flaman atasözlerinden iki tanesini mizansende dikkat çekmeyecek şekilde resme yerleştirmiştir. Birincisi, sol alt köşede bir kılıç ve para torbası yan yana duruyor. İma ettiği şey şu: "Kılıç ve paraya maharetli eller sahip olabilir." Belki İkarus ve babasının cüretkâr hareketlerine karşılık başarısız olmalarına işaret etmektedir...

8 İkinci atasözü ise tarlayı süren çiftçinin hatırlattığı "Hiçbir saban bir adam ölüyor diye durmaz" diyen sözdür. Gerçekten de denizde İkarus boğulmak üzeredir. Başka bir ironi sembolü daha tabloda saklanmıştır. Çiftçinin ilerisindeki ağacın yanındaki çalılıklarda bir ceset saklıdır.

Arşivimden

/ *Mesut Uyar / mesutuyar@gmail.com*

Atatürk'ün yayımlanan ilk kitabı "Takımın Muharebe Talimi"

Mustafa Kemal, 1909'da Selanik'te Subay Talimgâhı Müdürü olarak görev yaptığı dönemde Alman General Karl Litzmann'ın kitabından bir bölümü "Takımın Muharebe Talimi" adıyla tercüme ederek yayımladı.

Her tarih sevdalısı, kitap koleksiyoncu olmasa bile toplayıcısıdır. Çoğunluk iddiasız, düzensiz ve bir şekilde anlık kararlarla kitap satın alırken, gerçek koleksiyoncular ise iddialı ve bilinçli bir büyük hedef ve plan çerçevesinde kitap satın alır. Benim kitap koleksiyonculuğu hikâyem 1992'de İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yüksek lisans yaparken başladı. İlkokuldan beri kütüphanem vardı ve düzenli kitap alırdım. Ama belirli bir büyük hedef doğrultusunda planlı ve listeli kitap toparlamaya o tarihte başladım.

Her üniversiteye gittiğimde Sahaflar Çarşısı'na uğrama alışkanlığı edinmiştim. Önce çarşıyı bir turlar, ardından rahmetli İsmail Akçay'ın Nihâl Kitabevi'nde çay içerdim. Osmanlıcayı yeni öğrenmeye başlamıştım. Geliştirmek için hikâye kitapları ve macera romanları satın alıyordum. Ama asıl gayem Latin harfli eski baskı askeri tarih kitaplarıydı. Bir süre sonra İsmail Bey her muhabbette Osmanlıca matbu askeri kitapları toplamaya başlamamı tavsiye etmeye başladı. Bana, "İstesen de istemesen de sen askeri tarihçi olacaksın. Matbu Osmanlıca kitaplara şimdi fazla talep yok. Herkes yazma toplamak istiyor. Fiyatları ucuz. Son nesil Osmanlı subayları ölmekte. İyi bir koleksiyon

kurmanın tam zamanı" derdi.

Sonunda ikna oldum. Param yettiği ölçüde onun işaret ettiği kitapları almaktaydım. Zaman içinde İsmail Bey aradan çekilip beni kütüphanelerini satmak isteyen emekli subaylarla buluşturmaya başladı. Bir gün İsmail Bey, eski müşterisi bir albayın bir grup askeri kitabını satacağını söyledi. Adamın çok entelektüel ama aynı zamanda sert ve aksi olduğunu ekledi. Mutlaka randevuya zamanında gelmemi ve pazarlık etmeden istediği fiyatı vermemi tembih etti.

Belirlenen gün maaşımın tamamını çekip Nihâl Kitabevi'ne gittim. Çay içip beklerken emekli albay kapıda belirdi. Oldukça iri kıyım ve yaşına rağmen dimdik bir cüssesi vardı. Kitapları masaya koydu ve hemen istediği fiyatı söyledi. Kitap sayısına göre çok para istiyordu. Üstelik kitap yığını içindeki bazı kitaplar bende mevcuttu. Tam ağzımı açıp "Kitaplara bakabilir miyim" diye soracakken İsmail Bey beni susturdu. "Ödemeyi yap" dedi. İsteksizce istenilen parayı ödedim ve albay hemen çıktı gitti. Bakmadan aldığım kitapları yüklenip Gelibolu'ya geri döndüm. Eve yaklaştıkça boşu boşuna çok para ödedim diye canım daha da sıkılıyordu.

Büyük bir isteksizlikle tek tek kitapları kontrol etmeye başladım. Tahmin ettiğim gibi bazıları bende mevcut mükerrer nüshaydı. Kalanların içinde birkaç iyi kitap vardı ama çoğunluk vasattı. Hayal kırıklığı içinde kitapları tekrar elden geçirirken daha önce fark etmediğim küçük, açık kahverengi kapaklı bir kitap dikkatimi çekti. Adı "Takımın Muharebe Talimi", yazarı General Litzmann ve çeviren ise "M. Kemal"di. Bir anda başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Bu Atatürk'ün 1909'da Selanik'te yayımlanan ilk kitabıydı. Alabileceğimi düşünmediğim için listeye bile almadığım çok nadir bir kitabı böylelikle koleksiyonuma katmış oldum. Bu vesile ile İsmail Bey'e Allah'tan tekrar rahmet dilerim. Yaptığı işi iyi bilen

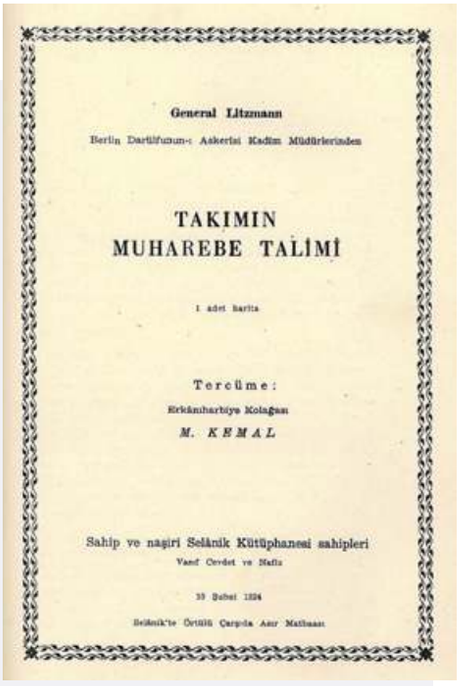
ve müşterilerini yönlendiren çok iyi bir sahaftı.

Şimdi biraz da Atatürk'ün bu ilk kitabından bahsedelim. "Takımın Muharebe Talimi", 14x19.5 cm ebadında ve 64 sayfalı küçük bir eserdir. Kitap, Alman Generali Karl Litzmann'ın "Beiträge zur taktischen Ausbildung unserer Offiziere" (Subaylarımızın Taktik Eğitimine Katkılar) isimli, ilk baskısı 1894'te Leipzig'de yapılan eserinin takım ile ilgili kısmının tercümesidir. Atatürk, aynı kitabın bölük ile ilgili kısmının tercümesini 1912'de "Bölüğün Muharebe Talimi" adı altında yayımlatmıştır. Atatürk, kitabı çevirdiği dönemde yeni kurulmuş olan Selanik Subay Talimgâhı'nın müdürüydü. 1909 senesinde Almancadan tercüme "Piyade Talimnamesi" basılarak birliklere dağıtılmıştı. Yeni talimname beraberinde radikal değişiklikler getirmekteydi. Atatürk, eski tarz talimnamelere alışmış Osmanlı subaylarının gerekli altyapı teşkil edilmeden bu yeni talimnameye uyum sağlayamayıp "şaşıracaklarını" ve daha da kötüsü bu şaşkınlığın daha büyüyüp bir felakete neden olacağı endişesi içindeydi. Çözümü yeni Alman sistemine altyapı teşkil edecek eğitim yardımcı yayınlarını Türkçeye kazandırmakta buldu. Alman ordusunda yaygın olarak okunup istifade edilen Litzmann'ın kitabını seçerek tercümesini parçalar halinde yayımlattı.

Ne yazık ki Atatürk'ün öngörüsü Balkan Savaşları esnasında kendisini gösterecek, eski sistemi terk etmiş ama yeni Alman sistemine uyum sağlayamamış Osmanlı Ordusu bozguna uğramıştır. Savaştan üç yıl önce yayımlanan "Takımın Muharebe Talimi" kitabı hem az sayıda basılmıştı (muhtemelen 200-300 nüsha) hem de sadece Makedonya'da görev yapan genç subaylara ulaşabilmişti. "Bölüğün Muharebe Talimi" ise savaştan hemen önce basıldığından istifade edilemedi. "Takımın Muharebe Talimi" ve Atatürk'ün diğer dört eseri Prof. Dr. Afet İnan tarafından derlenerek Latin harfli olarak ilk defa 1959 yılında İş Bankası tarafından yayımlanmıştır. Yakın tarihte Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı (ATASE) ve farklı sivil yayınevleri tarafından bu kitaplar ve Atatürk'ün yazdığı raporlar birkaç kez basılmıştır ve şu an satılmaktadır. Ancak bu kitapların iyi bir analiz ve değerlendirmesi hâlâ yapılmamıştır. Örneğin Litzmann'ın orijinal eseri ile Atatürk'ün tercümesi mukayese edilmemiştir.

Bu, Atatürk'ün yayımlanan ilk kitabı ve sahaf İsmail Akçay ile askeri tarih kitap koleksiyonumla ilgili ilk yazıdır. Atlas Tarih dergisinde müteakip yazılarda koleksiyonumdan kitap tanıtmaya devam edeceğim.

جنرال ليتسمان
برلين دارالفنون عسكريي قديم مدرسلرندن
طاقك
محاربه تعليمي
ترجمه :
م . كمال
سلانيكده اوتوزلي يازتوده عصر مطبعه سي

General Litzmann
Berlin Dartülfunun-ı Askerisi Kadim Müdürlerinden
TAKIMIN
MUHAREBE TALİMİ
1 adet harita
Tercüme:
Erkânıharbiye Kolağası
M. KEMAL
Sahip ve naşiri Selânik Kütüphanesi sahipleri
Vasıf Cevdet ve Mafis
Selânik'te Örfülü Çarşıda Asır Matbaası

"Takımın Muharebe Talimi" kitabının 1909 tarihli eski harfli Türkçe ilk baskısı (üstte solda). Mustafa Kemal'in çevirisinin Latin harfli baskısı (üstte). Kitabın Almanca orijinalinin yazarı General Karl Litzmann (solda). Mustafa Kemal Bey, Selanik'te görev yaptığı 1909 yılında (karşı sayfada).

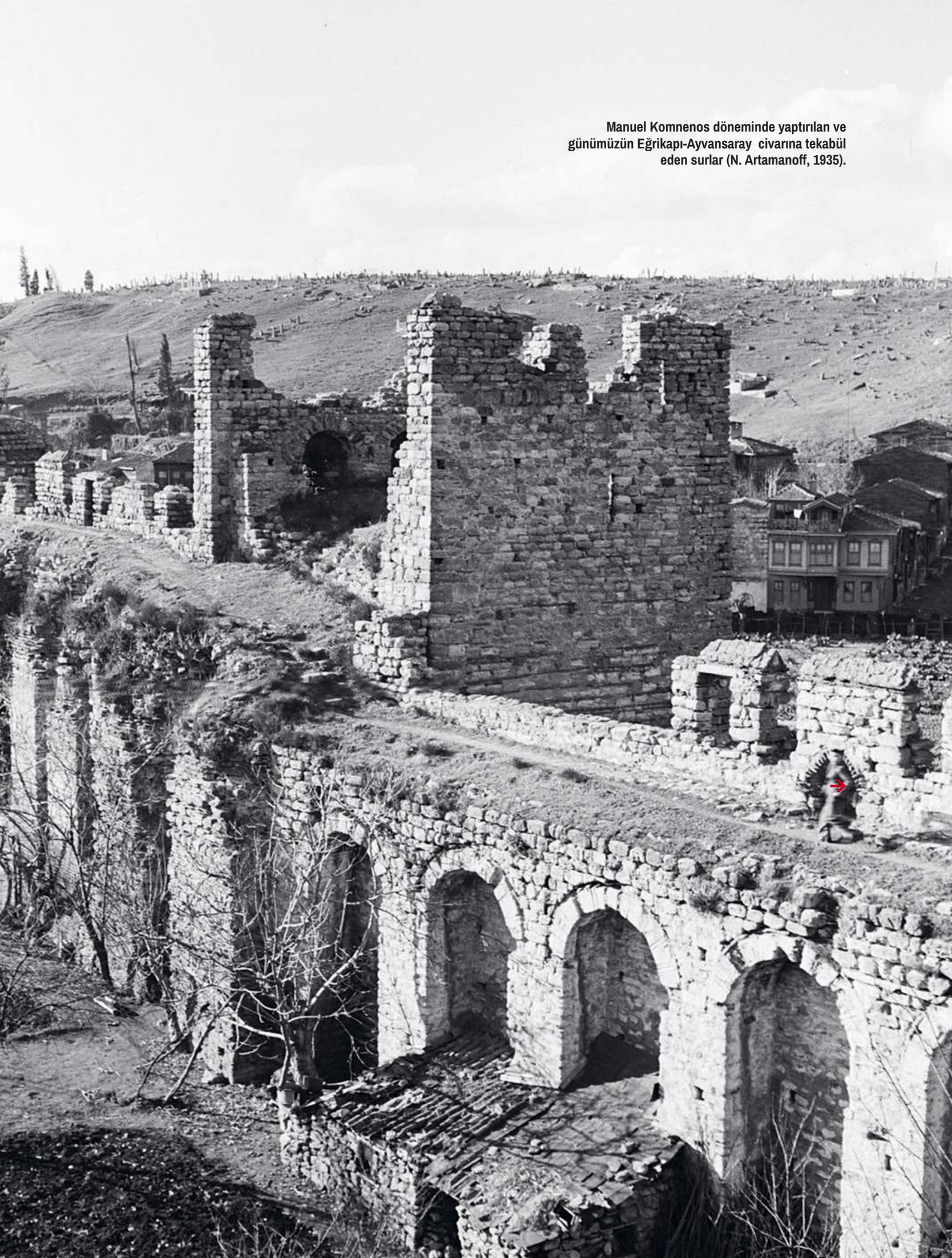
Roma'dan Osmanlı'ya İstanbul surları

İmparatorlukları koruyan duvarlar

Toplam uzunluğu yaklaşık 22 kilometre olan İstanbul'un surları, Doğu Roma ve Osmanlı başkentlerini yüzyıllar boyu koruyan, Avrupa'nın en uzun savunma hattı özelliğini taşıyan tarihi bir miras.

Murat Sav
muratsav@gmail.com

Manuel Komnenos döneminde yaptırılan ve günümüzün Eğrikapı-Ayvansaray civarına tekabül eden surlar (N. Artamanoff, 1935).

İstanbul, 325 yılından bu yana tarih sahnesinde kendisine özel bir yer edinmiş birkaç kent arasındadır. Büyük topların dökülerek, kaleleri ve surları tehdit ettiği Yeni Çağ'a kadar insanoğlu iskân alanlarını mukavemetli surlarla korumaya çalışmıştı. Arkeolojik araştırmalar sonucu, İstanbul'daki bilinen ilk iskânın günümüzden yaklaşık 8.000 yıl önceye gittiğini öğreniyoruz. Romalı Plinius'un *Naturalis Historia*'sında geçtiğine göre, İstanbul'un ilk adı Lygos'tu. M.Ö. 7. yüzyılda Megaralılar'ın İstanbul'u yurt edinerek, şehre Byzantion adını verdiklerini biliyoruz. Bu dönem Byzantion, yalnızca Sarayburnu ve yakınını içeren bir sur hattıyla kuşatılmıştı. Roma döneminde surlar genişletilerek, daha batıya alınmış; İmparator Constantinius döneminde ise bir miktar daha batıya taşınmıştı.

İstanbul'un bilinen ilk sur sistemi, kabaca tarif etmek gerekirse, günümüzde üzerinde Topkapı Sarayı'nın yayıldığı Sarayburnu Tepesi ve etrafını çevrelemekteydi. Surların üzerinde, şimdiki Ayasofya Meydanı'na açılan bir kapı vardı. Bu kapının, Bab-ı Hümâyun Kapısı'nın yerinde olduğu ve Thrakion Meydanı'na açılan, antik kentin ana kapısının olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Roma ve Bizans dönemlerinde yenilenen surların Sarayburnu'na denk gelen, deniz yönündeki bölümlerinin, Byzantion surlarının üzerine oturması kuvvetle muhtemeldir. Hatta Byzantion surlarının deniz tarafının ana kayanın temel olarak kullanılması ile yapıldığı, benzer örneklerden hareketle kabul edilebilir. Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde düzlük alan elde etmek amacıyla kıyı şeridinin önemli ölçüde doldurulması nedeniyle surlar daha iç bölümde kalmış, doğal arazi yapısı ve kıyı şeridi kaybedilmişti.

Roma surları

Roma İmparatoru Septimus Severus (İmp. 193-211) kuşattığı şehirde kendisine direnen kent halkını cezalandırmak, savunmasız bırakmak amacıyla şehri ele geçirdikten sonra surlarını yıktırır. Ardından, oğlunun isteği üzerine büyük bir restorasyon ve yeni ya-

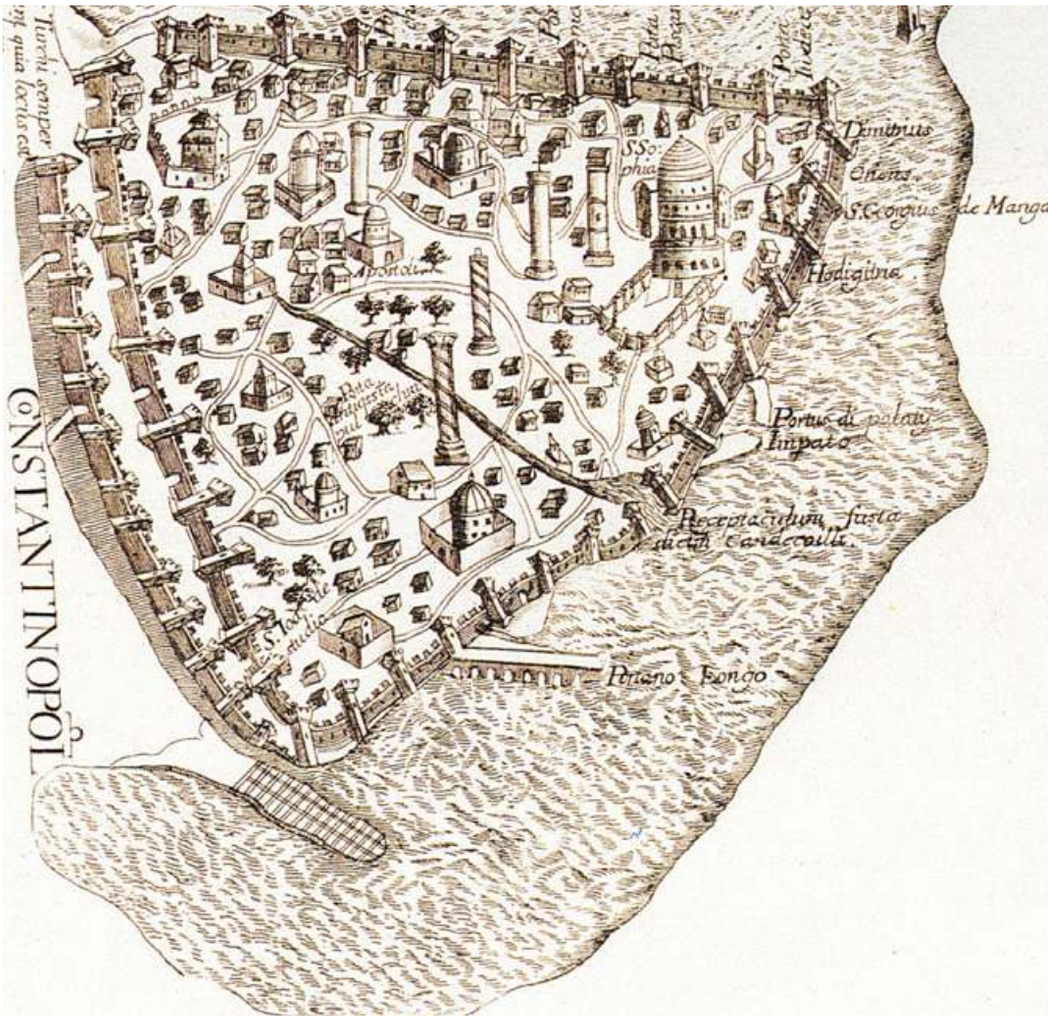
16. yüzyıl İstanbul'unun siluetini gravür olarak hazırlayan Melchior Lorichs'in Haliç panoramasında Haliç surları da, tasvir edilmiştir.

İstanbul'un zamanımıza kadar ulaşan surları 5. yüzyılın başlarında, İmparator II. Theodosius tarafından yaptırıldı.

pılarla imar faaliyetleri gerçekleştirir. 200'lerin başlarındaki bu imar faaliyetleri esnasında kent büyütülür, doğal olarak surların batısı daha batıya, bugünkü Çemberlitaş'a kadar taşınır. Surun ana kapısının yeri ise Çemberlitaş Tepesi'nin zirvesine rastlar.

Constantinius surları

Son sur güzergâhının inşa edildiği dönemden yaklaşık 100 yıl sonra Byzantion farklı bir kent olarak yeniden doğmaya hazırlanır. Roma tahtını tek başına yönetmeye başlayan İmparator Büyük Constantinius, 320'li yıllarda kentin surlarını yıktırdıktan sonra yeniden inşa ettirmeye karar verirken, iskânın da gelişmesini göz önüne almış ve kent surlarını daha batıya taşıtmıştı. Constantinius, surları Samatya-Yavuz Selim-Cibali hattına kadar genişleterek, İstanbul'u Yeni Roma adıyla başkent ilan etmişti. Constantinius surlarının batıya açılan ana (tören) kapısının bugünkü Cerrahpaşa civarındaki Esekapı/İsakapı adlı yerde bulunduğu sanılır.

Bizans döneminde, 1422 yılında Cristoforo Buondelmonti tarafından yapılan İstanbul haritasında şehrin çevresini kuşatan surlar görülmektedir. Kara surları çift kademelidir.

Theodosius surları

Kadim kent İstanbul'un zamanımıza kadar ulaşan surları ise 5. yüzyılın başlarında, İmparator II. Theodosius (İmp. 408-450) tarafından yaptırılmıştır. 5. yüzyılda, Kavimler Göçü'nün yan etkileri şiddetli şekilde devam etmekteydi. Gotlar, Roma topraklarına sıklıkla rahatsızlık vermekteydiler. Bunun yansıması olarak Konstantinopolis'in sur siteminin güçlü olması gerekiyordu. Hem bu nedenle hem de iskânın Constantinius surlarının dışına taşmış oluşundan dolayı kent surları batıda, bugünkü mevcut yerine taşınırken oldukça tahkimatlı biçimde yapılmıştı. 413 yılında Vali Anthemius tarafından başlatılan sur inşaatının tamamlanması aşamalı olarak 440 yıllarına dek sürdü. 447 yılındaki depremde yıkımlar yaşanınca, bu kez dönemin valisi Konstantinos Cyrus tarafından onarıldı. Kara surlarının kuzeyi, bugünkü Ayvansaray kısmı, Blakherna sitesine denk gelmekteydi ve savunma açısından zayıf, eski surlara sahipti. Bu güzergâhın da bu esnada kuvvetlendirildiği sanılmaktadır.

Toplam uzunluğu yaklaşık 22 km olan İstanbul'un surları, Avrupa'nın en uzun savunma hattı özelliğindedir. Batı tarafında, Trakya topraklarına açılan kesimde kenti sınırlandıran surlar, "Kara Surları" olarak adlandırılır. Haliç kıyısı boyunca uzanan surlar, "Haliç Surları"; Marmara Denizi kıyısı boyunca uzanan surlar, "Deniz Surları" olarak tanınır. Yedikule'ye →

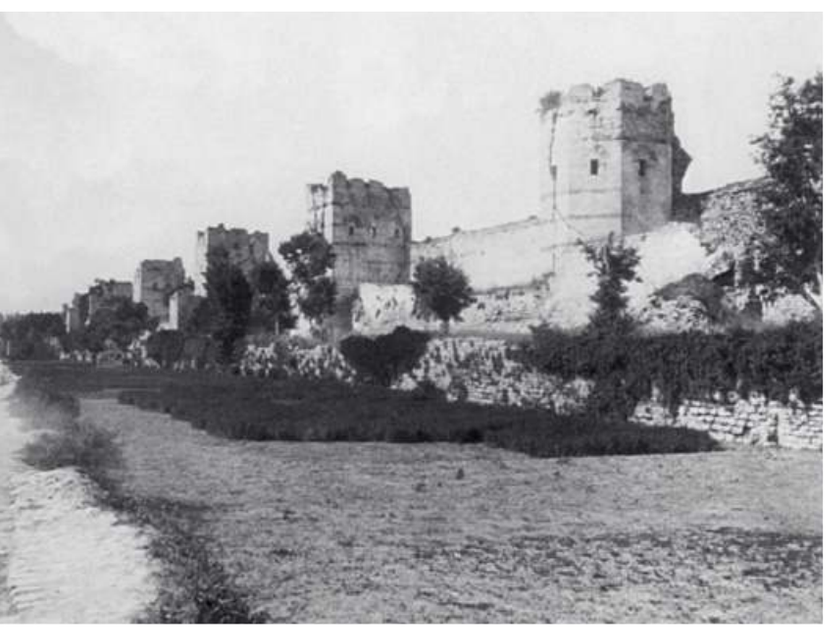
Deniz surları ortalama 15 metre yüksekliğindedir ve eski kaynaklarda, yüksekliği 20 metre olan 188 burçtan söz edilir.

kadar devam eden deniz surları, bu noktadan Haliç'e doğru yönelerek ve Silivrikapı-Topkapı-Edirnekapı-Ayvansaray hattını izleyerek, Haliç'le buluşur. Sonraki dönemlerde çok kez tamir gören surların Tekfur Sarayı ile "Haliç Surları"nı birleştiren kısmı 7. yüzyılda yapılsa da bir kısmı sonradan önemli değişikliklere uğrar. Blakherna'ya denk gelen surlar V. Leon, Heraklius ve Manuel Komnenos dönemlerinde yapılır.

Deniz surları ortalama 15 m yüksekliğinde olup, eski kaynaklarda, yüksekliği 20 m olan 188 burçtan bahsedilmektedir. Dört köşeli burçlar, sonraki dönemlerde beş veya altı köşeli olmuştur. Deniz surları üzerinde sekiz adet büyük kapı ile altı adet de liman bulunuyordu. I. Theodosius'un 388-390 yıllarında yaptırdığı Altın Kapı'dan (Porta Aurea) Haliç'e uzanan kara surları, Tekfur Sarayı'na kadar 96 adet kuleye sahiptir ve kule araları yaklaşık 70 m'dir. Kuleler dörtgen, altıgen, yedigen ve sekizgen gibi poligonal geometriye sahiptir. 10 adet büyük kapı ile bazı küçük kapıları barındıran kara surlarından sonra başlayan ve Tekfur Sarayı'ndan Haliç'e inen surlarda 13 adet dörtgen ve yarım yuvarlak kule bulunmaktadır. Surların bir kısmı mevcut olmayıp, en çok kendini koruyan kısım kara surlarıdır.

Şehrin önemli kapıları

Theodosius Surları'nın resmedildiği en eski görsellerden biri Bizans dönemine aittir. 1420'lerde geldiği Konstantinopolis'te yaptığı şehir tasvirleri ile önemli bir işi gerçekleştiren İtalyan Buondelmonti'nin tasvirinde kara surları iki kademeli görünürken, Blakherna kısmı ve deniz surları tek sur sistemine sahiptir. Haliç suru üzerinde en az 7 kapı açıklığı görülürken, kara surlarında kapılar kesite girmemekte, sadece Yedikule'deki "Altın Kapı" görünmektedir. Bunun dışında surlarla ilgili en önemli çalışmalar, 19. yüzyılda başlar ve gerek planlar ve gerekse görseller eşliğinde surların tanıtımı yapılır.

Yedikule surlarının 19. yüzyıl sonlarındaki durumu (Abdullah Biraderler) (üstte). Silivrikapısı surları ve önde ise içi su dolu hendek görülüyor (sağda).

Surlar üzerinde, ilk yapıldığı döneme ek olarak Bizans'ın çeşitli dönemlerinde ve hatta Osmanlı döneminde açılmış kapılar mevcuttur. Bu kapıların bazıları askeri amaçla yapılmışken özellikle "Altın Kapı" (Porta Aurea) çok önemli törenler esnasında kullanılırdı. Bugünkü Ayasofya'nın önündeki Augustaion Meydanı'ndan başlayan ve geniş bir yol olan Via Egnatia (yolun adı, Makedonya Prokonsülü Gnaeus Egnatius'tan gelmektedir: Egnatia Caddesi), Porta Aurea'ya bağlanırdı. Osmanlı döneminde de aynı fonksiyonlar devam etmişti. Hatta son Osmanlı döneminde sur kapılarının iç tarafında yapılan karakollar vasıtasıyla kente giriş-çıkışlar denetlenir, salgın hastalıklar sırasında kapılara görevliler yerleştirilerek, gerekli kontroller yapılırdı. Kara surlarının diğer önemli kapısı bugün Edirne Kapısı adıyla bilinen Porta Charisius idi. Deniz ve Haliç surları tek kademeliyken, kara surları üç kademeden oluşur. Kara surları, Roma tahkimat sistemine uygun biçimde inşa edilmişti. Üçlü sistemin ana çekirdeğini oluşturan ilk sur duvarlarına büyük surlar (mega teikhos) adı verilirken, onun önündeki daha düşük kottaki surlar dış surlar (ekso teikhos) ve öndeki hendeğe taphros denilmekteydi. Geç Roma döneminin inşaat tekniği dahilinde kalınlığı 5 metre civarında olacak şekilde, duvarın dış cidarları kesme taş (kalker/küfeki) kullanılarak ve isodom tekniğinde (taşların şaşırtmacalı dizilimi şeklinde) inşa edilirken, taşlar yatayda demir kenetler; düşeyde zıvanalarla birbirine bağlanırdı. Duvarın iç kısmı ise moloz taş ve tuğla parçaları vasıtasıyla, bağlayıcı olarak da horasan harcı kullanılarak dolgulanırdı. Belli kotlarda ise (1-1.5 metre aralıklarla) tuğla derzler kullanılırdı. Genellikle 5 sıra tuğla ve 8-9 sıra taşlarla örgü yapılmıştır. Duvarların çalışmasını sağlamak için de hem duvar içine, duvarı kesecek şekilde hem de duvar uzamında ahşap hatıllar atılırdı. Duvarların tahkimatını artırmak amacıyla belli aralıklarla kulelerle destek verilirdi. Surlardaki kuleler, inşa edildikleri dönemin anlayışına göre şekillendirilmişti. Örneğin ilk kuleler dairesel veya yarım daire şeklindeyken daha sonraları kare ve çokgen kuleler inşa edildi. Kulelerin içleri boş olmayıp, konsol yuvalarından da anlaşılacağı üzere ahşap kat atılmaktaydı ve üstleri ise ahşap, konik bir çatıyla örtülürdü. Kuleler savaş ve kuşatma zamanı dışında farklı işlevlerle kullanılırdı.

Yedikule-Tekfur Sarayı arasında uzanan İstanbul kara surlarının sur dışı kısmında derince ve geniş bir hendek bulunurken, ardından ön karşılama sur duvarı hattı yer alır. Bu duvarların yüksekliği daha düşüktür ve küçük burçlara sahiptir. Asıl sur duvar hattı bundan sonrakilerdir. Hendek üzerinde, sur kapılarının karşısında geçiş için bir köprü bulunurdu. Köprüler, kuşatma zamanlarında yıkılırdı. Hendeği aşan düşman askerleri ilk sur duvarında engellenirdi. Orayı da aşan kişi iki sur duvarı arasındaki boşluğa girerdi. Bu bölümden çıkması pek mümkün olmazdı. Zaten bu kısmı aşan ordu da kenti fethetmiş olurdu ki, bunu Sultan II. Mehmet'in ordusu gerçekleştirecekti.

Osmanlı surları nasıl korudu?

İstanbul'un kuşatılması ve fethi sonrasında, yani 1453 yılında bir gerçek ortaya çıktı: O güne kadar yapılmamış devasa topların üretilerek, son derece tahkimatlı olan İstanbul surlarını yıkmasıyla birlikte artık kent savunmasında surların öneminin kalmadığı... Ancak bu durum İstanbul surlarının korunması konusunda bir olumsuzluk yaratmadı. Fetihten hemen sonra Fatih'in talimatıyla surların zarar gören bölümleri onarıldığı gibi Yedikule'ye adını veren kuleleri de kendisi ekletti. Osmanlı arşivlerinde surların →

onarımına dönük çok sayıda belge vardır. Ayrıca sarayın yeri olarak Sarayburnu'nun seçilmesi, deniz tarafı surlarının korunması oldu.

20. yüzyıldaki restorasyon çalışmaları

Haliç surlarının bir kısmı ne yazık ki çeşitli sebeplerle günümüze ulaşamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında başlıca üç etken sayılabilir. İlki, doğal afetler; ikincisi, 19. yüzyılda başlayan imar faaliyetleri ve sonuncusu da yüzyıllardır devam eden iskân şekli. Bu surlara ait kuleler ev olarak kullanılırken, surların üzerine veya duvarları kullanılarak, bitişiklerine konutlar inşa edilmiştir. Bir kısmında özel mülkiyet bulunan surların halen varlığı bilinen, konut ve yapıların arasında saklı kalmış olan kısımları bulunmaktadır. Surların korunması konusunda Osmanlı döneminde yapılan onarımlar çok çeşitli ve önemlidir. Ancak bunun yanında 19. yüzyıldaki imar faaliyetleri sırasında, mesela 1880'li yıllarda Sirkeci-Halkalı tren yolu yapılırken deniz surlarının bazı parçalarının yıktırılmasından dolayı surların bir kısmı kaybedilmiştir. Bu çalışma sırasında Yedikule surlarının denizle buluşan kısmı, Bukoleon Sarayı'nın devamı ve bazı sur parçaları; Ayvansaray'ın Haliç'e kıvrılarak dönen kısmı da Eyüp güzergâhında yol açma çalışmaları sırasında yıktırılacaktı. Ayrıca Osmanlı döneminin son yıllarındaki savaşlar ve içinde bulunulan ekonomik koşullardan ötürü surlarla fazla ilgilenilememişti. 1894 depremi kara surlarında önemli tahribatlar yapmış, Topkapı'ya kadar olan kesim ne yazık ki hiçbir zaman onarılmamıştır.

Topkapı-Edirnekapı arasındaki kara surlarında ilki 1950'li yıllar; ikincisi 1980 ve 90'lı yıllar; üçüncüsü 2000'lerin başları olmak üzere üç onarım dönemi olmuştur. 1950'lerdeki fethin 500. yıldönümü kapsamında Topkapı'daki Ulubatlı Hasan Burcu ve surların bazı kısımları onarılmıştır. Aynı dönemdeki yol açma faaliyetleri sırasında Vatan ve Millet Caddeleri'nin Suriçi'ne giriş sağlanacak kısımları yıktırılmıştır. Buna binaen Edirnekapı ve kapının iki tarafı oldukça bakımsız durumdayken 1950'li yılların ortalarında onarılmış, daha evvel yıkılmış olan üst kotları

Günümüzde Ayvansaray surları. Bir bölümü restorasyon sonrası tamamlanmış haliyle.

FOTOĞRAF: MURAT SAV

tamamlanmıştır. Bu onarım sırasında bağlayıcı harç olarak çimento kullanılmıştır ki, o dönemki anlayışın gereği olarak bu kullanımlar normal karşılanıyor, hatta tavsiye ediliyordu. 1955 ve 1956 yıllarında Yedikule'deki Altın Kapı ve yakındaki surlar Y. Mimar Cahide Tamer tarafından onarılmıştır. Bu sırada yapılan onarımlarda taş ve tuğlalarda çürütmeler yapılarak, farklı dönemlerde yapılan tamiratların heterojen özelliklerine uymaktansa homojen bir onarım tercih edilmiştir. 1980'lerde Belgrad Kapısı ihya edilirken Mevlevihane Kapısı ile Silivrikapısı'nda da restorasyon gerçekleştirilmiştir. 1990'larda ise kara, deniz ve Haliç surlarının bir kısmında onarımlar yapılmıştır. Edirnekapı-Tekfur Sarayı arasındaki sur duvarları ve kuleler de bu sırada onarılmıştır. Tüm bu onarımlar, genel itibarıyla titiz rölöve ve belgeye dayalı olmadığından, özgün duvar örgüleri taklit edilerek yapılmıştır. Daha ziyade tamamlama anlayışının benimsendiği 20. yüzyıl sürecinden sonra 21. yüzyılda surlar için restorasyon ve güçlendirmeler gündeme gelmiştir. Topkapı Sarayı'nı çevreleyen surlarla birlikte Yedikule'deki hisarın restorasyonlarının yapılıyor oluşu ve kara surlarında güçlendirmelerin başlaması, kent surlarının korunması açısından önemli ve sevindiricidir. Surlar düzen, plan ve temel özellikler itibarıyla homojen olsa da hem Bizans hem de Osmanlı dönemlerinin çok çeşitli onarım ve yenileme izlerini taşıdığından heterojendir. Bu nedenle güncel restorasyon ilkeleri çerçevesinde, yapılacak çalışmalarda tüm dönemlerin izlerine saygı duyulmalı ve çok yönlü bir anlayışla restorasyona yön verilmelidir.

Topkapı'dan Edirnekapı'ya doğru surlar ve Mihrimah Sultan Camii.

FOTOĞRAF: MURAT SAV

Fethe ait izler

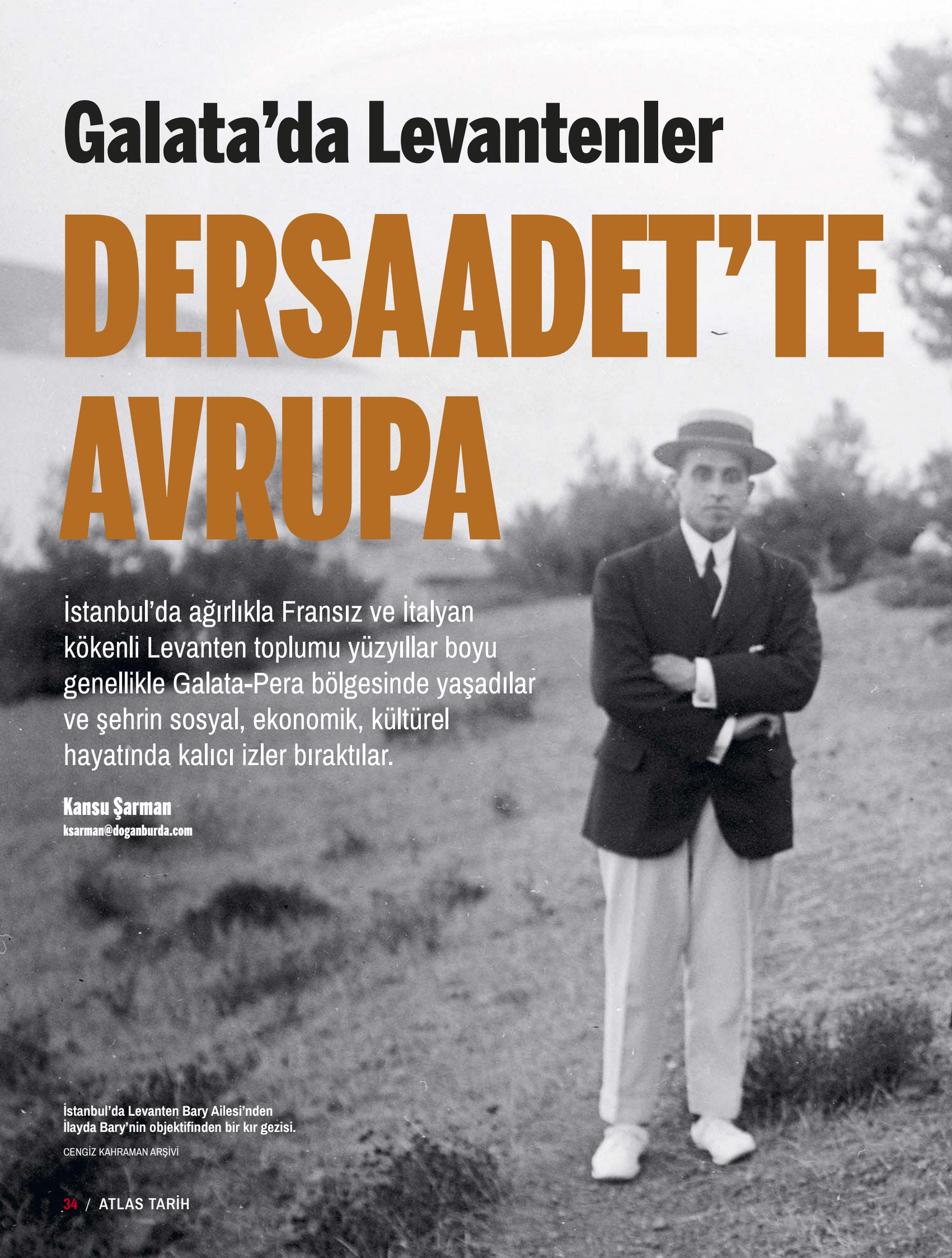
Kara surlarının önündeki daha düşük kottaki dış surların çok az kısmı günümüze ulaşmıştır. Ancak bir kısmının hâlâ bugünkü zemin kotunun altında da olsa belli yükseltisinin durduğu; hendeklerin de özellikle Yedikule'ye doğru olan bölümün varlığını sürdürdüğü görülmekte. Surların en sağlam ve özgün bölümlerinin hendek ve ön sur sistemiyle birlikte ortaya çıkarılarak, görünür kılınması sur sisteminin algılanması açısından bir değer oluşturabilir. Sur çevresinde yapılacak arkeolojik kazılarda çok sayıda önemli obje, Bizans dönemine ait mezarlar ile belki kuşatmaya ait bazı detayların; özellikle kuşatma sırasında Eğrikapı hattında lağımcıların kazdığı tünellere ait izlere rastlanabileceği de ihtimal dahilindedir ●

Galata'da Levantenler

DERSAADET'TE AVRUPA

İstanbul'da ağırlıkla Fransız ve İtalyan kökenli Levanten toplumu yüzyıllar boyu genellikle Galata-Pera bölgesinde yaşadılar ve şehrin sosyal, ekonomik, kültürel hayatında kalıcı izler bıraktılar.

Kansu Şarman
ksarman@doganburda.com

İstanbul'da Levanten Bary Ailesi'nden İlayda Bary'nin objektifinden bir kır gezisi.

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

İstanbul, 1453 yılında Osmanlılar tarafından alındıktan sonra Dersaadet olarak da isimlendirildi. Dersaadet, 1800'lü yılların ortalarına kadar idari yapı ve hukuksal olarak dört ayrı bölüme ayrılmıştı. Bunların birincisi İstanbul Kadılığı'nın da yetki alanı ve şehrin asıl merkezi olan Tarihi Yarımada veya Suriçi'ydi. Galata, Eyüp ve Üsküdar'ın oluşturduğu diğerlerine ise Bilad-ı Selase (üç belde) adı verilirdi.

Bu durum aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da farklılığı gösteriyordu. Özellikle Galata bölgesi hem sosyal hem demografik hem de kültürel açıdan diğerlerinden ayrılıyordu. 1 Haziran 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in ahidnamesiyle buradaki nüfus ve tüm yapıları Osmanlı yönetimine geçti. Prof. Dr. Halil İnalcık, "Büyük İstanbul Ansiklopedisi"nde yer alan "Galata" maddesinde, fetihten sonra Galata ve buradaki Latin cemaati hakkında şunları yazıyor: "Fetih'in en önemli sonuçlarından biri, Galata'nın İstanbul ile her bakımdan bütünleşmesidir. Galata, yalnız ticaret bakımından değil, yaşam tarzı bakımından da İstanbul'un Avrupa'ya açılan penceresi olmuştur. Fatih'in tarihçisi Tursun Bey (1490'a doğru) 'Eğer İstanbul'dan Frengistan'a (yani Galata'ya) geçmek istersen kayığa bir akçe ödemen yeter' diyor. Osmanlı idaresinde 1453-1490 arasına rastlayan Galata-Ceneviz noter kayıtları, serbest yaşam ve ticaret bakımından eskiye göre bir değişiklik olmadığını ortaya koymaktadır.

Magnifica Comunità di Pera

Osmanlı, Magnifica Comunità di Pera adını alan Ceneviz cemaatine, bir protogeros (kethüda) idaresinde kendi iç işlerini düzenleme hakkı tanınmıştı. (…) XVI. yüzyılda Kasımpaşa semti imparatorluğun esas tersanesi ve donanma merkezi olunca Galata, denizcilerin ve denizcilik sanatlarının başlıca mekânı haline geldi. XVII. yüzyıl başlarında Galata'da tüm Avrupalı Katolik nüfus 1.100 kişi olarak hesaplanmıştır. Buna azat edilmiş 500 esirle donanma zindanlarındaki 2.000 esir eklenmelidir. (…) XVIII. yüzyılda Galata'da Avrupalılar azdı. XIX. yüzyılda Avrupa ile ticaretin büyük gelişme göstermesi üzerine Avrupalılar Galata'da yoğun biçimde yerleştiler. 1840'larda Charles White'ın gözlemine göre, hali vakti yerinde Türkler de alışverişlerini artık İstanbul'daki Kapalıçarşı yerine Beyoğlu'nda yapmaya başladılar. Pera Büyük Caddesi, Avrupa mallarının satıldığı mağazaları,

"19. yüzyılda Avrupa ile ticaretin gelişmesiyle Avrupalılar, Galata'da yoğun biçimde yerleştiler."

Avrupai otel ve eğlence yerlerinin faaliyette bulunduğu kozmopolit Beyoğlu semtine vücut verdi. 1853-1856 Kırım Savaşı yıllarında bu süreç hızlandı. İngilizler başta olarak Avrupalılar, kapitülasyonlar sayesinde Galata'yı gerçekten bir serbest liman haline soktular. 1855'te Perşembe Pazarı, Voyvoda Caddesi ve Karaköy başta olmak üzere Galata, Avrupa mallarının ve bankaların yer aldığı başlıca ticaret merkezi haline gelince, İstanbul'un başka semtlerinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudiler akın halinde Galata'da toplanmaya başladılar ve şehrin etnik yapısı bir kere daha değişti. Levanten denilen kozmopolit bir tip ortaya çıktı."

İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI ARŞİVİ

1904 tarihli Goad haritalarında Galata ve Pera bölgesi (üstte). 1894 yılında Karaköy Meydanı. İstanbul'un o dönem tüm kozmopolit yapısı fotoğrafa yansımış (solda).

İSTANBUL FOTOĞRAFÇILAR SULTANLAR, PIERRE GIGORD KOLEKSİYONU, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI.

Prof. Dr. İlber Ortaylı, Levanten (Doğulu) kelimesiyle, Doğu Akdeniz limanlarının, bir anlamda da hem Bizans hem Osmanlı döneminde yerli halktan ziyade İtalyan, Katalan, Fransız gibi Batı Akdenizlilerin kastedildiğini, 18. ve 19. yüzyıllarda ise Levanten tanımının orta ve kuzey Avrupa'dan gelip kente yerleşen yabancıları da kapsadığını ve betimlediğini söylüyor. Ortaylı, "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi" için kaleme aldığı "Levantenler" maddesinde bu toplumun sosyal hayatı konusunda şu bilgileri veriyor: "İmparatorluğa özgü bu grup kendi kozmopolit yapısı, etraftan izole hali, kendi sosyal katmanlaşmasıyla tarih olmuş ve bugün kaybolmuştur. Bu grubu bir değil, birçok etnik gruptan yabancılar oluşturmuştur.

Başkente gelişleri de muhtelif tarihlere, muhtelif sebeplere dayanır. 19. yüzyıl içinde bu çekirdek gruplar arasında en ilginci İtalyanlardır. Şüphesiz büyük şehrin İtalyanları Bizans'tan kalma değildi sadece. Böyleleri sayı olarak bir azınlık teşkil ederdi. 18. yüzyılın sonundan beri İtalya'nın muhtelif bölgelerinden ve meslek grubundan iş aramaya, hayat kurmaya gelen İtalyanlar vardı. Şüphesiz ressam Zonaro ve Preziosi'den, Cihangir ve Tarlabaşı'ndaki binaları yapan kalfa ve mimarlara kadar bu kalabalık koloni diğer Hıristiyan gruplarla ve hatta Müslümanlarla karışıp eridi, bazısı ülkeyi terk etti..."

Lozan Barış Antlaşması'yla kapitülasyonların kaldırılmasının ardından Levantenler ticari ayrıcalıklarını yitirdi. Cumhuriyet'in ilanından sonra Fransız ve İtalyan okullarının da kapanmasından sonra 1935 yılında birçok mesleği icra etmeleri de yasaklanınca Levantenlerin çoğu başka ülkelere göç etti. Günümüzde İstanbul'un çeşitli bölgeleri ve İzmir, Çanakkale, İskenderun gibi şehirlerde az sayıda Levanten yaşıyor. 19. yüzyılın şaşaalı sosyal yaşamından geriye özellikle Galata ve Pera bölgesindeki mimari yapılar kaldı. →

Rinaldo Marmara, Levantenleri anlattı

“Ortak dilleri Rumcaydı”

Levantenler İstanbul’a neden geldi? Neden Galata-Pera bölgesi onlar için merkez oldu? İstanbul’un gayrimüslim tebaası ile farkları nedir? Ticaret dışında Osmanlı idaresinde görev aldılar mı? Tanzimat öncesi ve sonrası Latin cemaati olarak ibadetlerini nasıl yaptılar? Tüm bu soruları kendisi de Levanten bir aileden gelen ve İstanbul’da Latin Katolik Cemaati hakkında Türkiye’de, Fransa’da ve Vatikan’da araştırmalar yapan tarihçi Rinaldo Marmara’ya sorduk. Rinaldo Marmara’nın Latin Katolik Cemaati ve Levantenler konusunda birçok kitap ve makalesinin yanı sıra son olarak Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından “Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera” adlı bir çalışması da yayımlandı.

İstanbul’daki Latin Cemaati ve Levantenler konusunda araştırmalarıyla tanınan Dr. Rinaldo Marmara, Vatikan’da.

Öncelikle Levanten ismi nereden geliyor, Levanten kime denir, İstanbul’un gayrimüslim tebaasından farkı nedir?

İstanbul Levanten Cemaati’nin kökeninde, ticari sebeplerle Bizans İmparatorluğu’na yerleşen İtalyan kolonileri bulunmaktadır. Denizci İtalyan cumhuriyetlerinin halkları; Amalfililer, Venedikliler, Cenevizliler, Pisalılar 10. yüzyıldan itibaren İstanbul’a gelmeye başlamışlardı.

Levantenler, anavatanda yaşayanların aksine, Doğu Akdeniz’de yaşayan Cenevizliler ile Venediklilerdi. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu’nun içinde, oldukça sınırlı imtiyazlar ve semtler dahilinde ticaretle uğraşan denizci İtalyan kolonilerinin Latin ahalisine de Levanten denirdi. Doğu Akdeniz’de yerleşmiş olan yabancıları, daha sonra yerleştikleri ülkenin tebaasına geçenlerden ayırmak için, bu şekilde adlandırıyoruz. Levanten toplumunun dini, ticari ve kültürel hayatı İstanbul’da Galata’nın Cenevizlilere teslim edildiği tarih olan 1267 yılından itibaren giderek daha fazla Galata’da yoğunlaşmıştı.

Bizans İmparatorluğu’nun Levanten ya da Latin Cemaati, 1453’te İstanbul’un Türkler tarafından alınmasıyla dağıldı. Fethin ertesi gününden itibaren, tarihinde ikinci kez fakat bu sefer, onu oluşturan iki unsurun hukuki farklılığını göz önünde bulundurarak yeniden kuruldu. O andan itibaren, o zamana kadar farklı tabiiyetlerden yabancıların oluşturduğu Latin Cemaati, Osmanlı Latinleri ve Levanten terimiyle belirttiğimiz yabancı Latinler

Cadde-i Kebir veya Grand Rua de Pera'nın (bugünkü İstiklal Caddesi) 18. yüzyıldaki halini gösteren Batı kaynaklı görsel. Sağ tarafta Hollanda elçilik binasının kapısı görülüyor.

etrafında yeniden şekillendi. Aynı ailenin içindeki bu farklılık gayet açıktır; Osmanlı tebaasından olanlar, Ceneviz mahallesi Galata'nın teslimi esnasında yerlerinde kalırken, yabancı tebaadan olan diğerleri ülkeden kaçıp daha sonra geri dönmeyi seçtiler.

Unutmayalım, II. Mehmet'in Galata Cenevizlilerine verdiği ferman, aslında Osmanlı Latin Cemaati'nin kuruluş belgesidir, yoksa sadece ayrıcalıklar tanıyan bir ahitname değildir. İşte bu tarihten sonra Latin Cemaati iki başlı hale gelmiştir: Osmanlı Latinleri ve Levanten terimiyle belirttiğimiz yabancı uyruklu Latinler.

Siz genellikle tek olarak kabul edilen bu iki cemaat arasında bir ayrım yapıyorsunuz: Yabancı ya da Levanten Latin Cemaati ve Osmanlı Latin Cemaati. Peki bu alanda neden bugüne kadar bir belirsizlik sürmüş?

Her şeyden önce Osmanlı yönetimi, Osmanlı Latin Cemaati'ni hiçbir zaman açıkça bir "millet" olarak tanımadı. Tabii bu reddedişi haklı çıkaracak birçok sebep var; bu cemaat mensuplarının sayısının çok düşük olması, ruhani olarak Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında bulunan bir otoriteye bağlı olmaları gibi.

Üstelik Osmanlı Latinleri kendileri de bir alt sınıf olarak kabul edilmek korkusuyla, onları hukuki olarak yabancı Latinlerden ayıracak yeni bir statü üzerinde ısrar etmek istememişler. 1453'te şehrin alınması sırasında, çoğunluğu Cenevizlilerden oluşan Latinler, Fatih'e sitelerinin anahtarlarını teslim ederek onun hâkimiyeti altına girmişler ve Osmanlı tabiiyeti kazanmışlardı; bunlar Osmanlı Latinleri'dir. Buna karşılık yabancı ülkelere iltica edip sükûnet sağlandıktan sonra geri dönenler asıl tabiiyetlerini korumuşlardır. Böylece aynı aile içinde hem yabancı tebaaya hem Osmanlı tebaasına rastlanabilmektedir. Sonuncular, biraz aşağılayıcı olan yeni statülerine sessizce geçerek, kapitülasyonların avantajlarından yararlanan tek grup olan yabancı Latinleri kendilerinden ayıran şartların yarattığı bu sınırı görünüşte yıkmak istediler. Bu farklılık görmezden gelinerek ve çarpıtılarak sonunda iyice dikkate alınmaz hale geldi.

Levanten tanımı Latin cemaati içinde nereye oturuyor?

Aslında "Levanten" terimini yeniden tanımlamaya kalkışmaksızın, İstanbul'da kapitülasyonlar tarafından idare edilen yabancı bir cemaatin varlığının altını çizebiliriz. Bu cemaat, Osmanlı tebaası La- →

1908-1909 eğitim yılı döneminde Saint-Pulchérie Okulu'nda ders yapılırken.

RİNALDO MARMARA ARŞİVİ

Levanten bir grup, bahar aylarında bahçede çiçek toplarken görüntülenmiş.

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

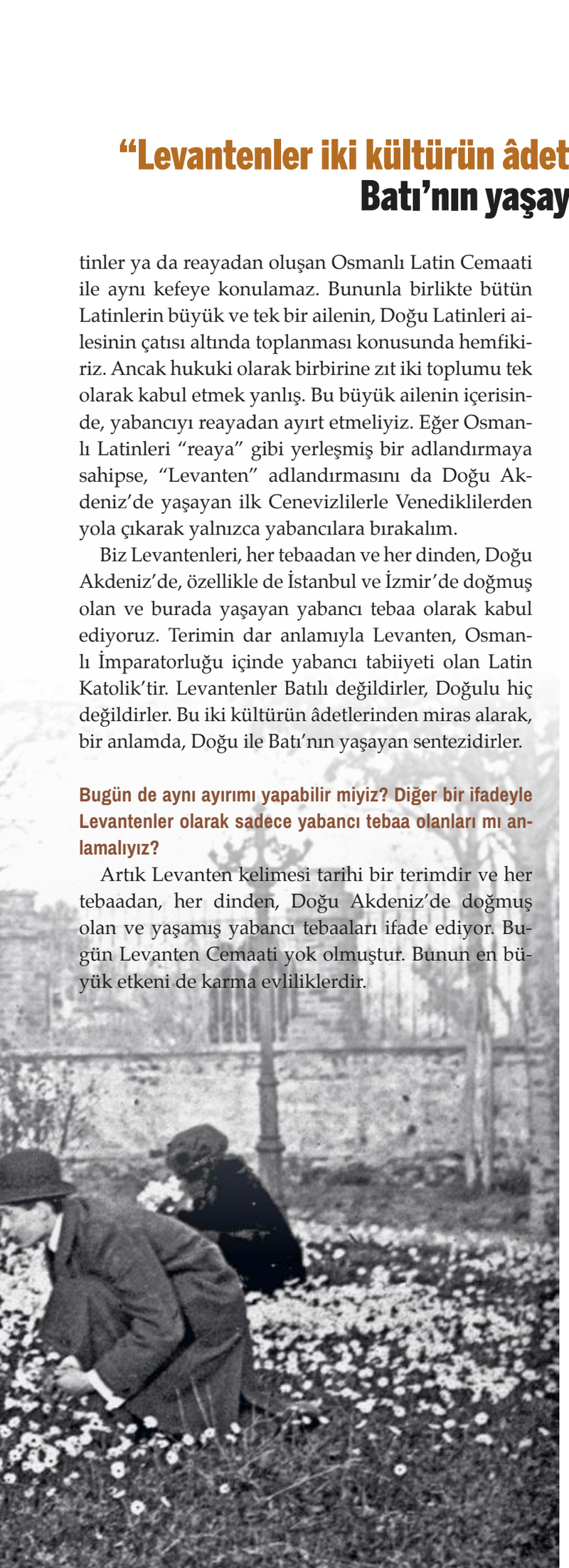
“Levantenler iki kültürün âdetlerinden miras alarak, Doğu ile Batı’nın yaşayan sentezidir.”

tinler ya da reayadan oluşan Osmanlı Latin Cemaati ile aynı kefeye konulamaz. Bununla birlikte bütün Latinlerin büyük ve tek bir ailenin, Doğu Latinleri ailesinin çatısı altında toplanması konusunda hemfikiriz. Ancak hukuki olarak birbirine zıt iki toplumu tek olarak kabul etmek yanlış. Bu büyük ailenin içerisinde, yabancıyı reayadan ayırt etmeliyiz. Eğer Osmanlı Latinleri “reaya” gibi yerleşmiş bir adlandırmaya sahipse, “Levanten” adlandırmasını da Doğu Akdeniz’de yaşayan ilk Cenevizlilerle Venediklilerden yola çıkarak yalnızca yabancılara bırakalım.

Biz Levantenleri, her tebaadan ve her dinden, Doğu Akdeniz’de, özellikle de İstanbul ve İzmir’de doğmuş olan ve burada yaşayan yabancı tebaa olarak kabul ediyoruz. Terimin dar anlamıyla Levanten, Osmanlı İmparatorluğu içinde yabancı tabiiyeti olan Latin Katolik’tir. Levantenler Batılı değildirler, Doğulu hiç değildirler. Bu iki kültürün âdetlerinden miras alarak, bir anlamda, Doğu ile Batı’nın yaşayan sentezidirler.

Bugün de aynı ayırımı yapabilir miyiz? Diğer bir ifadeyle Levantenler olarak sadece yabancı tebaa olanları mı anlamalıyız?

Artık Levanten kelimesi tarihi bir terimdir ve her tebaadan, her dinden, Doğu Akdeniz’de doğmuş olan ve yaşamış yabancı tebaaları ifade ediyor. Bugün Levanten Cemaati yok olmuştur. Bunun en büyük etkeni de karma evliliklerdir.

İstanbul’da Levantenler Osmanlı döneminden bu yana nüfus olarak nerede daha yoğun olarak yerleşik bulunurlar. Sadece Galata-Pera bölgesi mi?

Levantenlerin yerleşik yerleri Galata ve Pera idi. Şehir Taksim’de bitiyordu. Bunun ötesinde Grands-Champs ya da Ayaspaşa Mezarlığı bulunan bölge, 1860 civarında, yavaş yavaş Pangaltı diye anılmaya başlandı. Sonunda bölgenin adı Pangaltı olarak kaldı, orada yaşamış Bolonya’dan gelme bir İtalyan göçmeni olan Giovanni Battista Pancaldi’den. 1870 Büyük Beyoğlu yangınından sonra her şeylerini kaybetmiş ve fakirleşmiş Levantenlerin büyük kısmı Pera’dan Pangaltı’ya taşınırlar. 19. yüzyılın sonlarında Levantenleri yazları sayfiye yerlerine taşınırken görüyoruz. Dil ve sosyal aidiyetlerine göre şehrin muhtelif yerlerinde genellikle kiliselerin bulunduğu yerlere giderlerdi. Prens Adaları, Boğaziçi köyleri, Moda/Fenerbahçe ve Sirkeci/Halkalı tren hattı üzerinde Yedikule, Bakırköy, Yeşilköy’ü sayabiliriz. Örneğin Moda, İngiliz ve Malta asıllı Levantenlerin tercih ettikleri bir sayfiye yeriydi. Burada da yine bir Levanten tarafından inşa edilen Tubini Şapeli ve Cem Sokak’taki rahiplerin Assomptioniste Kilisesi vardır. Tanınmış Whittal Ailesi bu semtte yazlığa giderdi.

İstanbul dışında Levantenleri Osmanlı coğrafyasında başka hangi şehirlerde görüyoruz?

Biz Levantenleri, Osmanlı coğrafyasında her milliyetten ve her dinden, Doğu Akdeniz’de, özellikle de İstanbul ve İzmir’de doğmuş olan ve burada yaşamış yabancı tebaa olarak kabul ediyoruz.

Levantenlerin kendi kökenleri itibarıyla İtalyanca, Fransızca ya da İngilizce konuştuklarını biliyoruz. Ortak dilleri var mıydı?

Rumca, İtalyan kolonisi ile diğer yabancı topluluklar arasında ortak lisan olarak kullanılıyordu. Levanten Rumcanın Yunanistan’da konuşulan Yunancaya etkisi İstanbul Rumlarının göçüyle bağlantılı. Monsenyör Cedulini’nin detaylı raporuna göre, 1475’te Salmatomruk Mahallesi’nde ikamet eden Kefeli Cenevizliler sadece Rumca ve Türkçe konuşuyorlardı. Cenevizli ve Galata sakinleri Rumca konuştuklarından, Magnifica Comunità (Büyük Pera Cemaati) Konstantinopolis’e 1580’de apostolik ziyarete →

“1870 Büyük Beyoğlu yangınından

ziyarete gelen Monsenyör Cedulini’ye Rumca konuşabilen rahipler göndermesini talep etmişti. Hatta Dalleggio’nun naklettiğine göre İstanbul’da geçici ikamet edenler de kendi dillerinin yanı sıra Rumca konuşmaktaydılar. Ailevi ve ticari sebeplerden dolayı azınlıklarla bir arada yaşayan yabancı topluluk, Türklerin ikamet ettiği mahallelerden farklı yerlerde yaşar ve ortak lisan olarak Rumcayı kullanırlardı. Dalleggio’nun aktardığı gibi yabancıların bilhassa Katolik Rum kızlarıyla izdivaçları sonucunda “Rumca günlük hayat dili olmuştur”. Ayrıca Rumcanın ortak lisan olarak benimsenmesinde karışık evliliklerin büyük rol oynamasının yanında, bu alanda Katolik din adamlarının da etkisini küçümsememek gerekir.

İstanbul’da bugün bile Türkçeden, İtalyancadan hatta Fransızcadan etkilenmiş Rumcayla karşılaşmak mümkündür. Bu lisan Levanten topluluğuna has üç dillilik durumunun sonucudur. Farklı durumlarda kullanılan iki-dillilik (diglossia) olarak da ifade edilebilir. Latin cemaatinin konuşma ve ortak lisanı olan Rumca; Yunanca, Türkçe, İtalyanca ve Fransızcanın özel bir karışımı gibi ortaya çıkar. Böylece, Doğu ve Batı uygarlıklarının sentezi olan Levanten kültürünün görüntüsünü sergiler. Ağırlıklı olarak Yunanca olan bu kod, morfolojik ve fonetik olarak bütün yabancı sesleri (Türk-Osmanlı, İtalyan, Fransız) Yunanlaştırıp kendi yapısında meşrulaştırmıştır. Latin harfleriyle yazılmış ya da basılmış Yunanca metinleri tanımlayan “Frangochiotika”, Rumcanın konuşulan ama (Yunan harfleriyle) yazılmayan ortak iletişim lisanı olmasının bir kanıtıdır.

Levantenler hangi işlerle meşgul oluyorlar, Osmanlı’nın özellikle ticaret hayatında nasıl bir etkinlikleri var?

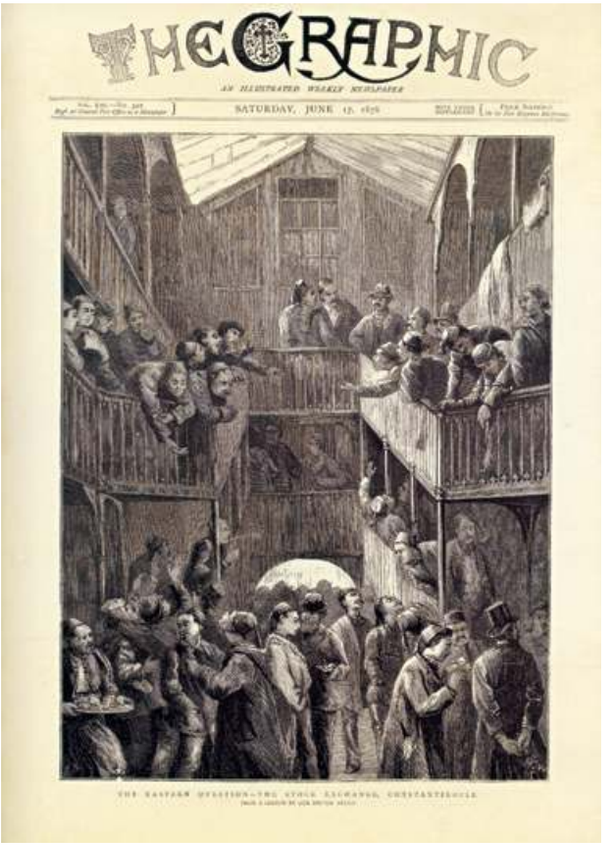
19. yüzyılda en çok nüfusa sahip koloni olan İtalyan kolonisi İstanbul iş hayatının, sanayi, ticaret, temsilcilik gibi, her alanına iyice yerleşmişti. Galata, ithalat ve ihracat yapan firmaların ticaret merkezi haline gelmişti. Tanzimat’ın etkisiyle 50 kadar İtalyan sanayi şirketi faaliyetlerini sürdürüyordu: gemi yapımı, damıtma, tuğla, makarna, piyano, halı, cam fabrikaları, değirmen, kuru temizleme. O dönemde başkentte yaklaşık 80 ticari firma yer almaktadır: Sigortacı, bankacı, gemi acente ve tedarikçileri, otel, ec-

sonra fakirleşmiş Levantenlerin büyük kısmı Pera'dan Pangaltı'ya taşındı."

zane, av malzemeleri ve silahları, nalbur, ayakkabı, deri ve kürk, cam ve seramik, optik, parfümeri, koleksiyon pulları, gazete, yapı malzemeleri. Bunların arasından birkaç örnek vermek gerekirse bankacılıkla başlayabiliriz. İtalyan bankacılar arasında bankası 1843'te kurulan Costantino Eliasco'yu hatırlayalım. Başkentin ilk ve en değerli bankacılarından olması ona saygınlık kazandırmıştır. Ciddi miktarda olan sermayesini sadece banka işlemleri için kullanmakla kalmayıp, birçok sanayi firmasına da borç vermiştir. Çok tanınmış olan Levi Figli di Abramo Bankası da önemli miktarda sermaye işletmiş, banka işlemleri, sanayi ve ticari işler gerçekleştirmiştir. Tanınmış bankalar arasında Haim S. de Toledo, Casa del Medico ve bütün banka işlemleriyle yoğun biçimde ilgilenen D. Corpi sayılabilir. İhracatçı şirketlerden de kısaca bahsedeyim. Örneğin tahıl, deri ürünlerinin ihracatında, Casa Allatini'nin de temsilcisi olan, Comm. Fernandez çok önemli bir yere sahiptir. En eski ihracatçı firmalar arasında 1845'te tahıl ihracatı için kurulan Fratelli Dandria'yi anabiliriz. Cenova, Napoli ve Venedik ile çok aktif ilişkileri bulunan bu şirket, "Stefano Dandria" adlı bir gemiye de sahipti. Önemli miktarda tahıl, koza ve ipek ihraç ettiği İtalya'yla geniş ilişkileri olan Giuseppe Mattalon firması da en iyi ve bilinen firmalar arasında yer almaktaydı. Levantenler arasında yaygın olarak yapılan ticari faaliyetlerden biri de komisyonculuk ve mümessillikti.

Yerel sanayinin çeşitli sektörlerde yetersiz olduğu veya hiç bulunmadığı dönemde, komisyoncu olarak adlandırılan Avrupa'daki fabrikaların mümessillerinin ciddi sermayesi vardı ve sayıca fazlaydılar. İstanbul'da mümessillik özel bir öneme sahiptir. Küçük tüccar Avrupalı imalatçıyla neredeyse hiç direkt irtibatta bulunmuyordu. Bütün ticari faaliyetler komisyoncu sınıfına verilmişti. Her türlü iş anlaşması için komisyoncunun vazgeçilmez bir vasıta olması, onun arz ettiği önemi daha iyi sergilemektedir.

20. yüzyılın başında 40 kadar İtalyan mümessil firması bulunmaktaydı. Son olarak eczacılardan da bahsedelim. Doğu'da ilk eczaneler İtalyanlar tarafından kurulmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da ilk eczane İtalyanlar tarafından açılmıştı. Barozzi, Ottoni,

İstanbul'daki evinin bahçesinde bir Levanten (karşı sayfada). 17 Haziran 1876 tarihli *The Graphic* dergisinin kapağında, dönemin İstanbul Borsası (üstte).

Raimondi, Zaloni, Cociffi ve İmparatorluk Tıp ve Eczacılık Mektebi'nde hocalık yapmış olan Calleia, İstanbul'da eczacılığın asıl kurucularıydı. Hekimlerin çoğu da İtalyan olduğundan, reçeteler, terminoloji, genel anlamda unvanlar, ilaç etiketleri, farmakope İtalyanca yapılmaktaydı. O dönemde ilaç eczacı tarafından üretildiğinden, İtalyan yöntemi ve eski İtalyan eczacılık ölçüleri kullanılarak hazırlanmaktaydı.

Levantenlerin ibadet yerlerinden bahseder misiniz? Ayrıca Vatikan'la ilişkileri nasıldı, ibadet özgürlükleri nasıl bir teminat altındaydı?

Bugün gördüğümüz Latin Katolik kiliselerinin çoğu Tanzimat'la beraber inşa edilmiştir. Levantenlerin ibadet özgürlükleri serbestlik bakımından en üst seviyedeydi, hatta kendi memleketlerinden bile. Ondan önceki döneme ilişkin baktığımızda, 1629 yılından 1631 yılına kadar İstanbul Patrik Veki- →

Saint Benoit Kilisesi'nin avlusunda yapılan bir dini bayram töreni, 1921 (üstte) RİNALDO MARMARA ARŞİVİ. 1800'lü yılların sonunda Rue de Petits Champ'da (bugünkü Meşrutiyet Caddesi) bulunan Tepebaşı Tiyatrosu-Théâtre des Petits-Champs, Levantenlerin konser, tiyatro ve gösterilerine ilgi duydukları bir mekândı (altta). İstanbul'un en önemli fotoğrafhanelerinden Sebah-Joaillier'in ortaklarından Polycarpe Joaillier'in Feriköy Latin Katolik Mezarlığı'ndaki mezarı (karşı sayfada).

li olan Peder Giovanni Mauri della Fratta'nın raporunda şu bilgileri görüyoruz: "Pera'da sekiz kilise bulunmaktadır. Aziz Francesco, Aziz Pietro, Azize Meryem (Maria) Draperis, Aziz Benedetto, Aziz Giorgio, Yuhanna Baptist Kilisesi Aziz Giovanni Battista, Aziz Antonio, Aziz Sebastiano ve Azize Anna kiliseleri; İstanbul'daki diğer Azize Meryem Kilisesi'yle sayı 10'u bulmaktadır. Peralıların kiliseleri korumalarındaki titizlik ve ihtiyat takdire değerdir; bunların yanında yıllardır masraflarını üstlenerek ve kendi paralarıyla çeşitli vesilelerle kiliseleri ciddi anlamda onaran birçok büyükelçi de saygınlık kazanmaktalar. Bütün kiliseler, binaların ve eşyaların muhafazası, rahiplerin ve görevlilerin beslenmesi için az çok bir gelire sahiptirler. Bu gelirler kiliselere bağışlanan evlerin kiralarından gelmektedir."

16 Nisan 1660'ta bütün Galata kiliselerini harap eden büyük yangından sadece Aziz Benedetto Kilisesi kurtuldu. Diğer kiliseler uzun yıllara yayılan dönemde birçok kez yeniden inşa edildi veya onarıldı.

Mezarlık konusunda ise "Grands-Champs" adıyla bilinen eski Beyoğlu Mezarlığı, Taksim'de Pera Mahallesi'nin sonunda yer alıyordu. Ceneviz döneminde mezarlıklar surların dışında ama onlardan uzak

olmayacak şekilde yer alırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda, veba dönemi hariç, definler avlu içinde ya da kiliselerde yapılmaktaydı. Başlangıçta, Beyoğlu Mezarlığı vebaya tutulmuş Latin Katoliklerin defnine tahsis edilmişti. 19. yüzyılın ortalarına doğru Pera Mahallesi o kadar büyümüştür ki Grands-Champs Mezarlığı'nın halk sağlığını tehdit ettiğine karar verildi. 21 Mart-27 Nisan 1864 arasında da alan bütünüyle kazıldı. Eski Grands-Champs Mezarlığı'ndan çıkarılan kemikler yeni Latin Katolik Mezarlığı'nda özel olarak inşa edilmiş toplu bir kemikliğe koyulmuştur.

Bir de Pangaltı'da mimar Gaspare Fossati'ye yaptırılan ve 1846 yılında ibadete açılan Saint Esprit Kilisesi'nin altında yeraltı mezarlığı vardır ki örneğin ilk Türk bandosu olan Mûsikâ-i Hümâyûn'un başındaki ünlü müzik adamı Giuseppe Donizetti Paşa'nın mezarı buradadır.

Tanzimat'la beraber artan nüfusun Galata'dan Beyoğlu'na kaymasıyla Azize Meryem Draperis Kilisesi, Latinlerin yeni buluşma merkezi olmuştu. Bu kilisede karanlığın şarkısı yerel bir özgünlükle benzersizlik kazanmıştı. Seçilen kantörlerin söylediği şarkı ilginç özellikler sergilemekteydi. Bu şarkı geleneğinin İstanbul'da başlayıp kiliseye bağlı Levanten aileler arasında nesilden nesile aktarıldığını bilmekteyiz. Caddelerde gerçekleşen dini alayların sonuncusu 1922'de gerçekleşti. Alay, Tünel Meydanı'ndan Şişli'ye kadar uzanıyordu. Vatikan'la, daha doğrusu Papalıkla, resmi diplomatik ilişkiler 1960'ta kuruldu. Bundan evvel dostluğa dayanan diplomatik ilişkilere rastlıyoruz.

Levantenler kültürel hayatı nasıl etkiledi?

Levantenlerin altın çağında Osmanlı başkentinin kültürel yaşamı büyük zenginlik göstermekteydi. Sahnelenen oyunların niceliği ve çeşitliliğiyle İstanbul, her biri dönemin en büyük sahnelerinden olan Milano, New York, Paris ve Londra'yla boy ölçüşebilirdi. 1853'te Verdi yeni operası *Il Trovatore*'yi sahnelemiş, eser aynı yıl İstanbul'da oynanmıştı. *La Traviata* da aynı şekilde, 1856 yılında İtalya sınırlarının ötesine ilk geçişinde, aynı anda hem Londra hem de İstanbul'da sahneye konmuştu. İtalyan cemaatince kurulmuş dernekler arasında en ünlülerinden biri, bugün de hâlâ o döneme tanıklık etmekte olan hayır ve kültür kuruluşu Società Operaia Italiana'dır. 1870'te Pera'daki dehşetli yangın 7.000 evi yıkıp, 2.000 kişiyi mağdur ettiğinde; 1871'de çiçek hastalığı baş gösterdiğinde; 1880'de kıtlık imparatorluğun bazı şehirlerine uğradığında; 1898'de yangın Büyükdere Köyü'nü harap ettiğinde bu dernek hepsi için yardım organize etmişti. Dernek lokali üyelerine bir araya gelmek için mekân sağlıyordu. Kutlamalar ve balolar da orada yapılırdı. Derneğin kuruluş yıldönümü ya da başka vesilelerle geziler düzenlenirdi. Beykoz'dan, Büyükdere'den, Kalamış'tan kalkan, daima iyi düzenlenmiş, neşe ile duygu birliğini buluşturan geziler yerel basında haber olurdu. Tiyatro salonları arasında en önemlileri, İtalyan Tiyatrosu da denilen Naum ve Fransız Tiyatrosu da denilen Palais de Cristal'dir.

Tanzimat'tan sonra nasıl bir Levanten toplum yapısı görüyoruz. Devlet idaresinde dragomanlık ve diplomatik olarak görevler alıyorlar değil mi?

Tanzimat'la beraber Levanten toplumu altın çağını yaşıyor. 1856 Islahat Fermanı'nın 17. maddesi, devletin yasalarına, belediye ve zabıta yönetmeliklerine aynen uymak şartıyla yabancı uyrukluların taşınmaz mal sahibi olabilmelerini öngörüyordu. 18 Haziran 1867 tarihli kanun ile yabancılar Osmanlı tebaasıyla aynı statüde ve başka hiçbir şart olmaksızın Hicaz bölgesi hariç Osmanlı topraklarının tamamında, şehirlerde ya da kırlarda mülk edinebileceklerdi ki →

bu, bir cemaatin bir ülkede kök salıp gelişebilmesinin temel etkenlerinden biridir. Bu dönemin en önemli simgesi ise iş bulmak, daha rahat bir hayat kurmak için Osmanlı İmparatorluğu'na akın eden yabancı göçmenlerdir. Göçlere dair, kiliselerin ve konsoloslukların kayıtlarında rastlanan izler, ilk ve orta dereceli okulların, hayır kurumlarının, yeni kiliselerin kurulmasında ve hatta yepyeni bir mahallenin, Pangaltı'nın doğmasında ifadesini bulur. Altın çağ

"Levantenler, Osmanlı İmparatorluğu içinde sınırların olmadığı bir Avrupa'nın da öncüleri oldular."

yetmiş sene kadar sürdü ve bugün gördüğümüz Levanten binalarının çoğu, kilise, hastane, okul gibi, o devreye aittir. Levantenler, bilinen dragomanlık görevlerinden ayrı daha ziyade ihtisas isteyen dallarda dikkatleri çektiler. Birkaç örnek verecek olursak: Jules Boudon, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fenerler İdaresi'nde başmühendis; Emile Gardey, Sultan'ın yaveri; Emile Henri Lacoine, Osmanlı Devleti'nin elektrik danışmanı; Atoine Boutonnet, Gülhane Lisesi'nde hoca; Eugène Briot, Osmanlı Devleti'nin Yollar ve Köprüler İdaresi'nde başmüfettiş; Vital-Casimir Cuinet, Osmanlı Maliyesi'nde genel sekreter; Léon Roux, Sultan'ın operatör dişçisi gibi. Osmanlı Devleti'nin üst kademelerinde görev almış bu şahıslar Osmanî ya da Mecidi nişanları ile mükâfatlandırılmışlardır.

Kitabınızda Galata bölgesi için bir Osmanlı Latin Muhtarlığı'ndan bahsediyorsunuz? Bunu biraz anlatır mısınız?

1453'te Latinler "Millet" sayılmadılar. Fetihle birlikte dağılan eski belediye teşkilatının yerine, Galata kolonisinin burjuvaları bir araya gelerek bir birlik oluşturdular. Hem hukuki hem dini özelliği olan bu birliğe Magnifica Comunità di Pera dendi. 1841'den önce Osmanlı tebaasından Latinler, hukuki işler için bir Müslüman nazırın idaresi altına girmişlerse de Osmanlı Latin Cemaati daha sonra Hariciye Nezareti'nin hükmü altına girdi ki bu, onun yabancı kökeninin net bir göstergesi niteliğindedir. Bir Osmanlı Latin Muhtarlığı'nın [Cancelleria Latina Ottomana] tesis edilmesi de bu döneme rastlar. Osmanlı Latin Muhtarlığı'nın müdürünün, yetkilerini tasdik ettirmek için her yeni Hariciye nazırından bir buyrultu almak zorunda olması, iki kurumun arasındaki bağın önemli bir göstergesi oldu. Osmanlı Latin Muhtarlığı, 1927'ye kadar faaliyetini sürdürdü.

Pera'da Azize Meryem Draperis (Santa Maria) Kilisesi'nin önünde Paskalya dini alayı (solda).

RİNALDO MARMARA-LATİN KATOLİK KİLİSELER ARŞİVİ

İstanbullu kalabalık Levanten bir aile, evlerinin merdivenlerinde objektife poz vermiş (sağda).

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Levantenler Cumhuriyetin ilanından nasıl etkilendi? Bugün nüfus ne durumda? Hangi işlerle uğraşıyorlar?

1923'te Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması, bir bakıma yabancıların Türkiye'ye yerleşmesine neden olan bütün avantajları ellerinden alıyordu. Geçmişle bağları koparma arzusunun sonucunda yabancılar çekilmeye başlarlar. Hele zanaatla uğraşmaları 1932 tarihli 2007 sayılı kanunla yasaklandıktan sonra. Bildiğim kadarı ile bugüne dek bütün tebaalarının nüfusunu kapsayan bir çalışma yapılmamıştır. En kalabalık cemaati İtalyanlar meydana getiriyordu. Levantenlerin altın çağı olarak nitelendirdiğimiz devirde İtalyanlar 15.000 civarında idi, 1913 senesinde. Zamanın İstanbul nüfusunu düşünürsek önemli bir sayıdır. Bugün ise Levanten İtalyanlar binin altındadır, yok denecek kadar azdır; çoğunlukta da emeklidirler.

Değişik milliyetlerden meydana gelen Levantenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde özlerini kaybetmeden, özerk cemaatler gibi, hep birlikte yaşamayı başarabilmiş, bu bakımdan sınırların olmadığı bir Avrupa'nın da öncüleri olmuşlardır. Bunu yaratan ise Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsüydü. Beraber yaşamanın kültürünü bugün dahi örnek gösterilebilir niteliktedir ●

Vatikan arşivinde Levantenler ve Türkiye tarihi

Siz uzun yıllardır Vatikan arşivinde çalışıyorsunuz. Osmanlı Latin toplumu veya Levantenler ile ilgili Vatikan arşivinde neler var? Genel anlamda Osmanlı tarihi ile ilgili Vatikan arşivinde çalışmak isteyenler neler yapmalı?

Vatikan arşivlerinde Türkiye tarihini ilgilendiren yüz binlerce belge mevcut. Geçen seneden itibaren papa XII. Pius dönemini (1939-1958) de kapsayan belgeler araştırmacıların hizmetine sunuldu.

Bir taraftan Vatikan arşivlerine girmek zorluğu, diğer taraftan da lisan eksikliği, Türk araştırmacıların işini daha da zorlaştırıyor. Vatikan arşivlerinde Türkiye tarihiyle ilgili evrak -özellikle 19. ve 20. yüzyıllara ait olanlar- İtalyanca ve Fransızcadır. Söz konusu arşivlerdeki el yazması belgelerinden yararlanabilmek için bu iki dili de çok iyi bilmek gerekir.

Bu zorluğu aşmanın tek yolu, belgeli katalogdur. Böylece katalogla beraber özeti ve referansı sunulan belgelerin tıpkıbasımını tarihçi-araştırmacılarına sunmaktır. Vatikan arşivlerinden belgeli katalog Türkiye'de bir ilktir. Pek yakında bu konuda bir çalışmam yayımlanacak. Türk tarihi ile ilgili yüz binlerce belge gün ışığına çıkarılmayı bekliyor.

Vatikan arşivlerinde Levantenlerle -Yabancı Latin Cemaati- ilgili ve bunun yanında da diplomatik arşivlerini, diğer ifadeyle din adamlarının raporlarını eklersek, Türkiye tarihi ile ilgili, her konuda, yüz binlerce belge mevcuttur. Bu belgeler, Fatih'ten ve daha evvel, Papa Pius'u kapsayan 1958 senesine kadar geliyor. Örneğin ben bu dönemde Vatikan belgelerinde Ayasofya ve Lozan Antlaşması hakkında çalışıyorum.

Osmanlı'nın ilk Washington Elçisi oldu, belediye reisliği yaptı

Levanten diplomat Blak Bey

Osmanlı coğrafyasındaki Levantenler arasında en ilginç ailelerden biri, Fransız asıllı Blacque (Blak) Ailesi'dir. Osmanlı topraklarına 1826 yılında ayak basan Blacque Ailesi'nin fertleri, 1800'lü yılların ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde önemli görevlerde bulunurlar. Bunların en ilginci de Osmanlı'nın ilk Washington elçiliği ve sonrasında Beyoğlu'nda Altıncı Belediye Dairesi Reisliği görevi yapan Edouard Blacque Bey'dir.

Geçen yıl yaşamını yitiren, Atlas Tarih Yayın Kurulu Üyesi, tarihçi ve gazeteci Orhan Koloğlu, Blacque Ailesi hakkında kapsamlı bir araştırma yapmış ve bu konuda hazırladığı kitap, 1998 yılında "Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi" adıyla Müteferrika Yayınları tarafından basılmıştı.

Koloğlu kitabında Edouard Blacque Bey hikâyesini özetle şöyle anlatıyor: "Edouard Blacque'ın babası İzmir'de 1828-1831 yılında Courrier de Smyrne 1831-1836'ya kadar 'Moniteur Ottoman' adlı Osmanlı gazetesini yayımladı. Aleksandr Blacque'ın Malta'da genç yaşta ölümünden sonra Babıali, karısını ve beş çocuğunu koruma altına aldı. Anneye toplu bir para verildi. İki erkek çocuğun her birine bir aylık bağlandı. Büyük oğul Edouard Blacque, öğrenimini Babıali'nin mali yardımıyla Paris'te Saint Barbe Koleji'nde yaptı. Öğrenim yıllarında, Paris'te büyükelçi ve babasının dostu olan Mustafa Reşit Paşa kendisiyle sürekli ilgilendi. 1842'de Edouard, ailesinin yanına İstanbul'a döndü. 19 yaşında Türkçe, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca konuşmaktaydı. Bu durum ona dışişlerinde görev almanın ilk adımı olan Tercüme Kalemi'nin kapılarını açtı.

1845 yılında babası gibi gazetecilik de yapmayı denedi ancak işler istediği gibi gitmeyince 1849'da Babıali'nin Paris elçiliğinde katiplik teklifini kabul etti. Edouard Blacque böylece Osmanlı Devleti'ne tam sadakata dayalı bir yaşamı kendi başına kurma yoluna girdi. 1850'de Paris'te ünlü Amerikalı cerrah Valentin Mott'un kızı Olivia ile evlendi. 1851'de doğan erkek çocuğuna Valentin Blacque adını verdi. Ancak ertesi yıl, karısı ölünce oğlunu Amerika'daki kayınpederinin yanına bıraktı. 1853'te Paris'te Birinci Katip oldu. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti için Avrupa bankalarından alınacak borç işini başarıyla sonuçlandırınca, Babıali diplomatları arasındaki ünü arttı.

1856'de Torino Elçiliği Başkatibi olan Blacque Bey, 1860'ta Napoli Konsolosluğu'na getirildi. 1867'de ise Blacque Bey, hem kendisi hem de Osmanlı Devleti için çok önemli bir

görevi üstlendi: Washington Elçiliği. ABD'nin 1831'den beri İstanbul'da diplomatik bir elçisi vardır; halbuki Babıali dünyanın merkezi olan Avrupa'nın çevresindeki bu uzak ülkede daha hiç kimseyi akredite olarak atamamıştır. Edouard Blacque Bey, Amerika'ya Ulâ sınıfının ikinci kademesine terfi ettirilerek ve 3 Nisan 1867'de padişah fermanıyla atanarak gönderildi. 1867 Ağustos'unun sonunda Blacque Bey, güven mektubunu Washington'da Amerikan Başkanı Grant'a fevkalade görevli Ortaelçi olarak sundu.

Elçi Blacque Bey yalnız Amerika'ya göçen Yunanlıların Girit'le ilgili siyasi etkisine karşı savaşmakla kalmıyor, Osmanlı-Amerikan silah ticaretini de geliştirmeyi sağlıyordu. Kuzey-Güney savaşı nedeniyle fazla üretim sonucu Amerika'da ortaya çıkan gereksinim dışı silahların Türkiye'ye satılması işini başarıyla sonuçlandırdı.

Bu başarısının ödülünü, rütbesi Osmanlı sivil hiyerarşisinin en yüksek noktalarından biri olan Ulâ sınıfının birinci kademesine yükseltilerek gördü.

Edouard Blacque, 1873 Ağustos'unda yedi yıllık bir sürenin ardından Washington'dan geri çağrılarak Matbuat Dairesi Müdürlüğü'ne atandı. 1876'da Şurayı Devlet üyesi ve başkentin Altıncı Belediye Dairesi'nin reisi oldu. Kısa bir süre Bükreş Elçiliği'ne atanan Blacque Bey, 1893'te emekli oldu. Yaşamı 1895'te Büyükada'da sona erdi.

Edouard Blacque'ın oğullarından Almanya'da eğitim gören Edmond Blacque, Osmanlı ordusunda subaylık yapmış ve Blak Paşa olarak tanınmıştır. Blak Paşa, Bükreş ve Londra'da ateşemiliterlik yapmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eşinin İngiliz olması nedeniyle istifa ederek İrlanda'ya yerleşmiştir.

İkinci oğul Türkler tarafından Reşad Blak olarak adlandırılan Richard Blacque'tır. Almanya'da eğitim gören Richard Blacque, 1908'de Berlin Elçilik Katibi ,1911'de Viyana Elçiliği Müsteşarı oldu. 1918'de Ortaelçiliğe yükselen Richard Blacque, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Hariciye'deki görevini sürdürdü. 1921'deki Sevr Anlaşması'nın yeniden düzenlenmesi için Londra'ya giden Sadrazam Tevfik Paşa hükümetinin delegeleri arasında yer aldı. 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla Cenevre'ye yerleşti ve 1927'de Amerika'da öldü.

Bugün Blacque Ailesi'nin fertleri, Fransa, İrlanda ve Arjantin'e dağılmış olarak yaşamaktadırlar."

LE MONITEUR OTTOMAN

IIIe ANNÉE SAMEDI, 30 AOUT 1831. — 23 DE REBIUL-AKHIR 1246

INTERIEUR.

PARTIE OFFICIELLE.

CONSTANTINOPLE, 19 août.

Altıncı Daire-i Belediye Reisi Edouard Blacque (Blak Bey) (karşı sayfada üstte). Blak Bey, Osmanlı'nın ilk Washington Elçisi olarak bulunduğu ABD'de (oturanlar arasında en solda), (sağda). Blacque Ailesi'nin çıkardığı gazete *Le Moniteur Ottoman* (üstte).

Journal de Constantinople, Levant Herald, Courrier de Orient...

İstanbul'da Levanten gazeteleri

On dokuzuncu yüzyılda Levantenlerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde ağılıklı olarak Fransızca, biraz da İngilizce gazeteler yayımlanıyordu. Bunların en uzun ömürlüsü Levanten Edgar Whitaker'ın çıkardığı "Levant Herald" gazetesi oldu.

Gazanfer İbar
gazanfer.ibar@gmail.com

1905 yılında İstanbul Beyoğlu'nda bir gazete müvezzii, elindeki Fransızca, İngilizce ve Türkçe yayımlanan gazeteleri satmak için bekliyor (üstte).

LA VIE ILLUSTREE DERGİSİ, 21 MAYIS 1905

Levantenler, çoğunluğu Fransızca olmak üzere Avrupa'da yayımlanan gazetelerin abonesiydiler ve sıkı bir biçimde Avrupa basınını takip etmekteydiler. Fransız gazetelerin en makbulü Le Temps'in sadece Istanbul'daki abonesi 4.000 idi. Ayrıca Pera ve Kadıköy'de her gazete bayiinde satılırdı. Bunların yanı sıra İstanbul ve İzmir gibi Levantenlerin yoğun olduğu şehirlerde Fransızca ve İngilizce olarak gazeteler de yayımlanıyordu. 1900 yılında bu lisanlarda yayımlanan gazete satışının 100 bini geçkin olduğu belirtiliyor. 1900 yılında 139 ayrı Levanten gazete ve dergisi yayımlanıyordu.

1800'lü yılların başında İzmir, en çok yabancı dilde gazetenin çıktığı Osmanlı şehirlerindendi. 1821 yılında Le Spectateur Oriental, 1824 yılında Smyrneen yayımlanmıştı. 1824 yılından sonra Alexandre Blacque'ın ortak olduğu Le Spectateur Oriental, Osmanlı lehine yazdığı yazılarla öne çıktı ve sarayın dikkatini çekti. Blacque, 1828 yılında yine Osmanlı yanlısı Le Courrier de Smyrna adlı gazeteyi çıkardı. Blacque İstanbul'a çağrıldı ve masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere Le Moniteur Ottoman adlı gazeteyi yayınlamaya başladı. Diğer Fransızca İzmir gazeteleri Journal de Smyrne (1833-1915), Echo de l'Orient (1838-1845) ve Impartial de Smyrne (1841-1912) adlı gazetelerdi.

İstanbul'da da Levanten abonelerinin ağırlıklı olduğu Fransızca Presse d'Orient

(1849-1854), Courrier d'Orient (1854), Gazette Medicale d'Orient (1857) ve Le Commerce de Constantinople gibi gazeteler çıktı. Ancak yayın ömürleri kısa oldu. Ayrıca Journal de Constantinople (1846-1866), 1866 yılında isim değiştirerek La Turquie adıyla günlük olarak çıkmaya başladı. İstanbul'da 1869-1922 yılları arasında Oskar Efendi tarafından çıkarılan La Reforme, Ermeni cemaatinin 1870-1890 yılları arasında yayınlanan Phare du Bosphore da Rumların sözcülüğünü yaptı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan yabancı gazetelerin büyük bir çoğunluğu Fransızca yayımlanmıştı. 1856-1914 yılları arasında yayımlanan The Levant Herald ise İngilizce ve Fransızca yayımlandı ve yabancı dilde yayımlanan gazetelerin en uzun soluklularından biri oldu. Bu gazeteye rakip olarak 1867-1875 yılları arasında yayımlanan Levant Times and Shipping Gazette, başlangıçta hem İngilizce hem Fransızca çıktı ve altı yıl yaşadı. 1874'te tamamen kapatıldı. 1875'ten sonra aynı kişiler tarafından gazetenin adı değiştirildi, Stamboul adıyla ve sadece Fransızca yayımlandı.

Journal de Constantinople

The Levant Herald.
DAILY BULLETIN

Journal de Constantinople ve *Levant Herald* gazeteleri, Levantenlerin en çok ilgi gösterdiği yayınlardı.

Levant Herald: Fransızca ve İngilizce içerik farklı

Dönemin en önemli Levanten gazetelerinin başında Kırım Savaşı'nın hemen sonrasında 1856 yılında J. C. McCoan tarafından çıkarılan The Levant Herald geliyordu. Bu tip gazetelerin çoğunda olduğu gibi The Levant Herald öncelikle Osmanlı Devleti'nde yaşayan İngiliz Levantenlere yönelik çıkartılmakla birlikte aynı zamanda İngiltere'nin çıkarlarına hizmet etmek gibi bir önemli bir işlev üstleniyordu. McCoan 1874 yılında gazeteyi Edgar Whitaker'a sattı. Whitaker döneminde yayın politikasıyla sık sık Osmanlı çıkarlarıyla çelişen gazete birçok defa kapatıldı. Kapatıldığı dönemlerde Constantinople Messenger ya da Eastern Express adlarıyla çıktı.

Sir Edwin Pears "Forty Years in Constantinople (1873-1915)" adlı hatıratında gazetenin sahibi Whitaker'ı, "sık sık sansür ve hükümeti gazetesiyle ince bir dansa sürüklerdi" şeklinde anlatıyordu.

Gazete 1856'dan 1878'e kadar yalnızca The Levant Herald adıyla çıktı. 1878-1882 yılları arasında zaman zaman Constantinople Messenger adıyla da yayımlandı. 1882-1886 yılları arasında Eastern Express adıyla çıkan gazete, 1886 yılından kapanışı olan 1914'e kadar The Levant Herald and Eastern Express adını kullandı.

The Levant Herald genellikle hem günlük hem de haftalık olarak yayınlanıyordu. Örneğin 3 Ocak 1868 tarihine ait The Levant Herald (Daily Bulletin) çarşamba ve pazar günleri haricinde haftada beş gün yayımlanıyordu ve haftalık gazetenin abonelerine bedava olarak veriliyordu. Yalnızca günlük gazeteye abone olmak da mümkündü. Keza 6 Ocak 1906 tarihli (cilt 26, sayı 1) The Levant Herald and Eastern Express (Weekly Commercial Budget) sayısında verilen bilgiden günlük ve haftalık olarak çıkmakta olduğu anlaşılmaktaydı. Günlük gazeteler İngilizce ve Fransızca olarak dört sayfaydı. O yıllarda haftalık olanlar ise on iki ile on altı sayfa arasında değişiyordu.

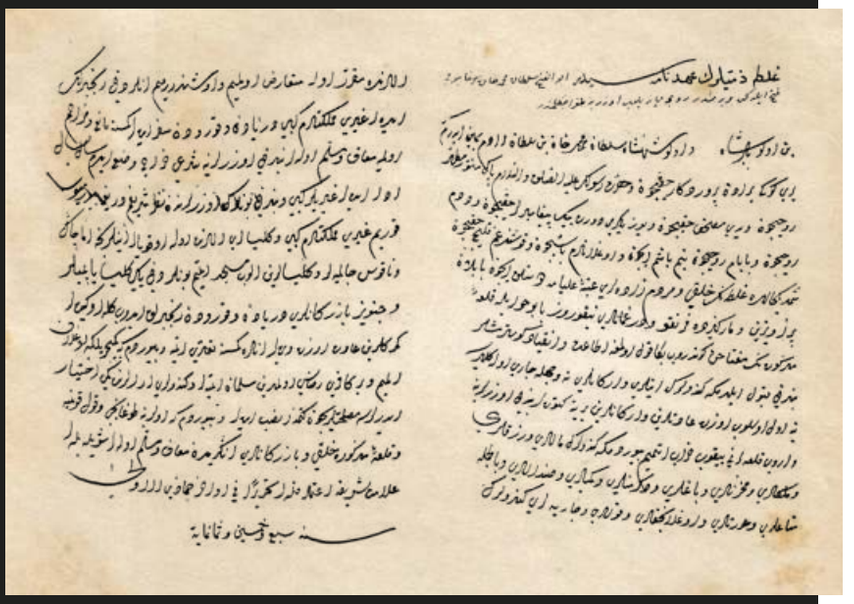
Türk basın tarihi konusunda uzman tarihçi Orhan Koloğlu, dönemin İngilizce basını ve The Levant Herald hakkında "Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği" kitabında şu değerlendirmeleri yapıyor:

"Osmanlı toplumu daha çok Fransız kültürünün etkisi altında kaldığından İngilizce basın toplumumuzda marjinal bir rol oynamıştır. Salt İngilizce çıkan gazete -sanırım- hiç yoktur. İlk örneği 1858'de çıkan The Levant Herald olan bu gelenek hep sürmüştür. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, Fransızca kısmıyla İngilizce kısmının aynı içerik taşımamasıdır. Okuyucusunu hedef alarak, buralarda karşıt görüşlere bile rastlanıyor. Dolayısıyla İngilizce bilenin çok sınırlı olduğu bir toplumda bir İngilizce basından bahsetmekten çok, Fransızca gazetelerin İngilizce bölümleri demek daha uygun olabilir. Buna karşılık bu gazeteler özellikle yanlarına çekmeye çalıştıkları cemaatler (Bulgarlar, Ermeniler gibi) için yaptıkları yayınlar ve iş çevrelerinin Bâbıâli'yle ilişkileri açısından önem taşımaktadırlar.

Kültür dili Fransızcanın daha hâkim olması sebebiyle o kısmında bir ölçüde daha ihtiyatlı olan The Levant Herald, İngilizce kısmında tam özgürlük düşünmektedir. Bu anlayışı 24 Ekim 1866 tarihli sayısındaki açıklamasında şöyle belirtmiştir: "Türkiye politikası hakkında 'dürüst ve gerçek' düşünceler yansıtırken Pera yerine Londra'da Fleet Street'te yayımlanıyormuş gibi özgür davranırız. Bu, en azından haklarımız konusundaki görüşümüzdür ve hukuki karar deneyimine tabi olmasına aldırmayız."

II. Mehmet'ten Latin Cemaati'ne

Sultan II. Mehmet, 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un alınmasının ardından, 1 Haziran 1453 tarihli ahitname ile Galata'daki Latin Cemaati'ne birtakım haklar tanıdı. Bu ahitnamenin metni şöyle:

Galata zimmîlerin ahid-nâmesidir.

Ben Ulu Padişâh [...]. Yemin ederim ki, yeri göğü yaradan Perverdgâr hakkı içün [...] şimdiki hâlde Galata'nın halkı ve merdüm-zâdeleri atebe-i ulyâma dostluk içün Balaban Pravizin ve Markizoh Frenku ve tercümanları Nikoroz Baluğu ile Kal'a-i mezkûrenin miftâhın gönderüb bana kul olmağa itâat ve inkıyâd göstermişler. Ben dahi;

Kabul eyledim ki, kendülerin âyinleri ve erkânları ne vechile câri ola-gelirse, yine ol üslub üzere âdetlerin ve erkânların yerine getüreler. Ben dahi üzerlerine askerimle varub kal'alarını yıkub harâb etmeyem.

Buyurdum ki, kendülerin malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bilcümle metâ'ları ve avretleri ve oğlancıkları ve kulları ve câriyeleri kendülerin ellerinde mukarrer ola, müte'arız olmayam ve üşendirmeyem.

Anlar dahi rençberlik edeler. Gayrı memleketlerim gibi deryâdan ve kur'adan sefer edeler, kimesne mâni ve müzahim olmaya, mu'âf ve müsellem olalar.

Ben dahi üzerlerine şer'i harâc vaz' edem, sâl be-sâl edâ edeler gayrılargibi. Ve ben dahi bunların üzerlerinde nazar-ı şerifim dirîğ buyurmayub koruyam gayrı memleketlerim gibi.

Ve kiliseleri ellerinde ola, okuyalar âyinlerince. Ammâ çan ve nâkûs çalmayalar. Ve kiliselerin alub mescid etmeyem. Bunlar dahi yeni kilise yapmayalar.

Ve Ceneviz bâzirgânları deryâdan ve kurudan rençberlik edüb geleler ve gideler. Gümrüklerin âdet üzere vereler. Anlara kimesne te'addî etmeye.

Ve buyurdum ki, yeniçeriliğe oğlan almayam ve bir kâfiri rızâsı olmadan Müslüman etmeyeler ve kendüleri aralarında kimi ihtiyâr ederlerse maslahatları içün kethüda nasbedeler.

Ve buyurdum ki, evlerine doğancı ve kul konmaya ve kal'a-i mezkûre halkı ve bâzirgânları angaryadan mu'âf ve müsellem olalar.

Şöyle bileler, alâmet-i şerife i'timâd kılalar. Tahrîren Fî Evâhir-i Cemâziyelûlâ sene seb'in ve hamsîn ve semâne-mi'ete. (857 H./1453 M.)

Fatih Sultan Mehmet (sağda). İstanbul'un fethinden sonra Latin cemaatine verdiği ahitname (üstte), (Kaynak: İslam Ansiklopedisi).

Moda'da İngiliz Levantenler

Moda'da 1877'de 95 İngiliz yaşıyordu. 1906'da bu sayı 149 oldu. Kapitülasyonlar sayesinde kendi postaneleri, mahkemeleri, hapishaneleri, hâkimleri, avukatları ve sadece İngiliz gemicilerin kalacakları hastaneleri olmuştu. Yatçılığa büyük önem veren Whittall Ailesi de İngiliz Levantenleri'ydi. Kendi yatlarıyla Marmara'da sık sık geziler yapar, Pendik'ten öteye, İzmit Körfezi'ne ve Adalar'a kadar seyahat ederlerdi. Bu gezilerinde balık avcılığı da çok önemli bir yer tutardı. 1910 yılında 'Türk İngiliz Kulübü' adıyla bir dernek kurdu Whittall Ailesi. Sonradan 'Moda Yat Kulübü' adını alan bu derneğin çoğu üyesi Levanten'di. Zamanla varlıklı Türk aileleri de aralarına katılmaya başladı. Whittall dukalığının arazisi, Moda Çıkmazı'ndan başlar, Moda Çay Bahçesi'ne kadar devam ederdi.

James Whittall'ün konağı, günümüzde Moda Çay Bahçesi'ne bitişik olan en geniş parselde yer alırdı. Geri kalan tüm arazi, Whittall'ların itinayla tesis ettikleri bir botanik parkı gibiydi ve 'Vitol Parkı' olarak bilinirdi. James Whittall Ailesi'nin Moda'da sahip olduğu araziyi hayal edebilmek için, Moda Caddesi'nden Moda Çay Bahçesi'ne doğru sağa dönen yolun köşesinde durun ve sağınızdaki dizi dizi apartmanları sayarak Çayhane'nin deniz tarafındaki kenarına kadar gelin. Burası Whittall'ların konağının bulunduğu araziydi ve bu kısımda sadece James Whittall'ün konağı vardı.

1950 sonrasında Whittall Ailesi konakları elden çıkartmaya, 'yap sat'çılara devretmeye başladı. Sahilden geriye doğru apartmanlar sıra sıra Vitol Parkı üzerinde yükseldi. 1960'lı yıllarda cadde tarafındaki yüksek duvar ve heybetli giriş kapısı duruyordu. Kapıdan girildiğinde çok geniş bir toprak alan vardı ve apartmanlar henüz burayı işgal etmemişti. Bir süre sonra bu alan çimento zeminle kaplandı ve 'Moda Yazlık Sineması' oldu.

Sir William James Whittall, eşi Lady Lillian Adeline Whittall ve aile üyeleri Moda'daki konaklarının bahçesinde. 1909 yılının son günü hatırası.

Daha sonra aynı yer 'Moda Paten Kulübü'ne dönüştü ve ücretini ödeyenler burada tekerlekli patenle kaymaya başladı. Nihayet bunların da sonu geldi ve arazinin üzerine, caddeye kadar devam eden üç apartman inşa edildi. Apartmanların altında dondurmacılar, lokantalar, çiçekçi ve banka şubesi açıldı. James Whittall'ün köşkünün arazisiyle Moda Çıkmazı arasında kalan ve yine Whittall'lara ait arazinin arasındaki sokak, 'Vitol (Whittall) Çıkmazı' olarak anıldı. Ama yıllar sonra söküldü ve başka bir kişinin adı verildi.

Kapitülasyonların kalkması Levantenlerin ayrıcalıklarını yok ettiğinden, zamanla hiçbir üstünlükleri kalmadı. Türkiye onlar için cazip bir ülke olmaktan çıktı. Birer ikişer, üçer beşer başka ülkelere göç ettiler.

1940'ta Moda'da 65 İngiliz Levanten kalmıştı. Bu sayı 1973'te 13'e indi ve 1980'de Moda'da artık hiçbir İngiliz Levanten yaşamıyordu. Moda'da 60'lı yıllara kadar Whittall'lardan belki bir ya da iki, büyük büyükanneleri kalmıştı. Mahalle halkı onlara 'Vitol Teyze' derdi.

Whittall Ailesi mensubu olan ama İstanbul'dan ayrılamayacak kadar yaşlı olanlar, tüm yaşamlarını İzmir, Bornova, Buca ve Moda'da geçirdi. Ve vakti geldiğinde Bornova, Buca ve Haydarpaşa'daki mezarlıklara gömüldüler.

(Bir Zamanlar Moda, Osman Öndeş, Atlas Tarih, Aralık 2010)

Piyanist Faik Bey Della Sudda

Franz Liszt'in İstanbullu öğrencisi

19. yüzyılın en ünlü piyanist, besteci ve orkestra şeflerinden biri olan Macar müzisyen Franz Liszt'in öğrencileri arasında Osmanlı başkentinin ilk eczacıları arasında yer alan levanten Della Sudda Ailesi'nden Faik Bey de vardı.

Emre Aracı

Londra'nın sanat kalbinin attığı St James's muhitinin tanınmış resim galerilerinden Stephen Ongpin'in web sitesinde, 2018 sonbaharında tamamen tesadüfen bir müzisyen portresine rastladım. Ressam Emilio della Sudda'nın imzasını taşıyan 485 x 635 mm ebadındaki bu pastel portrede, piyano başında, eli şakağında, sol küçük parmağındaki altın mühür yüzüğünün parıltısından belli ki görmüş geçirmiş bir aileye mensup olduğu anlaşılan, kırmızı tonlarının hâkim olduğu ekose havasındaki zarif papyonuyla, genç çehresini tamamlayan o dalgın bakışlı mavi gözlerinin arkasında derin düşünceler yatan bir müzisyenle karşılaşmıştım. Galerinin web sitesinde bu tablo için "Piyano başında oturmuş genç bir adam portresi" tanımı yapılmış ve parantez içerisinde de "Giacomo Puccini olabilir mi?" diye de sorulmuştu. Oysa daha ilk anda o tablodaki müzisyenin Puccini değil de Franz Liszt'in öğrencilerinden, İstanbul doğumlu piyanist Faik Bey della Sudda olduğunu hemen fark etmiştim. Üstelik çok seneler öncesinde izini sürmüş olduğum ve Andante Klasik Müzik Dergisi'nin 27'nci sayısındaki "Liszt'in Öğrencisinin Öğrencisiyle Bir Öğleden Sonra" başlıklı yazıma da konuk etmiş olduğum Faik Bey della Sudda ile bu ikinci defa hiç beklenmedik bir şekilde yolumun kesişiyor oluşuydu. Ama bu defa İstanbul sokaklarında değil, Londra sokaklarında bir galeride karşıma çıkmıştı.

Faik Bey della Sudda'nın adına ilk olarak *Donizetti Paşa* kitabımın araştırmaları sırasında Franz Liszt'in Amerikalı öğrencisi Carl Lachmund'un İngilizce yayımlanan *Living with Liszt* adlı hatıralarında rastlamıştım. 1853-1928 yılları arasında yaşamış olan Lachmund piyanist olduğu kadar orkestra şefi ve besteci olarak da faaliyet göstermiş, New York'ta kendi adını verdiği Lachmund Konservatuvarı'nı kurmuş ve sadece hanımlardan oluşan bir yaylı çalgılar orkestrası oluşturmuştu. 1882'de Liszt'le çalışmak üzere Weimar'a giden Lachmund, Macar virtüözün iki yıl boyunca öğrencisi olmuş, bu dönemde düzenli olarak tuttuğu 750 sayfalık günlüğünü kitaplaştırdıktan sonra da Liszt araştırmaları açısından müzikolojik çevrelerde adını ölümsüzleştirmeyi başarmıştı. Nitekim, Alan Walker üç ciltlik anıtsal Liszt biyografisini kaleme alırken →

Emilio della Sudda'nın imzasını taşıyan Faik Bey della Sudda'nın pastel portresi (Stephen Ongpin Fine Art, Londra), (karşı sayfada).

Piyanist Zeynep Altar, 1928-1933 yılları arasında Faik Bey delle Sudda'dan

Lachmund'un günlüğünden kaynak materyal olarak bir hayli faydalanmıştı. İşte o günlüğün sayfalarında Liszt'in İstanbullu bir öğrencisinin, Lachmund'un "centilmen bir İstanbul beyefendisinin oğlu" olarak tanımladığı ve ondan sık sık "The Turk" olarak bahsettiği Della Sudda'nın adı da tarih sayfalarında yok olup gitmekten kurtulmuştu.

Liszt şerefine akşam yemeği

Lachmund'un aktardığına göre Della Sudda Bey girişken ve cana yakın bir kişiliğe sahip olup, doğru davranış biçimleri ve etiket konusunda bir hayli titizdi. Liszt'ten 1880'li yılların başında bir süre ders almış ve öncesinde de Theodor Leschetizky ve Theodor Kullak'ın öğrencisi olmuştu. Lachmund'un verdiği bilgiler o kadar detaylıydı ki, örneğin 12 Mayıs 1882 günkü derslerinde Della Sudda Bey, Liszt'e Chopin'in Barcarolle'unu iyi bir yorumla çalmış, ancak üstat çalış şeklini dört nala giden bir "Westphalia" atına benzetmişti. Günlükte 8 Eylül gecesi Della Sudda Bey'in Liszt şerefine "muhteşem" bir akşam yemeği verdiği de kayıtlıydı. Üstelik Liszt, 1882'de Richard Wagner'in *Parsifal* operasının Bayreuth'taki prömiyerine katıldığında Della Sudda Bey de ona eşlik eden grupta yer almıştı. Wagner'in uşağını tanıyan Faik Bey della Sudda, Wagner Ailesi'nin dışarı çıktığı bir gün Lachmund'u da yanına alarak bestecinin Bayreuth'taki evi Wahnfried'in bütün salonlarını beraber dolaşmışlardı. 2019 Kasım'ında Wahnfried'e tek başıma yapmış olduğum benzer bir gezide doğrusu Faik Bey'in bana o evi gezdirmesini ben de isterdim. Bu bilgiler gerçekten de son derece enteresan bir hayat yaşamış; ama zaman içerisinde unutulup gitmiş İstanbullu bir piyanistin hayat öyküsünün ilk yapboz parçaları olarak karşıma çıkmış, bir zaman gelip de tamamlanacağını umduğum bir resmin ilk fırça rötuşları olarak şekil almaya başlamıştı. Bu yolculukta hiç beklenmedik mucizeler de olmuyor

Franz Liszt (arka sırada, ortada), Weimar'da, 22 Ekim 1884'teki doğum gününde öğrencileri ile birlikte.

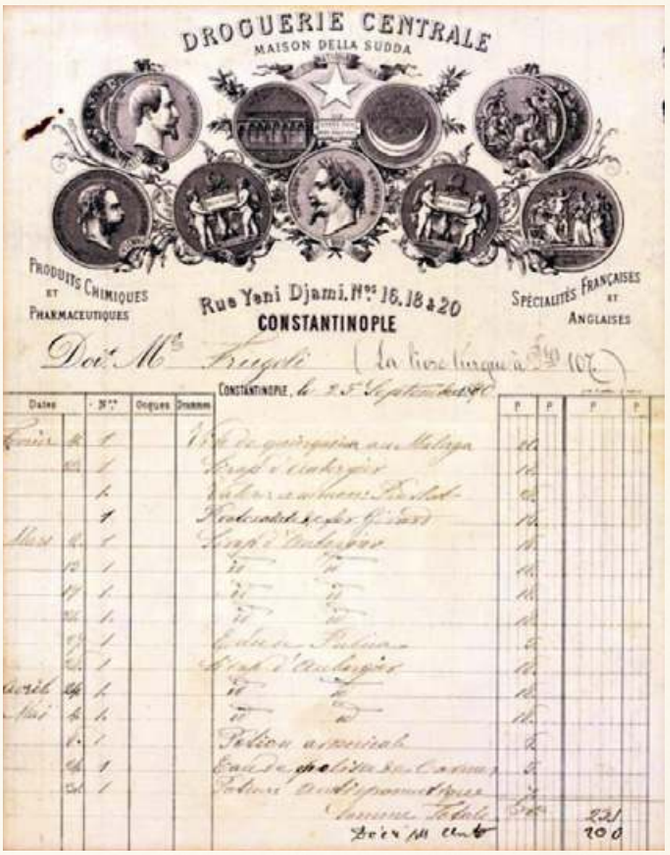
ders alma fırsatı bulmuştu.

değildi; nitekim *Donizetti Paşa* kitabımı okuyan ve o zamanlar 98 yaşında olan merhum piyanist Zeynep Altar, Notre Dame de Sion Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarında 1928'den 1933'e kadar kendisinden piyano dersleri aldığı hocası Della Sudda Bey'in adını kitabımda görünce pek şaşırmış, heyecanlanmış ve kızı İnci Kut aracılığıyla benimle irtibata geçerek beni daha da şaşırtmıştı.

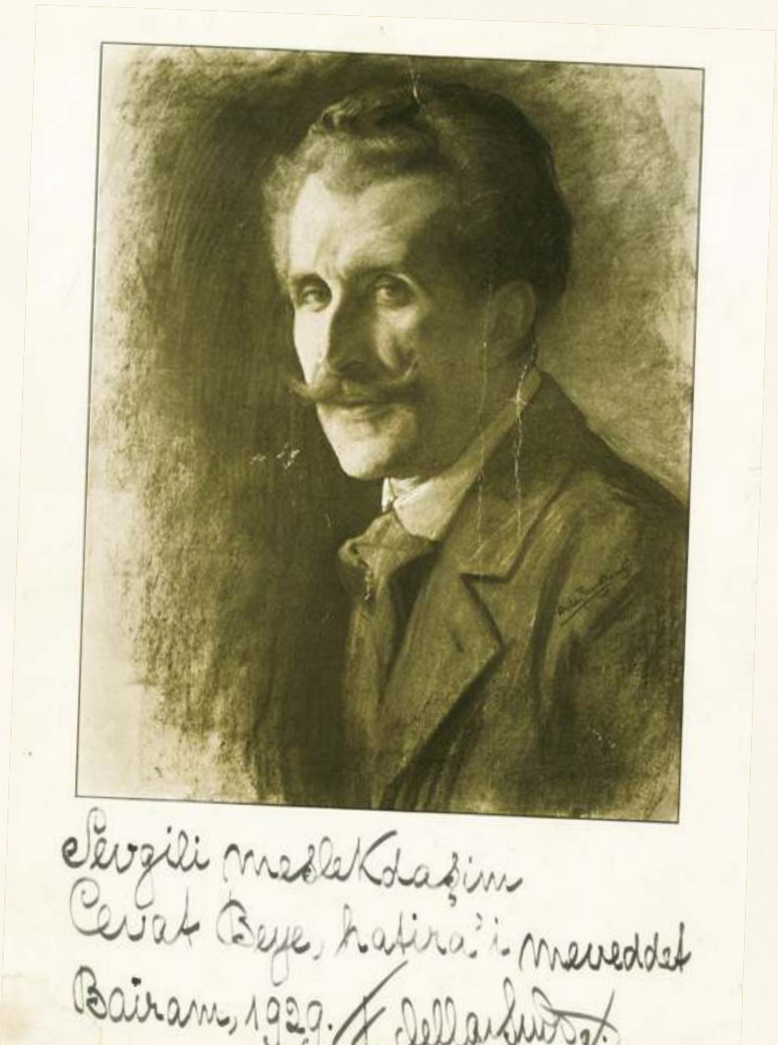
Zeynep Hanım, Della Sudda Bey'den ders almak üzere her hafta onun Beyoğlu'ndaki Galatasaray Hamamı'nın bulunduğu sokaktan girildiğinde, sağdaki yokuşun başında bulunan evine gittiğini çok iyi hatırlıyordu: "Ev her zaman loş ve karanlıktı; hiç evlenmemiş olan Della Sudda Bey burada 'Dandigin' adındaki uşağı ile yaşıyordu. Liszt'in öğrencisi olduğundan çok sık bahsetmezdi." Zeynep Hanım'ın bilhassa Chopin icrasını beğendiği için de ona "Chopiné" diye isim takmıştı. Zeynep Altar'ın tarifiyle, hiç zaman kaybetmeden Beyoğlu'ndaki o sokağı elimle koymuş gibi bulmuştum; Faik Paşa Yokuşu olarak bilinen bu sokak esasında bir araya getirmekte olduğum yapbozumun bir parçasını daha karşıma çıkartmış oluyordu; çünkü sokağa adını veren Faik Paşa, piyanist Della Sudda Bey'in de dedesi oluyordu aynı zamanda. İtalyan asıllı bir aileden olan dede Francesco della Sudda, 19. yüzyılın başında Yunanistan'ın Siros Adası'ndan İstanbul'a gelerek yerleşmiş ve 1849'da Beyoğlu'nda şehrin ilk eczanelerinden olan Grand Pharmacie Della Sudda'yı açmıştı. Eczacılık konusunda Osmanlı'yı Avrupa'da temsil etmeye başlayan ve aynı zamanda Faik adını alan Francesco della Sudda, saraya Eczacıbaşı olarak hizmet etmeye başlamasının ardından artan itibarıyla paşalık mertebesine kadar yükselecek ve Osmanlı eczacılık tarihine Faik Paşa olarak geçecekti. Kendisinden sonra oğlu Giorgio Della Sudda da baba mesleğini sürdürecek, ama dedesinin adını taşıyan ve onun gibi Faik adıyla da bilinen torun Francesco ise ailede inanılmaz bir kariyer değişikliği sergileyerek sadece piyanist olmakla kalmayacak, aynı zamanda Liszt'in de öğrencisi olacaktı.

Faik Bey'in portre tablosu

Londra'daki portrenin Puccini olmadığını anlamamı sağlayan da yine Zeynep Hanım olmuştu; 2007'deki buluşmamızda Zeynep Altar bana Faik Bey'in "Sevgili meslektaşım Cevat Bey'e hatira-i meveddet, Bayram 1929" ithafıyla eşi Cevad Memduh Altar'a hediye etmiş olduğu, 1900 yılında yapılmış bir portresinden ço- →

Faik Bey della Sudda'nın büyükbabası Faik Paşa della Sudda'nın kurduğu ve babası Georgio della Sudda'nın sürdürdüğü Della Sudda Eczahanesi'ne ait fatura (üstte, Mert Sandalcı Arşivi). Faik Bey'in Cevad Memduh Altar'a imzalamış olduğu Arild Rosenkrantz tarafından yapılmış portresinin fotoğrafı, (altta, Altar Ailesi Arşivi).

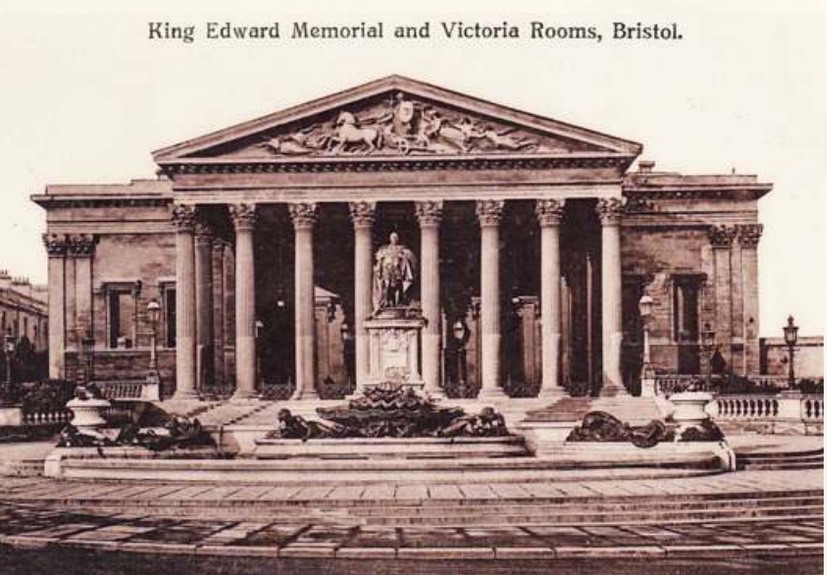

Faik Bey della Sudda için İngiliz gazetelerinde "harika derecedeki hünerli tuşesi" ifadesi kullanıldı.

ğaltılmış imzalı bir fotoğrafını da göstermiş ve o belge fotoğraf yine ilk defa olarak *Andante*'deki köşemde yayımlanmıştı. Della Sudda Bey'in hayatını şu an kitaplaştırmakta olan ve bu eserini merakla beklediğim Ömer Eğecioğlu'nun bana sonradan aktardığı üzere Faik Bey'in o portresi, hayatının son yıllarını Rosenholm Kalesi'nde geçirmiş olan, Danimarkalı ressam Arild Rosenkrantz tarafından 1900'de Londra'da yapılmıştı. Ama Londra'da karşıma çıkan o diğer pastel portre, ressam olduğunu sonradan öğreneceğim, Faik Bey'in erkek kardeşlerinden 1867 doğumlu Emilio della Sudda'ya aitti. Ağabeyi gibi İstanbul'da doğup büyümüş olan Emilio della Sudda, Paris'te Jules Lefèbvre ve Jean-Joseph Benjamin-Constant gibi Fransız ressamlarla çalışmış ve 1900 yılındaki Paris Dünya Fuarı'nda yapıtlarını sergilemişti. Hatta meşhur Fransız yazar Colette'in, kocası Willy'nin adı altında yayımladığı ilk eseri olan, *Claudine a l'Ecole* (Claudine Okulda) romanının 1900'deki ilk baskısının kapak resmini çizen de imzasından görüldüğü üzere, Emilio della Sudda olmuştu. Bunlar gerçekten de şaşırtıcı derecede beklenmedik bağlantılardı. Görülen oydu ki Beyoğlu'nun tanınmış eczacısı Faik Paşa'nın torunları edebiyat, resim veya müzik sanatı olsun Avrupa'nın tanınmış simalarıyla çoktan haşır neşir olmuşlardı.

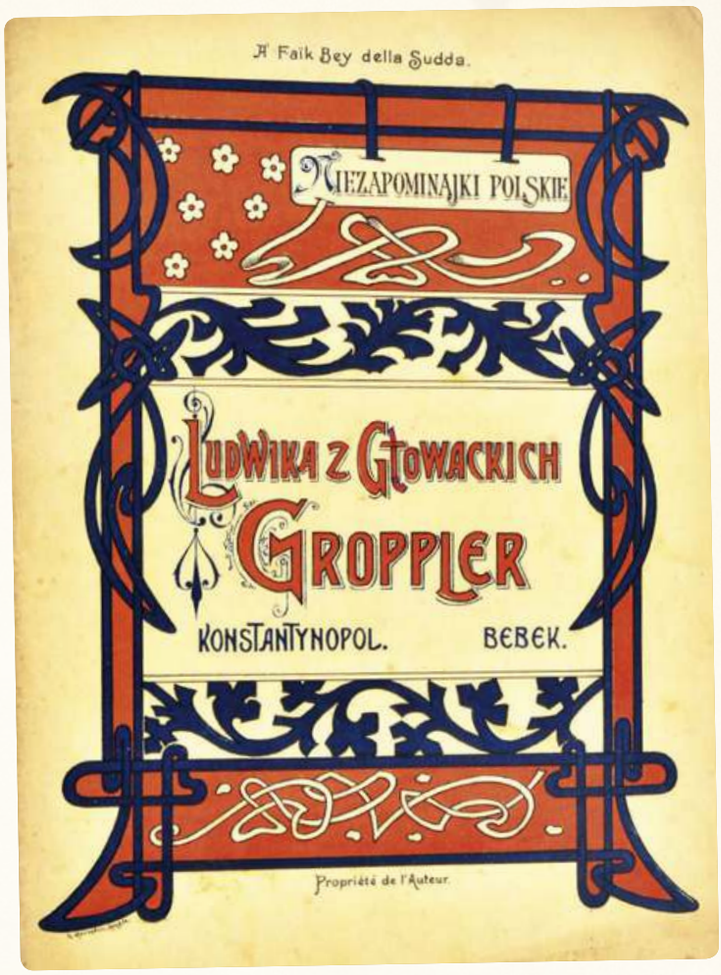
Faik Bey'in 3 Aralık 1894'te konser verdiği Londra'daki Queen's Hall (altta) ve Faik Bey'in 25 Kasım 1895'te konser verdiği Bristol'daki Victoria Rooms (en altta).

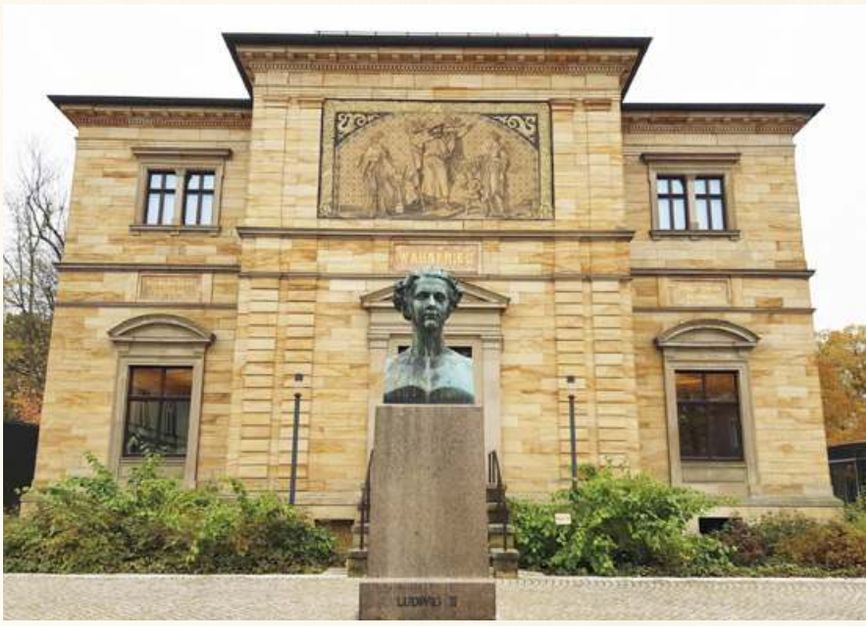

"Büyük Türk Piyanist"

Della Sudda Ailesi'nin adı da zaman zaman Avrupa basınında göze çarpmıyor değildi; 21 Kasım 1895 tarihli İskoç *The Dundee Courier* gazetesinin altıncı sayfasında Alice M. Smith adında bir hanım İstanbul'a yapmış olduğu bir seyahati özetlerken Faik Paşa'nın konağındaki "Siorée Musicale"den de uzun uzadıya bahsetmiş, Madam della Sudda'nın Pera'nın "grande dame"ları arasında yer aldığını dile getirmiş, "Almanya ve İngiltere'de" eğitim almış olan oğullarının giyim, kuşam ve tavırlarında, konuştukları yabancı dil gibi tamamen Avrupalı olduklarını gözlemlediğini belirtmişti. Ancak Smith'in yazısında Emilio'nun adının geçmesine rağmen, piyanist Faik Bey (Francesco) della Sudda'dan veya kariyerinden hiçbir bahis yoktu. Gerçi 1894 ve 1895 yılının İngiliz basınında, kendisinden "Büyük Türk Piyanist" olarak bahsedilen, Francesco della Sudda o sırada Büyük Britanya'yı bir ucundan diğerine, kapsamlı bir konser turnesi çerçevesinde dolaşmaktaydı. Oysa 1894 Kasım'ında adını Londralı müzikseverlere duyurduğunda *The Stage* gazetesi çok daha temkinli bir dil kullanmıştı: "Faik Bey della Sudda adında yeni bir piyanist, Queen's Hall'da 3 Aralık'ta öğleden sonra bir konser verecek. Ona Miss Agnes Janson ve M. Johannes Wolff eşlik edecekler. Faik Bey della Sudda tanınmış bir Türk paşasının oğludur ve kabiliyetli bir piyanisttir" (*The Stage*, 8 Kasım 1894). Gerçi Faik Bey'in İngiltere'de vermiş olduğu ilk konser o yılın haziran ayında Piccadilly'deki Princes Hall'da gerçekleşmişti ama daha bir sene öncesinde açılan Londra'nın en önemli konser salonlarından Queen's Hall'da çalıyor olması kariyeri açısından oldukça önemliydi.

Polonyalı piyanist ve besteci Ludwika Groppler'in (1830-1907) Faik Bey'e ithaf ettiği "Niezapominajki Polskie" albümünün kapağı. Ludwika, kuyumcu ve saat tamircisi Henryk Groppler ile evliydi. Çift 1850'lerde Polonya'dan İstanbul'a gelerek Bebek semtine yerleşti. Adam Mickiewicz dahil, kapıları pek çok Polonez mülteciye açık olan evleri Bebek'te fahri Polonya Büyükelçiliği olarak biliniyordu (solda, Emre Aracı Arşivi). Richard Wagner'in Almanya'da Bayreuth'taki evi (Fotoğraf: Emre Aracı).

Promenad konserlerine de ev sahipliği yapacak olan Queen's Hall Londra'nın en yeni ve modern konser mekânıydı; 1941'de Alman bombardımanı sırasında yok olup gidinceye kadar da kapısından pek çok meşhur müzisyen geçecekti. Faik Bey'in resitali Queen's Hall'un üst katındaki, Bernard Shaw'un puro şekline benzettiği, sadece tavan pencerelerinden gün ışığı alan 500 kişilik küçük salonda gerçekleşmişti. 3 Aralık günü Londra gazetelerinde yer alan ilanlarda adını büyük harflerle "Faik Bey della Sudda of Constantinople" olarak okumuş olmak kim bilir kariyerinin başındaki bu genç piyanisti ne kadar da heyecanlandırmış olmalıydı.

Esasında 1895 yılının İngiliz gazeteleri, adı Avrupa müzik çevrelerinde ilk defa duyulmaya başlayan bu genç Türk piyanistle ilgili olarak çok daha fazla haberler içermekteydi; çünkü o yıl Faik Bey, Londra'dan Bristol şehrinin Victoria Konser Salonu'na, Cheltenham'dan Glasgow'a ve Edinburgh yakınlarındaki Galashiels'a kadar Birleşik Krallık'ın pek çok şehirlerinde uzun bir konser turnesine çıkmıştı. Glasgow'un City Hall'unda 12 Ekim 1895 Cumartesi akşamı gerçekleşen ve karma sanatçılardan oluşan konserde Della Sudda'nın "harika derecedeki hünerli tuşesi" pek beğenilmiş; ama dinleyicinin bir açılış parçası olarak pek uzun bulduğu Chopin'in Opus 22, *Andante spianato et grande polonaise brillante*'i ile salonda bulunan herkesin sabrını test etmişti (*Glasgow Herald*, 14 Ekim 1895).

Stephen Ongpin'in galerisinde Faik Bey'in portresine seneler sonra bakarken onun bu unutulmuş uluslararası kariyeri gözlerimin önünde bir anda canlanıvermişti. Bu paha biçilmez portredeki "centilmen, bir İstanbul beyefendisinin oğlu" Faik Bey della Sudda, *Parsifal*'in prömiyerinde bulunmuş o müzisyen Faik Bey, ne yazık ki kimsesiz olarak 11 Kasım 1940'ta 81 yaşında İstanbul'da vefat etmiş ve Feriköy'deki Latin Katolik Mezarlığı'nda beş senelik bir kira parseline gömülmüştü. Bu toplu mezarda yatanların ne kemiklerinin yeri belli, ne de mezar taşları mevcuttu ama eski gazetelerin sayfalarında onun Chopin yorumlarının bıraktığı hislerle *Andante spianato et grande polonaise brillante*'in tınılarına kulak verenleri, bu yitik hayatın o eşsiz hatıraları, hangi çağda olursak olalım, duygulandırmaya hâlâ devam ediyor ●

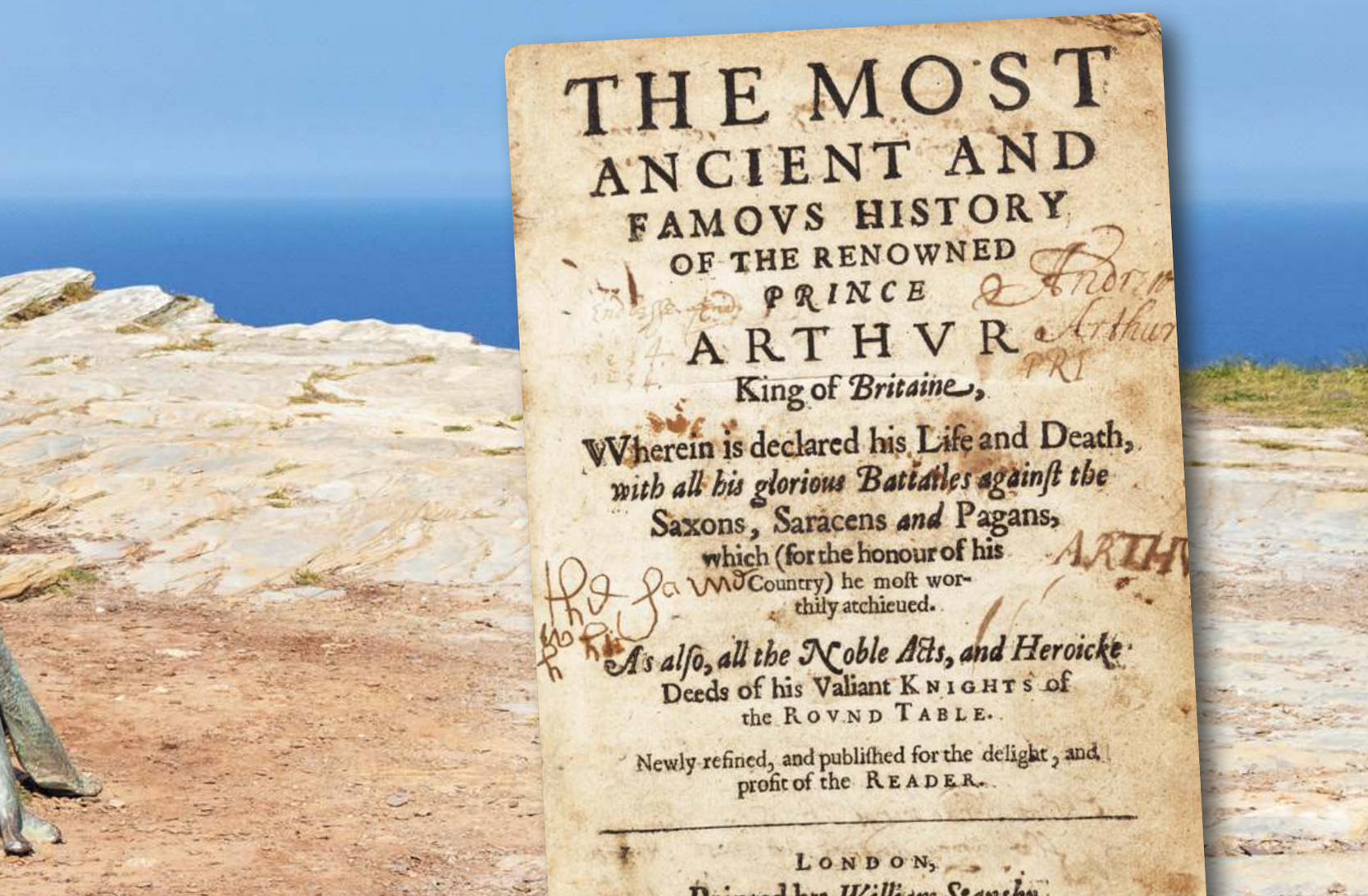
Galler'de 2016 yılında Cornwall-Tintagel Köyü kayalıklarının üzerine, Galli heykeltıraş Rubin Eynon tarafından Kral Arthur anısına inşa edilen yaklaşık iki buçuk metre yüksekliğindeki bronz heykel. Tintagel Köyü, Monmouth'lu Geoffrey'nin *Britanya Krallar Tarihi* adlı kitabında, Kral Arthur Efsanesi'nin doğduğu yer olarak tanımlanmıştı. Cornwall Kontu Richard, 1233'te efsanevi İngiliz kralına saygısını ifade etmek için köye bir kale inşa etmiş ancak Tintagel Kalesi yüzyıllar içinde harap bir vaziyet almıştı. Son dönemde bölge turizm merkezi olarak ziyaret ediliyor. Thomas Malory'nin *"Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyelerinin Tam Kitabı"* adlı eseri (karşı sayfada).

EVVEL ZAMANIN VE GELECEĞİN KRALI

ARTHUR

Kral Arthur'un merkezinde olduğu sanat ve edebiyat halkası yüzyıllardır genişleyerek büyüdü. Arthur ve şövalyelerinin maceraları sayısız roman, şiir, resim ve filme konu oldu. Pekiyi onlarca farklı öykünün oluşturduğu Arthur efsanelerinde anlatılan olayların ne kadarı gerçek, ne kadarı kurgu? Kral Arthur gerçekten yaşadı mı?

Alp Ejder Kantoğlu
alpkantoglu@gmail.com

Britanya Krallar Tarihi **adlı eserin yazarı Monmouth'lu Geoffrey'nin Galler'de Tintern, Monmouthshire'daki heykeli (üstte). 13. yüzyılda Arthur efsanelerindeki şövalyeler Meliadus, Esclabor, Arphasar (altta). Nennius'un** ***Britonların Tarihi*** **adlı eseri (karşı sayfada).**

Kral Arthur ve yoldaşlarının öykülerinin en azından özü itibarıyla bazı tarihsel gerçeklere dayandığı düşünülebilir. Lakin şu da bilinmelidir ki günümüzdeki tarih anlayışı çerçevesinde, Arthur isminde bir kralın tarihin herhangi bir döneminde yaşamış olduğuna dair şüphe götürmez kanıtlar yok.

Ortaçağ Avrupası ve Britanya'da ise durum bundan farklıydı. Özellikle geç Ortaçağ boyunca Britanya kralları nezdinde Kral Arthur oldukça saygın ve önemli bir tarihsel figürdü. Bu anlayışın dayandığı temel metinler Nennius'un *Britonların Tarihi* ve Galler kökenli bir din adamı olan Monmouth'lu Geoffrey'nin *Britanya Krallar Tarihi* isimli eserleridir. Arthur'u bir kral olarak ilk defa Geoffrey'nin eserinde görürüz. İlginç olan nokta, Geoffrey'nin kendisinden önce Arthur'dan ya da onun döneminden bahseden ve kendisinin de muhtemelen faydalandığı kaynakların hiçbirinde olmayan pek çok detaya yer vermesidir. Nereden bulmuştur bu kadar çok ve detaylı bilgiyi? Kendi iddiasına göre: "Britanya dilinde yazılmış çok eski bir kitaptan…" Ne yazık ki bahsettiği bu kitap hiçbir zaman bulunamamış ve her zaman tartışma ko-

Tarihi bir şahsiyet olarak Arthur'un adının geçtiği ilk yazılı kaynak Nennius'un İ.S. 800 tarihli *"Britonların Tarihi"* adlı eserdir.

nusu olmuştur. Gerçekten böyle bir kitap var mıydı, şu an için bilmemiz imkânsız. Bahsettiği kitabın var olmadığını varsayarsak karşımıza daha ilginç bir soru çıkmaktadır? Geoffrey neden böyle bir tarihsel figür yaratıp etrafında bir dizi olay kurgulamıştır? Bu sorunun cevabını aramayı şimdilik bir kenara bırakalım ve "Kral Arthur Efsanesi"nin gelişimine bir göz atalım.

Nennius ve Britonların Tarihi

Tarihi bir şahsiyet olarak Arthur'un adıyla ilk defa karşılaştığımız yazılı kaynak İ.S. 800 yıllarında yazılmış olan *Historia Britonnum* (Britonların Tarihi) adlı eserdir. Britanyalı tarihçi Nennius'un yazdığına inanılan bu eserde Arthur bir kral olarak değil, Sakson istilasına karşı Briton kralları tarafından seçilmiş bir savaş önderi "duxbellorum" olarak tanıtılır. Nennius'a göre Arthur Saksonlara karşı 12 savaş yapmış ve Hıristiyan Britonları, pagan Saksonlara karşı kesin bir zafere taşımıştır. Bu savaşların sonuncusu olan ve İ.S. 500 yıllarında gerçekleştiğine inanılan Badon Dağı Savaşı'nda Arthur tek başına 960 Sakson savaşçı öldürmüştür. Nennius, Arthur'un önderlik ettiği Britonları da köken olarak Troya ve Roma'ya bağlamaktadır.

Eserin bir başka bölümünde birçok mucizenin görülme ihtimali olan yerlerin listesini verir. Bunlardan ikisi Arthur'la ilgilidir. İlki Galler'in Builth bölgesindeki bir kayadır ve üstünde Arthur'un savaş köpeğinin Troit isimli kutsal kabul edilen bir yaban domuzunun peşindeyken bıraktığı pençe izini taşır. Diğeri ise Herefordshire'da bulunan ve Arthur'un kendi elleriyle öldürdüğü oğlu Amr'a ait olan mezardır. Bu anlatımlar İ.S. 500 yıllarında yaşamış bir savaş önderinin etrafında 300 yıl içinde nasıl bir efsane yaratıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Nennius'un eseri pek çok uzman ve tarihçi tarafından abartılı ve gerçek dışı bulunmakla beraber Badon Dağı Savaşı ve tarihinin doğruluğu genel anlamda kabul görmüştür. Ancak yeri konusunda diğer 11 savaş üzerinde olduğu gibi tartışma devam etmektedir. Tek ortak görüş, bütün savaşların İngiltere'nin kuzey bölgesinde gerçekleşmiş olduğudur.

Annales Cambriae: Galler Kronikleri

Latince olarak yazılmış, İ.S. 970 yıllarına tarihlenen ve yaklaşık olarak 533 yıllık bir dönemi kapsayan kroniktir. Başlangıç tarihinin İ.S. 447 olduğu düşünülmektedir. Olaylarla ilgili oldukça muğlak ifadelerin kullanıldığı eserde Arthur'un adının geçtiği iki yer vardır.

LXXII Annus. Bellum Badonis, in quo Arthur portavitcrucem Domininostri Jesu Christitribus diebus et tribus noctibus in humerossuos et Britones victores fuerunt.
Yıl 72 (yaklaşık İ.S. 519) Arthur'un Efendimiz Jesus Christus'un haçını üç gün üç gece omuzlarında taşıdığı Badon Savaşında Britonlar muzaffer olmuşlardı.
XCII Annus. Gueith Camlann, in qua Arthur et Medraut corruere; et mortalitas in Brittania et in Hibernia fuit.
Yıl 93 (yaklaşık İ.S. 540) Arthur ve Mordred'in karşılaştığı Camlann Savaşı hem Britanya'ya hem de İrlanda'ya ölüm getirdi.

Eserde ismi geçen herkes gerçekten yaşamış tarihi şahsiyetlerdir. Kimi araştırmacılara göre bu bilginin ışığında Arthur'un da gerçek olarak kabul edilmesi gerekir. Arthur'un gerçek bir tarihi karakter olduğuna inananlar açısından *Galler Kronikleri* çok önemli bir kanıt olarak kabul edilmektedir.

Monmouth'lu Geoffrey ve Historia Regum Britanniae – Britanya Krallar Tarihi

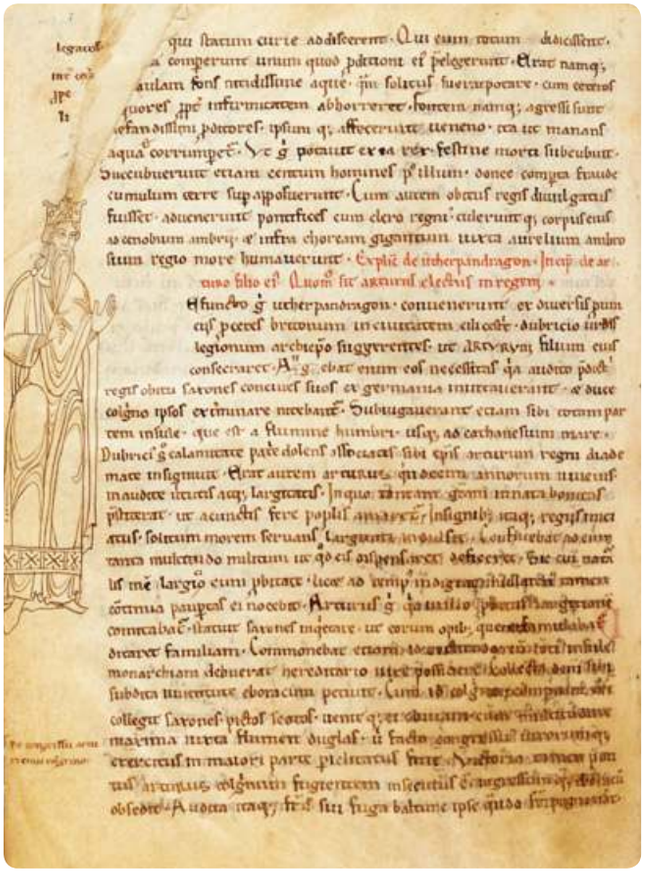
Aziz Asaph bişopu olan Monmouth'lu Geoffrey, 1136 yılında *Britanya Krallar Tarihi* isimli eserini yazar. Büyük bir başarı kazanan eserde Arthur'un Saksonlara karşı yaptığı savaşlara bir de Romalılara karşı yaptığı savaş eklenir. Arthur sarayını Caerle- →

on-on-Usk denilen bir yerde kurmuştur. Geoffrey'nin Arthur'a getirdiği en önemli yenilik; şövalyelik, asil aşk (courtly love) ve şövalyeler arası turnuvalar gibi kendi döneminin popüler olgu ve olaylarını öykülere katmasıdır. Öte yandan büyük bir ihtimalle günümüze ulaşmayan kimi Kelt kaynaklarından alınan ve Arthur'un hikâyesinin sonraki versiyonlarında temel konular haline gelecek belirli temaları da kullanmıştır. Bu temalardan "evlilik dışı bir ilişkiden doğması; Caliburnus isimli büyülü kılıcının Avalon isimli gerçeküstü bir adada dövülmüş olması; evlatlığı ve yeğeni Mordred'in kendisine karşı haince isyanı; son savaşından sonra büyülü Avalon Adası'na alınıp sonsuz yaşamla ödüllendirilmesi" en önemlileridir.

Geoffrey'ye göre "Kralların Kralı" Arthur'un babası Uther Pendragon, annesi Cornwall Dükü Gorlois'in karısı Igerna (Igraine) isimli kadındır. Arthur'un saltanatını İ.S. 505 yılında başlatır. Saksonlara karşı olanlar dışında İrlanda, Norveç, Galya ve Dacia'da da savaşlar yapmıştır. Ayrıca Romalıların istekleri karşısında da boyun eğmemiştir. Kıta Avrupası'nda Romalılara karşı mücadelesini sürdürürken tacını emanet ettiği yeğeni Mordred'in ihanetine uğrar. Mordred hem ülkenin yönetimini tamamen kendisine bağlamış hem de Arthur'un karısı Guanhumara ile zorla evlenmiştir. Arthur ülkesine döndüğünde Winchester'de İ.S. 542 yılında yeğeni ile yaptığı savaşta onu öldürür ancak kendisi de ağır yaralanır. Öleceğini anlayan Arthur, krallık tacını akrabası Constantine'e bıraktıktan hemen sonra Avalon'a alınır.

Monmouth'lu Geoffrey eserinde, Avalon ve Caliburn dışında hiçbir sihirli obje ya da yerden bahsetmez. "Kutsal Graal", "Sir Lancelot" ve "Yuvarlak Masa" gibi günümüzde çok iyi bilinen öğeler henüz Arthuryen anlatıya girmemiştir. Eserden anladığımız kadarıyla Geoffrey aynı Nennius gibi Britonlar için kökeni antikçağa dayanan bir tarih yaratmaya çalışmış ve bunu döneminin sosyal değerlerini kullanarak yapmıştır. Günümüz tarihçileri tarafından güvenilir bir kaynak olarak görülmeyen *Historia Regum Britannia* tarihe ışık tutmasa da sonraki dönemlerde pek çok şair ve yazara edebi anlamda esin kaynağı olmuştur.

Arthur destanlarının ana kaynağı olarak kabul edilen bu eser *"Garboduc"* isimli, ilk İngilizce nazım dramın ve Shakespeare'in *"Kral Lear"* adlı eserinin esin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Tarihler 1155'i gösterirken büyük başarı kazanmış olan Geoffrey'nin eseri Wace

Monmouth'lu Geoffrey'nin *Britanya Krallar Tarihi* adlı eserinin British Library'deki kopyası (sağda). Winchester Kalesi'nde sergilenen Kral Arthur'un yuvarlak masasından bir detay. Masa 13. yüzyılda inşa edilmiş ve bugünkü haliyle Kral 8. Henry için boyanmış (altta).

12. yüzyıldan sonra yazılan eserlerde Kral Arthur'un önemi azalır, Lancelot, Tristan ve Isolde gibi temalar öne çıkar.

tarafından Fransızca'ya çevrilir. Briton kaynaklardan yaptığı eklemelerle eseri zenginleştiren ve *Roman de Brut* adıyla yayınlayan Wace vasıtasıyla, Arthur destanı Avrupa'da tanınır ve çok sevilir. Eser hemen Layamon tarafından Anglo-Saksoncaya çevrilir. Monmout'lu Geoffrey'nin eseri ve onun zenginleştirilmiş çevirileri sayesinde Avrupa'da erken dönem Britanya tarihi büyük bir saygınlık ve önem kazanır. Öyle ki Arthur'un kanından olmadıkları halde 1154-1485 arası hüküm süren Plantagenet monarşisi açısından Britanya tahtında oturmak son derece onurlu ve şerefli kabul edilmişti.

Kral Arthur Efsanesi'nin dönüşümü

Kral Arthur efsanelerinin Avrupa ve Britanya'da yaygınlık kazanmasıyla beraber kendi içinde de Arthur eksenli bir dönüşüm yaşamaya başlar. Ortaçağ romans edebiyatının özellikle 12. yüzyıl ve sonrası döneminde Kral Arthur efsanelerinin konu edildiği pek çok eserde Arthur'un öneminin gittikçe azalmaya başladığı görülür. Artık hikâyelerde Lancelot, Galahad, Gawain, Tristan-Isolde ile Kutsal Graal temaları daha fazla yer almaya başlar. Özellikle Arthur'un "Yuvarlak Masa" şövalyelerinden Sir Lancelot ile Arthur'un karısı Guinevere arasında yaşanan yasak aşk en çok ilgi çeken tema haline gelir. Özellikle "Marie de France ve Chrestien de Troyes" isimli iki Fransız ozandan burada bahsetmek yararlı olacaktır.

Marie de France'ın büyük oranda Briton kaynaklarını kullanarak 1156'da yazdığı düşünülen *Lais* (Öyküler) adlı ünlü eseri, bugün hiçbir dizesi elimizde olmayan bu kaynakların Fransız yazarlar ve haliyle Arthur efsanelerinin biçimlenmesine olan etkilerini anlamamız bakımından önemlidir. Öykülerde Arthur adı çok az geçmekle beraber olayların onun zamanında geçtiği belirtilmektedir. Bazı hikâyelerde yuvarlak masaya atıflar vardır ve bu imgenin Briton ve Keltler arasında bilindiğini göstermektedir. Marie de France eserinde Lancelot'tan bahsetmez ancak onun önceli olarak kabul edilebilecek "Lanval" adlı bir şövalyenin hikâyesini anlatır. Arthur'un kraliçesi tarafından çok sevilen Lanval, Avalon'daki peri kızı sevgilisine olan aşkı sebebiyle kraliçenin aşkını karşılıksız bırakır. Kutsal Kâse efsanesinin hiç geçmediği Lais'de Şövalye Gawain ile Tristan ve Isolde'nin hikayelerine az da olsa yer verilir.

Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri, **adlı minyatür Bibliothèque Nationale de France Koleksiyonu'nda bulunuyor.**

Bir diğer Fransız ozan Chrestien de Troyes, Avrupa şiirine Arthur destanlarının önemli bir bölümünü getiren ve ona temel karakterini kazandıran kişi olması bakımından önemlidir. 1156 yılında Marie de France gibi Briton kaynaklı hikâyeleri temel alarak eserlerini yazmaya başlar. Arthur destanlarına Lancelot ile Parsifal ve Graal'in öykülerini kazandırır. Graal'in gerçekte ne olduğunu hiç anlatmadığı öyküsü yarım kalmıştır ancak bu öykü Arthur destanlarına Kutsal Kâse imgesiyle Balıkçı Kral figürünün girmesini sağlamıştır. Ayrıca Geraint ve Enid'in aşkını anlatan *Erec* isimli bir öykü yazmıştır. Tüm bu öyküler bir şövalyelik destanı olarak az ya da çok Arthur'un konu edildiği en eski şiirlerdir. Troyesli Chrestien'in ismini aldığı Troyes Kontluğu Fransa'nın Champagne bölgesinde yer almaktadır ve 1019 yılında Blois Kontluğu ile birleşmiştir. Champagne Kontesi Marie, Chrestien'in hamisidir. Blois Kontluğu ile Brittany →

Galler kökenli Tudorlar, Arthur'a ilgiyi canlı tutarak Britanya tahtı için halktan manevi destek buluyorlardı.

Kontluğu yönetimleri arasında o dönemde çok yakın bir ilişki vardı. Brittany Dükü II. Alain, 10. yüzyılda Blois Kontu'nun kız kardeşlerinden biriyle evlenir. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Brittany'li I. Jean Champagne'li Blancheile, kızı Alix ise 1254 yılında Blois Kontu Jean de Chastillon ile evlenir. Bütün bu evlilikler yoluyla 10. yüzyıldan itibaren Briton önderlerinin Blois Sarayı'ndaki meclisine katılmış olan minstreller (gezgin ozanlar) 11, 12 ve 13. yüzyıllarda çok sayıda Briton kaynaklı hikâye ve efsaneyi Fransız edebiyatına sokmuşlardır. Buna mukabil Briton efsaneleri de yoğun bir biçimde Fransız etkisine maruz kalmışlardır. Ortaçağ yazarlarının sınıflandırmasıyla Matiere de France denilen ve Charlemagne (Şarlman) ile Paladinlerin (şövalyeler) serüvenlerini konu alan akım üzerinden Arthur destanlarına "Yuvarlak Masa" ve Camelot ya da kimi versiyonlara göre Caerleon-on-Usk'daki sarayında hayat bulan şövalyelik müessesesi geçmiştir.

Fransız yazarların yoğun biçimde Arthur destanlarına yaptığı eklemeler bunlarla sınırlı kalmamış, Arthur'un gençliği ve bir taşa saplı kılıcı çıkarmayı kaderindeki krallık hakkı sebebiyle başarmasının anlatıldığı hikâye de genel yapıya eklenmiştir. *Roman de Brut*'ün yazarı Wace, Arthur'un Avalon'a alınması ve Britonlar için gerektiğinde geri döneceğine yönelik inanışla ilgili olarak şöyle yazar: "Arthur Avalon'da sonsuz gençliği yaşıyor. Yaraları iyileşti ve Britonlar kendisine ihtiyaç duyduğunda ülkesini kurtarmak için geri gelecek."

Arthur'un bir gün geri döneceğine ve kurtarıcı kişiliğine duyulan inanç o kadar kuvvetliydi ki zaman zaman politik amaçlar için kullanılıyordu. Örneğin 1113 yılında bir Fransız keşiş Cornwall'da bu inanışı alaya aldığı için büyük bir karışıklık çıkmış halk ayaklanmıştı. 1119'da Glastonbury'de bir mezarın Arthur'a ait olduğunun söylenmesi büyük ihtimalle onun ölmüş olduğunun ispatı olarak sunularak yükselen Galler direnişinin kırılması için düzenlenen bir kampanyanın parçasıydı. Galler orijinli Tudorlar ise Arthur'a olan ilginin canlı kalmasını sağlayarak Britanya'nın yönetimini ele geçirme mücadelelerinde onun adı ve hatırasının sağlayacağı manevi desteği elde etmeye çalışıyorlardı. VII. Henry ise en küçük oğluna Arthur adını koymuş ve onun yuvarlak masa efsanesinin çıkış yeri olan Winchester'da doğduğuna dikkat çekerek halkın sempatisini kazanmaya çalışmıştı.

Bu inancın 15. yüzyılda da devam ettiğinin en güçlü kanıtı Thomas Malory tarafından yazılmış *Arthur'un Ölümü* isimli eserinde geçen şu satırlardır:

…şimdilerde İngiltere'nin dört bir yanından pek çok insan diyor ki Kral Arthur ölmedi. Efendimiz İsa'nın isteğiyle başka bir yere gitti ve bir gün geri dönecek. Dönecek ve Kutsal Haç'ı ele geçirecek. Bunun böyle olmayacağını söylemeyeceğim ancak diyeceğim ki o, burada bu dünyada hayatını değiştirdi. Fakat pek çokları diyor ki onun mezar taşında şöyle yazılı: "Evvel zamanın ve geleceğin Kralı Arthur işte burada yatıyor."

Şiirden düz yazıya

13. yüzyılın başlarına kadar hep şiir formunda yazılmış olan Arthur romansları yaklaşık 1210 yılından

itibaren düzyazı olarak kaleme alınmaya başlamıştır. Bu yüzyılın en dikkat çeken örneklerinden biri "Vulgar Akım ya da Lancelot-Graal Akımı" olarak bilinen ve Orta Fransızca ile yazılmış beş düzyazı öyküden oluşan seridir. *Aziz Graal'ın Öyküsü*, *Merlin'in Öyküsü*, *Lancelot*, *Kutsal Kâse Arayışı* ve *Arthur'un Ölümü* isimli öykülerden oluşan bu seri Arthur efsanelerindeki ilk tutarlı ve birbiriyle bağlaşık seriyi oluşturmuştur. Bu seride de Arthur'un oynadığı rol azalmış, Galahad karakteri ile Büyücü Merlin daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Mordred, Arthur ve kız kardeşi arasındaki ensest ilişkinin bir sonucu olarak gösterilmeye başlanmış ve karşımıza ilk olarak Chrestien'in *Lancelot* öyküsünde çıkmış olan Arthur'un sarayının bulunduğu şehir Camelot'un önemi artırılmıştır. Bu akımın hemen arkasından gelen ve çıkış tarihi 1230'lar olan ikinci akım ise "Vulgar Sonrası Akım" olarak isimlendirilmiştir. Merlin öykülerinin geniş yer tuttuğu bu akım Lancelot ve Guinevere aşkını konu alan öyküleri geri plana atmış ve ağırlığı Kutsal Kâse arayışını konu edinen öykülere vermiştir. Her iki akım içindeki öykülerde efsane- ➔

The seconde boke.

Here foloweth the seconde boke of that noble prynce kyng Arthur.

¶ Of a damoyselle whiche came gyrde with a swerde for to fynde a man of liche vertue to drawe it out of the scauberde. Capl'm primū.

After the deth of Uther pendragon regned Arthur his sone the whiche had grete warre in his dayes for to gete al Englonde in to his honde/ for there were many kynges wichin the realme of Englonde and in Wales. Scotlonde & Conewayle. So it befelle on a tyme / whan kyng Arthur was at London / there came a knyght and tolde the kynge tydynges how that kyng Rience of Northwales had reised a grete nombre of people / & were entred in to the londe & wente & lefte the kynges true lyege people / & this he true sayd Arthur / & were grete shame vnto myn astate / but yf he were myghtely withstande / & to crouth sayd the knyght / for I sawe yt hoost my self Well sayd the kyng / lete make a crye / yt all the lordes knyghtes & gentylmen of armes shulde drawe vnto a castell called Camelot in the dayes / & ther yt kyng wolde lete make a counceyll generall and a grete Justes. So whan the kyng was come thyder with all his

Thomas Malory'nin 1498 tarihli *Arthur'un Ölümü* adlı eserinin ilk baskısı (üstte). Ressam William Dyce'ın İskoçya Ulusal Galerisi'nde yer alan tablosunda Kral Arthur ve şövalyeleri, Kutsal Kâse için yola çıkıyor, 1849 (altta).

Thomas Malory'nin 1400'lü yıllarda yazdığı "Arthur" kitabı, ondan sonra yazılanların en önemli ilham kaynağıydı.

ye adını vermesine rağmen Kral Arthur sadece *Merlin'in Öyküsü* ve *Arthur'un Ölümü* isimli öykülerde ana karakter olarak yer almıştır.

Arthur destanlarını konu alan Ortaçağ metinlerinin doruk noktası ve bir romans karakteri olarak Arthur'u konu edinip efsanenin hemen bütün versiyonlarını tek bir kitap içinde toplayan eser ise yukarıda bahsettiğimiz geç 15. yüzyılda yazılmış olan *"Le Morte d'Arthur – Arthur'un Ölümü"* isimli eserdir. Thomas Malory tarafından kaleme alınan eserin asıl isimi *"Kral Arthur ve Yuvarlak Masanın Soylu Şövalyelerinin Tam Kitabı"*dır. Kendinden önceki pek çok romans örneğinden faydalanmış olan Malory, bilinen bütün hikâyeleri bir araya getirerek eksiksiz bir Arthur efsaneleri kitabı yaratmıştır. Hem bu sebeple hem de *Arthur'un Ölümü*'nün İngiltere'de basılmış en erken tarihli kitaplardan biri olması sebebiyle sonraki dönemlerde yapılan pek çok çalışma kendisine referans olarak Malory'nin kitabını almıştır.

Kral Arthur efsaneleri neden yazıldı?

Arthur'un savaş önderleri ya da kralları olduğu söylenen Britonlar, Britanya'da Demir Çağı'ndan Erken Ortaçağ'a kadar yaşamış Kelt ırkına mensup bir halktı. İ.S. 43 yılında Britanya'nın Romalılar tarafından fethiyle beraber Briton kültürü kaçınılmaz bir biçimde dönüşüme uğradı. 5. yüzyılda Anglo-Sakson göçlerinin etkisiyle Briton dili ve kültürü kendi içinde kollara ayrılmaya başlamıştı. 11. yüzyıla gelindiğinde Britonların torunları artık Galler, Cornwal ya da Fransa'daki Brittany gibi değişik yerlerde farklı diller ve kültürlere sahip topluluklar halinde yaşıyorlardı.

Tarih Britonlara karşı pek de sevecen davranmamış yurtları yüzyıllar boyu önce Roma, ardından Sakson, sonrasında da Norman istilasına maruz kalmıştı. Galler kökenli bir Briton olan Monmouth'lu Geoffrey son derece zengin bir sözlü geleneğe sahip kültürüyle halkının tarihte hak ettiği yere sahip olmasını istiyordu şüphesiz. Eseri tam da bu işlevi yerine getirdi. Britonlara, en az Şarlman (Charlemagne) kadar ünlü ve güçlü bir figürü, Kral Arthur'u kazandırırken aynı zamanda Roma'nınkine eşit görkemde bir tarihsel geçmiş yarattı.

Bir an için Geoffrey'nin, eserini yazarken yararlandığını iddia ettiği o kayıp kitabı bulduğumuzu hayal edelim. Kitapta Kral Arthur ve dönemiyle ilgili olarak yazılanlar acaba Geoffrey ve ardılları tarafından bize sunulanlar gibi olabilir miydi? Saksonlara karşı savaşan Arthur kuşkusuz 6. yüzyılda "Yani Karanlık Çağ" denilen ve bugün bile hakkında çok az bilgi sa-

İngiltere Keighley'deki Cliffe Kalesi Koleksiyonu'nda Kral Arthur ve Sir Lancelot, 1862 (üstte).

hibi olduğumuz bir dönemde yaşamıştı. Onu anlatan yazarlar başta Geoffrey olmak üzere 11. yüzyıl ve sonrasında kendi dönemlerine ait ortak bir kültürel geleneği izlediler. Arthur'un öykülerinde betimledikleri kıyafetler ve silahlardan barınma ve ulaşıma kadar anlattıkları her şey 6. yüzyıla değil kendi yaşadıkları yüzyıla aitti. Arthur ve şövalyeleri kalede yaşıyor, zırh giyiyor, turnuvalarda çarpışıyor, hanedan armaları taşıyor ve yaşamlarını 6. yüzyılda olması imkânsız bir tarzda sürdürüyorlardı. Bu anlamda bir şövalyelik müessesesinin Avrupa'da 8. yüzyıldan önce var olmadığı hatta Britanya'da Norman istilasına kadar bilinmediği göz önüne alınırsa, Geoffrey'nin tarihinin ne kadar anakronik bir tarzda yazıldığı daha iyi anlaşılır.

Kral Arthur ve şövalyelerinin maceralarını konu alan metinlerin yazarları hiç kuşkusuz bu hikâyeyi kendi bakış açılarına göre yeniden yorumlamış, ekleme ve çıkarmalar yapmış ve her biri kendi benzersiz karakterlerini yaratmıştı. Örneğin Chrestien'in Lancelot'u ile Thomas Malory'nin *Arthur'un Ölümü*'ndeki Lancelot'u birbirinden çok farklıdır. İsteyerek ya da istemeden tüm bu yazar ve ozanlar Geoffrey'nin Kral Arthur çerçevesinde yaratmaya çalıştığı ihtişamla dolu hayali Briton tarihine katkı sağlamışlardır.

Arthur öyle bir kraldır ki ihanete de uğrasa, kılıcı, yüreğindeki adalet ve Tanrı sevgisiyle kurup yücelttiği ülkesi bir enkaza da dönüşse o her zaman bütün kralların kralı olarak hatırlanacak ve Britanya'nın ona ihtiyacı olduğu gün mutlaka geri dönecektir. "İhanetin ve karanlığın hüküm sürdüğü bir çağda, bir kral, ülkesine barış ve refah getirdi. Onu her tür tehlikeden korurken Roma'ya rakip olabilecek bir imparatorluğa dönüştürdü. Bilge danışmanı ona hem adaletli olmayı hem de gerçeğe değer vermeyi öğretti. Emrindeki korkusuz ve asil şövalyeler düşkünleri korudu, kötülüğe karşı savaştı ve en kutsal emanetin peşinde, hayal bile edilemeyecek tehlikelerle yüzleşti. Kraliçesi ve en iyi şövalyesi ona ihanet etse de oğlu karşısına dikilse de hatta elleriyle kurup büyüttüğü muhteşem krallığı bir yıkıntıya dönüşse de o hâlâ yüzyıllar boyu bütün liderlerin uygulayacağı bir düzenin kurucusudur."

Gerçekten yaşamış olsun ya da olmasın Kral Arthur Batı dünyası için yüzyıllardan bu yana gerçek bir kralın daha doğrusu bir liderin nasıl olması gerektiğini gösteren olağanüstü bir figür olarak önemini koruyor. Yüzlerce şövalye ve kral, binlerce sanatçı, milyonlarca sıradan insan çağlar boyunca gerçek bir önderin nasıl olması gerektiğini ondan öğrendiler. Bu anlamda Arthur Batı dünyası için ideal insanın bir örneği olarak tarihteki yerini çoktan aldı ●

Burhaneddin Cem Efendi

Normandiya'da

İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyen en önemli harekâtlardan biri olan Normandiya Çıkarması sırasında Amerikan ordusunda bir de şehzade bulunuyordu: Sultan Abdülmecit'in torununun çocuğu Burhaneddin Cem Efendi.

Ali Özuyar
ali.ozuyar@gmail.com

bir şehzade

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal ederek başlattığı II. Dünya Savaşı, 1943 yılına kadar Almanya'nın liderlik ettiği Mihver devletlerin üstünlüğüyle devam etti. Bu durum Şubat 1943'te Almanya'nın Stalingrad Savaşı'nı kaybetmesiyle Müttefik devletlerin lehine döndü. Bu ağır yenilgiyle birlikte Almanya'nın bütün doğu cephelerinde genel bir gerileme başlıyordu. Müttefik devletlerine göre Stalingrad yenilgisiyle kan kaybetmeye başlayan Almanya, ikinci bir cephenin açılmasıyla yenilgiye uğratılabilirdi. İkinci cephenin batıda, Fransa'nın Normandiya kıyılarına yapılacak bir çıkarma harekâtıyla açılmasına karar verildi. Normandiya Çıkarması, Almanya için sonun başlangıcıydı. Müttefik devletler 6 Haziran 1944 sabahından itibaren Normandiya plajlarına, yüz kilometrelik bir kıyı boyunca çıkarma yapmaya başladılar. Bin uçaktan oluşan bir filo, üç tümenlik bir kuvveti havadan indirdi. Aynı anda dört bin gemi de denizden çıkarma yapıyordu. Müttefikler, çıkarma harekâtının üçüncü gününde Normandiya kıyılarda tutunmayı başardı. 16 Haziran itibarıyla da İngiliz, Amerikan ve Kanadalı yedi yüz bin asker Normandiya kıyılarına çıkmıştı. Bu askerler arasında, sürgündeki Osmanlı şehzadelerinden biri olan Burhaneddin Cem Osmanoğlu da bulunuyordu.

ABD ordusunun bir mensubu olarak Normandiya kıyılarında Nazilere karşı savaşan Şehzade Burhaneddin Cem Osmanoğlu, Padişah Abdülmecit'in torunlarından İbrahim Tevfik Efendi'nin oğluydu. Hikâyesi ise diğer hanedan mensupları gibi, TBMM'nin 3 Mart 1924 tarihinde çıkarmış olduğu "Hilafetin İlgasına →

Normandiya Çıkarması, 1944 (solda). Burhaneddin Cem, ABD ordusundayken (üstte).

SELİM CEM OSMANOĞLU ARŞİVİ

ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun" ile başlıyordu. Bu kanunla hilafet kaldırıldığı gibi Osmanlı hanedan mensupları da sınır dışı ediliyordu. Şehzadelere kırk sekiz saat, sultanlara ise on gün mühlet verilmişti.

2 Şubat 1920'de İstanbul'da doğan Burhaneddin Cem, ailesi ve diğer hanedan mensuplarıyla, Sirkeci Garı'ndan kalkan Orient Ekspresi'ne bindiğinde dört yaşında bir çocuktu ve neler olup bittiğinin farkında değildi. Ancak bu yolculuk sırasında yaşadıklarını, başta trenin Bulgaristan'da arızalanması ve karlarla kaplı tren yolunda saatlerce yürümeleri olmak üzere, yaşadıklarını hiç unutmayacaktı.

Burhaneddin Cem ve ailesinin zorlu geçen yolculukları, Osmanlı aydınlarının ve hanedan mensuplarının hayranı oldukları, Paris'te noktalandı. Her ne kadar İbrahim Tevfik Efendi'nin kararıyla bir ara Nice'e yerleştiyseler de buradaki ikametleri fazla sürmedi. 11 yaşına geldiğinde, iyi bir atıcı, binici ve de piyanist olan 57 yaşındaki babası İbrahim Tevfik Efendi'yi kaybetti.

Annesi Şadiye Hanım, Çürüksulu Bahri Paşa'nın kızıydı. Paris'e yerleşmelerinden sonra kocası İbrahim Tevfik Efendi'den boşanmış ve bir Amerikalıyla evlenmişti.

Burhaneddin Cem, II. Dünya Savaşı başladığında Paris'teydi. Nazilerin Paris'i işgali üzerine ABD'ye gitmenin yollarını aramaya başladı. Gestaponun çıkardığı tüm zorluklara rağmen vize almayı başardı ve annesinin yanına giderek New York'ta yaşamaya başladı.

Burhaneddin Cem Efendi, ABD ordusundan ayrıldıktan sonra 23 yıl özel dedektiflik yaptı.

21 yaşında ABD'ye gelen Burhaneddin Cem, 7 Nisan 1943'te ABD ordusuna katıldı. Kendisinden dört yaş küçük olan kardeşi Osman Beyazıt Osmanoğlu, akademiye gidip subay olması için baskı yaptıysa da etkili olamadı. Burhaneddin Cem, heyecanlı ve sabırsız biriydi. Zaman kaybetmeden savaşa katılmak istiyordu. İki kardeş siyah ve beyaz kadar birbirlerine zıtlardı. Osman Beyazıt ağabeyinin aksine daha mülayim, hümanist ve entelektüel bir yapıya sahipti: "Orduya girdiğimde Amerikalılar Türklere savaş açarsa Türklere karşı silah kullanmam lazım, Fransızlara savaş açarsa Fransızlara karşı savaşmam lazım, ben yapamam" diyordu. Burhaneddin Cem, asker ruhlu biriydi. "Osmanoğlu'nun Sürgünü" adlı belgesel kapsamında kendisiyle röportaj yapan Kerime Senyücel'e bu durumu şöyle açıklıyordu: "Biz Osmanlı olarak zaten Türk'üz ve savaşçı bir milletiz. Benim de ruhumda askerlik var. Benim annemin babası da askerdi. Büyükbabam İbrahim Tevfik de öyle. Ben de onun için askerim." Bu söyledikleri askerliği meslek olarak seçmesinde etkili olmuştu. Ancak ABD ordusuna girmesinin ve Normandiya Çıkarması'na katılmasının esas nedeni Fransa'ya karşı hissettiği minnet duygusundan kaynaklanıyordu. Fransa sadece kendi ailesine değil sürgündeki diğer hanedan üyelerine de kapılarını açmıştı. Ayrıca çocukluğu, gençliği burada geçmiş, aşklar yaşamış ve arkadaşlıklar kurmuştu.

KERİME SENYÜCEL ARŞİVİ

Normandiya Çıkarması'na katılmadan önce Ordu Dil Okulu'nda Rusça eğitimine başladı. Yabancı dillere karşı büyük bir yatkınlığı vardı. O, bu okuldaki eğitimine devam ederken Müttefik devletler, konferans üzerine konferans yaparak Almanya'ya karşı ikinci cephenin nerede açılacağını tartışıyorlardı. Burhaneddin Cem, altı ay süren eğitimin sonunda Rusçayı da Fransızca kadar çok iyi konuşabiliyordu. Burhaneddin Cem, 6 Haziran 1944 sabahı başlayan büyük çıkarma harekâtında Normandiya kıyılarına çıkan

Amerikan piyadelerinden biriydi. Ancak Alman ordusunun sert mukavemeti ilerlemelerini zorlaştırdığı gibi binlerce askerin de hayatına mal oluyordu. Normandiya kıyılarındaki ölüm kalım mücadelesi, haftalarca, şiddetinden bir şey kaybetmeden, sürdü. Ağustos ayının ilk haftası itibarıyla Almanların mukavemeti kırıldı ve Müttefik kuvvetlerinin ilerleyişi hızlandı. Burhaneddin Cem, II. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiren bu çarpışmalardan yara dahi almadan çıkmayı başardı.

ABD askeri olarak Türkiye'ye geldi

4 Ağustos günü Paris'e girdiklerinde ise kendisini kötü bir tesadüf bekliyordu. Uzun bir süredir Paris'te yaşamakta olan amcası Halife Abdülmecit Efendi'nin ölüm haberini aldı. Burhaneddin Cem, amcası Halife Abdülmecit'i sadece bir kez çocukluğunda görmüştü. Paris'te amcasını kaybetmesinin üzüntüsünü yaşarken hayatının aşkı Irene ile tanıştı. Ne garip tesadüftür ki Irene'nin dedesi Dimitri Strasosselsky ile Burhaneddin Cem'in dedesi Çürüksulu Bahri Paşa, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nde karşı karşıya gelip savaşmışlardı. Düşman dedelerin âşık torunları 25 Nisan 1951'de evlendiler. Şehzade Cem, Normandiya Çıkarması'na katıldığında yirmi üç yaşındaydı. ABD ordusundaki görevi ise tam yirmi iki yıl sürdü. Bu süreç içerisinde oldukça

Burhaneddin Cem ve oğlu Selim Cem Osmanoğlu, New York'ta "Osmanoğlu'nun Sürgünü" adlı belgeselin çekimlerinde (üstte). Burhaneddin Cem Osmanoğlu (karşı sayfada).

hareketli bir askerlik hayatı oldu. Hanedan mensuplarına yasak olduğu halde Türkiye'ye geldi. Bunda ABD ordusunda görevli olması önemli bir kolaylık sağladı. Başta Diyarbakır olmak üzere bazı Doğu illerini gezdi. Türkiye'ye bir sonraki gelişi ise resmi bir görevle oldu. ABD'nin İncirlik Hava Üssü'nde görev yaptı. Kıbrıs Harekâtı sırasında da NATO gücünde yer aldı.

Uzun ve yorucu geçen askerlik hayatı ABD ordusundan ayrılmasıyla son buldu. Ancak kendisi tam bir aksiyon adamıydı. Bir köşeye çekilip emekliliğinin keyfini çıkarmak yerine çalışmayı tercih etti. William J. Burns International Detective Agency'de dedektif olarak işe başladı. Bu ajanstaki görevi yirmi üç yıl sürdü.

Burhaneddin Cem, bir New York âşığıydı. Şehrin kozmopolit yapısı ve hareketli yaşantısını seviyordu. Askerlik ve dedektiflikle geçen uzun ve maceralı bir iş yaşamından sonra bu şehirde istirahata çekildi. Hayata gözlerini bir Osmanlı olarak açan, II. Dünya Savaşı'nın en kanlı muharebesine katılan, ABD ordusunda "gazi" unvanı alan Şehzade Burhaneddin Cem'in filmlere konu olacak hayatı seksen sekiz yıl sürdü. 31 Ekim 2008 tarihinde New York'ta öldü ●

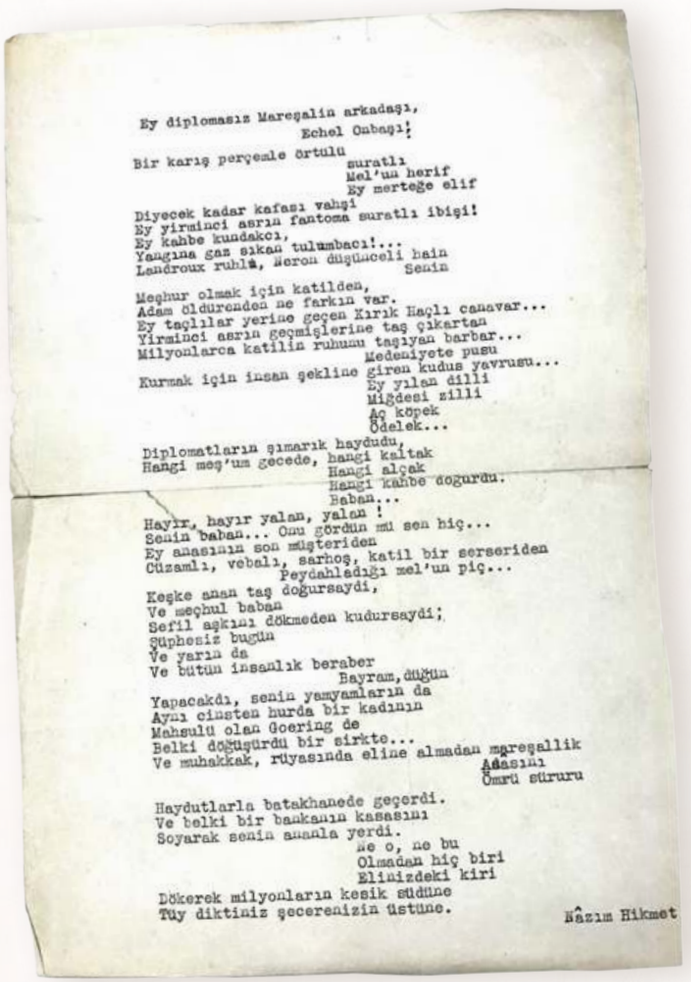

Nâzım Hikmet'in bilinmeyen Hitler şiiri:

Ey kırık haçlı canavar!

Nâzım Hikmet'in bu şiiri ilk kez yayımlanıyor. II. Dünya Savaşı'nın başında Nazi Almanya'sının lideri Hitler hakkında ağır ifadeler içeren şiiri kaleme almış ama hiç yayımlanmamış.

Özgün Uçar
ozucaro@gmail.com

Ey diplomasız Mareşalin arkadaşı,
Echel Onbaşı!

Bir karış perçemle örtülü
suratlı
Mel'un herif
Ey merteğe elif

Diyecek kadar kafası vahşi
Ey yirminci asrın fantoma suratlı ibişi!
Ey kahbe kundakcı,
Yangına gaz sıkan tulumbacı!...
Landroux ruhlu, Heron düşünceli hain
Senin

Meşhur olmak için katilden,
Adam öldürenden ne farkın var.
Ey taçlılar yerine geçen Kırık Haçlı canavar...
Yirminci asrın geçmişlerine taş çıkartan
Milyonlarca katilin ruhunu taşıyan barbar...
Medeniyete pusu
Kurmak için insan şekline giren kudus yavrusu...
Ey yılan dilli
Midesi zilli
Aç köpek
Ödelek...

Diplomatların şımarık haydudu,
Hangi meş'um gecede, hangi kaltak
Hangi alçak
Hangi kahbe doğurdu.
Baban...

Hayır, hayır yalan, yalan !
Senin baban... Onu gördün mü sen hiç...
Ey anasının son müşteriden
Cüzamlı, vebalı, sarhoş, katil bir serseriden
Peydahladığı mel'un piç...

Keşke anan taş doğursaydı,
Ve meçhul baban
Sefil aşkını dökmeden kudursaydı;
Şüphesiz bugün
Ve yarın da
Ve bütün insanlık beraber
Bayram, düğün
Yapacaktı, senin yamyamların da
Aynı cinsten burda bir kadının
Mahsulü olan Goering de
Belki doğuşurdu bir sirkte...
Ve muhakkak, rüyasında eline almadan mareşallik
Adasını
Ömrü süruru

Haydutlarla batakhanede geçerdi.
Ve belki bir bankanın kasasını
Soyarak senin anasla yerdi.
Ne o, ne bu
Olmadan hiç biri
Elinizdeki kiri

Dökerek milyonların kesik sûdüne
Tüy diktiniz geceneizin üstüne.

Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet (solda), Hitler hakkında yazdığı şiirin daktilo sayfası (üstte).

Nâzım Hikmet, Hitler'e olan öfkesini Nazizm'in Almanya'da çığırından çıktığı 1936 yılında *Alman Faşizmi ve Irkçılığı* kitabında yazılarıyla dile getirmişti. Ve *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda yer verdiği dizelerde. Nâzım Hikmet'in ilk kez gün yüzüne çıkan Hitler şiiri, Hitler'in şahsına yazdığı bilinen ilk şiiri. Şairin külliyatının belki de en sert, en ağır dizeleri. İşte, şairin "Ey yirminci asrın fantoma suratlı ibişi" diye gürlediği, Nâzım Hikmet'in bilinmeyen Hitler şiiri.

Nâzım Hikmet imzalı bir daktilo sayfasıyla, Büyükada'da Nâzım Hikmet'in yakın arkadaşının terekesinden çıkan, yeni ve şimdiye dek bilinmeyen Hitler şiiri, öfkeli, Nâzım Hikmet dizelerinin belki de en amansız dizeleri ve nereden bakarsanız Nâzım Hikmet'in o kendine has özel dili. Nâzım Hikmet, "Ey diplomasız Mareşalin arkadaşı, Echel Onbaşı" diye başladığı bu ilk kez ortaya çıkan şiirde "Ey taçlılar yerine geçen Kırık Haçlı canavar… / Yirminci asrın geçmişlerine taş çıkartan / Milyonlarca katilin ruhunu taşıyan barbar…" diye adeta Alman faşizmine ve ırkçılığına gürlüyor.

Şiir nasıl ortaya çıktı?

Meşhur kimya mühendisi ve hocası 1907 Selanik doğumlu, Nâzım Hikmet'in yakın arkadaşların- →

dan Ali Tarık Artel'in Büyükada'da Alman eşinin terekesinden çıkan belgeler, Nâzım Hikmet'in Nazizm ve Hitler öfkesine yeni ve bilinmeyen bir şiiri de ekleyecek cinsten.

İstanbul'un eski sahaflarından Zeyrek Sahaf'ın Ali Tarık Artel'in Büyükada'daki Alman eşinin terekesini satın almasıyla başlayan süreç, o belgeler içinden çıkan Nâzım Hikmet imzalı bir daktilo sayfasında Nâzım Hikmet külliyatına yeni ve bilinmeyen bir şiiri katmanın da yolunu açtı. Zeyrek Sahaf'ın şiiri araştırmam, kime ne zaman yazıldığını kamuoyuyla paylaşmam için bana armağan ettiği Nâzım Hikmet imzalı tek daktilo sayfasına yazılı başlıksız şiir, büyük şairin tozlu raflar arasından çıkan bilinmeyen bir Hitler şiirini müjdeledi.

Yapı Kredi Yayınları'da Nâzım Hikmet külliyatının eksiksiz ve sansürsüz bir şekilde okura ulaşması için çaba sarf eden Yücel Demirel Hoca ile de yaptığımız görüş alışverişi ve dönemin ruhu ekseninde irdelediğimiz Nâzım Hikmet şiirleri ve biyografisi bu tek daktilo sayfasına yazılmış başlıksız şiirde bize açıkça Adolf Hitler'i işaret etti. 30'lu yıllarda ve sonrasında Nâzım Hikmet'le dostlukları bulunan Ali Tarık Artel'in biyografisi onun da edebiyata meraklı olduğunun bir göstergesi ve Nâzım'la dostluğuna dair de bir ipucu: "Lise günlerinden itibaren küçük manzumeler, hicivler yazıyor. Bu çerçevede *'Çelik ve Çekiç'* isimli bir çalışmasını, bunun yanı sıra H. de Motherlant'tan *'Bekârlar'* (1939) adlı romanı ve J. Racin'den *'Britannicus'* (1955) isimli manzum piyesi dilimize çevirerek yayınlıyor. Ayrıca gene 1950 yılında Marie Curie'nin iki ciltlik *'Radyoaktivite'* adlı eserini de ilk cildi Ali Rıza Berkem'le birlikte olmak üzere Türkçe yayınlıyor."

Nâzım Hikmet şiirinde Hitler için "milyonlarca katilin ruhunu taşıyan barbar", "yılan dilli, midesi zilli aç köpek" gibi benzetmeler yapıyor.

Artel'in terekesinden çıkan Nâzım Hikmet imzalı daktilo yazısı başlıksız şiir, çok öteden sadece dizelerinin diziliş şekliyle değil, sesiyle de bir Nâzım Hikmet şiiri olduğunu ve içerdiği hiciv tonuyla da amansız bir Hitler taşlaması olduğunu adeta bağırıyor.

Şimdiye dek bilinmeyen, eserleri arasında yer bulmayan öfkeli hicivler içeren bu şiiri gerek benzetmeleri, gerek üslubuyla bize Adolf Hitler'i işaret ediyor.

Nâzım Hikmet'in Hitler'e dair yazmış olduğu bilinen bir düz yazı kitabı ve *Memleketimden İnsan Manzaraları* kitabında geçen kimi dizeleri var. Düz yazılar içeren 1936 yılında basılan 96 sayfalık *Alman Faşizmi ve Irkçılığı* kitabının kapağında şöyle bir not var: "Bu kitap: Théodor Balk'ın *Races Myte Et Verite*, Ernst Henri'nin *Hitler Over Europe*, B. M. Bernardiner'in *Filosofia Niçe i Faşism* isimli eserlerinden iktibas edilip toplanmıştır." Kitapta ayrıya iki başlıkta iki bölüme ayrılmış: Tarihin akışında ırk nazariyeleri ve Irkçığın cennetinde.

Bu şiir Nâzım Hikmet külliyatının Hitler'in şahsına yazılmış bilinen ilk şiiri olmasıyla da önem taşıyor.

Neron düşünceli hain!

Şiirde geçen ifadeler, 8 Eylül 1941'de Bursa Cezaevi'nde radyodan Leningrad (St. Petersburg) kuşatması haberini alan şairin üç yıla yakın sürecek bu kuşatma yıllarında Nazizm'e ve Hitler'e büyük bir nefret ve öfkeyle bu şiiri yazmış olduğu ihtimalini akla getiriyor. Nâzım Hikmet bu şiiri 1940'lı yılların başında yazmış olabilir.

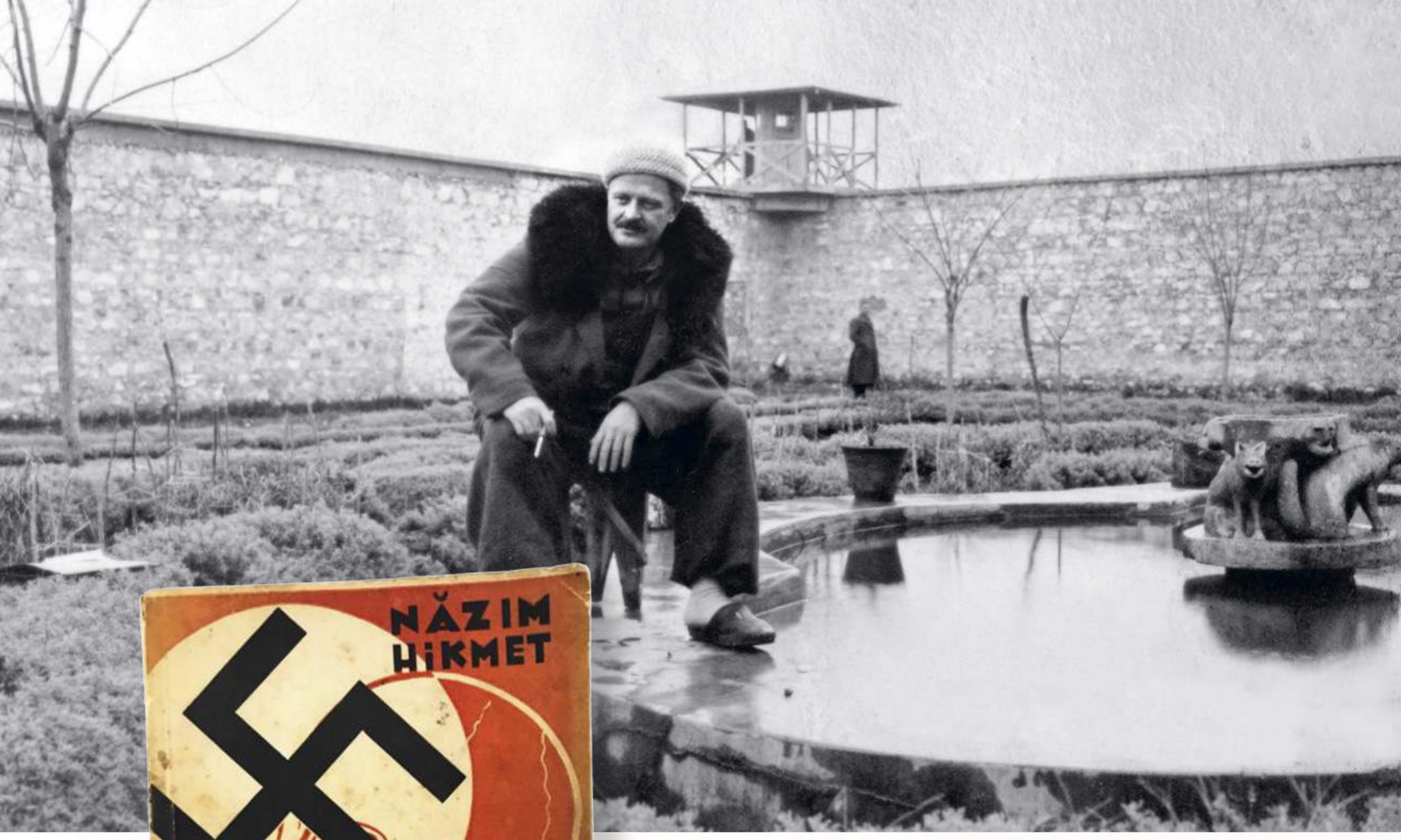
Eçhel, cahil bilgisiz demek. Şiirde geçen "Ey diplomasız Mareşalin arkadaşı, / Echel Onbaşı" ifadesi I. Dünya Savaşı sırasında Hitler'in Bavyera ordusunda gefreiter (onbaşı) olarak görev yaptığı döneme ve onunla özdeşleşmiş bu ilk dönem onbaşı rütbesine vurgu yapıyor.

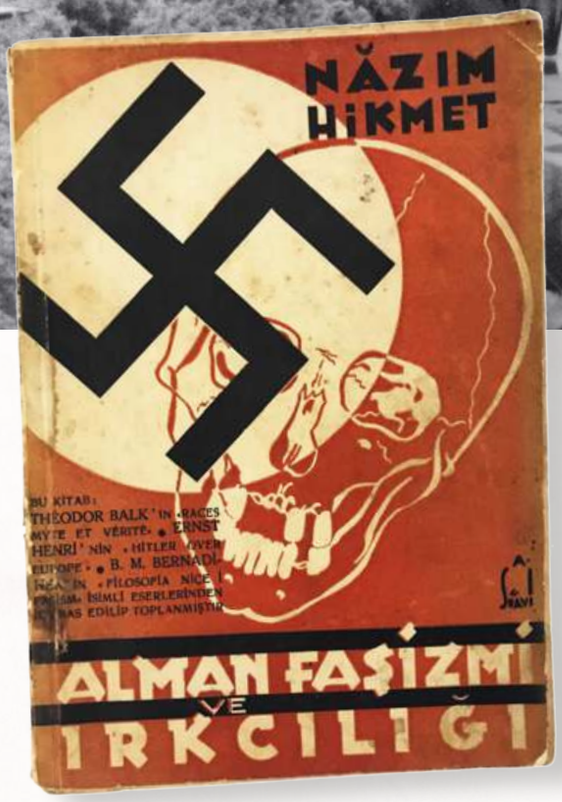
Şiirin en başındaki diplomasız mareşal benzetmesinin ise Hitler'in müttefiki İtalya'nın lideri Mussolini'yi (askeri eğitimi olmayan Benito Mussolini savaş boyunca askeri üniforma giymiş ve kendisini "duçe" ilan ettirmişti) kastetmiş olduğunu düşündürüyor. Şiirde geçen "Lendroux ruhlu, Neron düşünceli hain / Senin Meşhur olmak için katilden, / Adam öldürenden ne farkın var" ifadesindeki Lendroux, Henri Désiré Landru adlı bir Fransız seri katile denk düşüyor. Landru, on bir cinayetin sorumlusu olarak, 25 Şubat 1922'de giyotinle idam edilir ve o yıllarda Türkiye dahil bütün dünya kamuoyunun gündeminde yer alır. Daha sonra da bir öfke olarak, bir seri katil simgesi olarak akıllara kazınır. →

Nâzım Hikmet, 1940'lı yıllarda Bursa Cezaevi'nde (solda). Nâzım Hikmet'in şiirin başında "diplomasız mareşal" olarak kastettiği düşünülen İtalya lideri Mussolini (üstte). Nazi Almanya'sının lideri Hitler ve Mareşal Göring bir arada (karşı sayfada).

Nâzım Hikmet, 1940'lı yıllarda cezaevinde (en üstte).
Nâzım Hikmet'in 1936 yılında basılan "Alman Faşizmi ve Irkçılığı" adlı kitabı (üstte).

Hitler'in adamı Hermann Göring

Yine şiirde geçen, "Aynı cinsten hurda bir kadının / Mahsulü olan Goering de / Belki döğüşürdü bir sirkte…" dizesindeki Goering, 1920'lerin ilk yarısından 1940'lara uzanan bir figürdür. 1923 yılında Nazi Partisi'ne katılan, hava kuvvetleri komutanı Hermann Wilhelm Göring'e Adolf Hitler, 1923 yılında Oberster SA-Führer rütbesiyle Sturmabteilung'un komutasını verdi. Daha sonra Nazi Partisi önderlerinden, Nazi Polis Devleti'nin kurucularından olan Göring, Hitler'in en yakınındaki birkaç isimden biriydi. Yine, "Diplomatların şımarık haydudu, Ey taçlılar yerine geçen Kırık Haçlı canavar…" dizeleri Adolf Hitler'in Nazi Partisi Bayrağı'ndaki swastika'ya (gamalı haç) bir gönderme içeriyor.

Şiir imgelemleri ve metaforlarıyla büyüleyici, soluksuz okunacak bir şiir. Adeta bir bildiri, Hitler'e ve onun şahsında taşıdığı faşizm, Nazizm fikrine karşı bir başkaldırı beyannamesi.

Nâzım Hikmet'in şimdiye dek bilinmeyen bu başlıksız, daktiloyla yazılmış matbu imzalı şiirini, külliyatına girmesi, onun velut ve üretken kaleminin doğumunun ardından geçen bir asır sonra dahi üretmeye devam ettiğini araştırmacılarına ünlemesi ve ilgililerinin bakış açısıyla, yer yer ağır ifadeler içeren bu şiirin bir fikir tartışmasına vesile olması umuduyla olduğu gibi yayınlıyoruz.

"Ey diplomasız Mareşalin arkadaşı,
Echel Onbaşı;
Bir karış perçemle örtülü suratlı
Mel'un herif

Ey merteğe elif
Diyecek kadar kafası vahşi
Ey yirminci asrın fantoma suratlı ibişi!
Ey kahbe kundakcı,

Yangına gaz sıkan tulumbacı!...
Lendroux ruhlu, Neron düşünceli hain
Senin
Meşhur olmak için katilden,
Adam öldürenden ne farkın var,
Ey taçlılar yerine geçen Kırık Haçlı canavar…
Yirminci asrın geçmişlerine taş çıkartan
Milyonlarca katilin ruhunu taşıyan barbar…
Medeniyete pusu
Kurmak için insan şekline giren kudus yavrusu…
Ey yılan dilli
Miğdesi zilli
Aç köpek
Ödelek…

Diplomatların şımarık haydudu,
Hangi meş'um gecede, hangi kaltak
Hangi alçak
Hangi kahbe doğurdu.
Baban…
Hayır, hayır yalan, yalan!
Senin baban… Onu gördün mü sen hiç…
Ey anasının son müşteriden
Cüzamlı, vebalı, sarhoş katil bir serseriden
Peydahladığı mel'un piç…
Keşke anan taş doğursaydı,
Ve meçhul baban
Sefil aşkını dökmeden kudursaydı;
Şüphesiz bugün
Ve yarın da
Ve bütün insanlık beraber

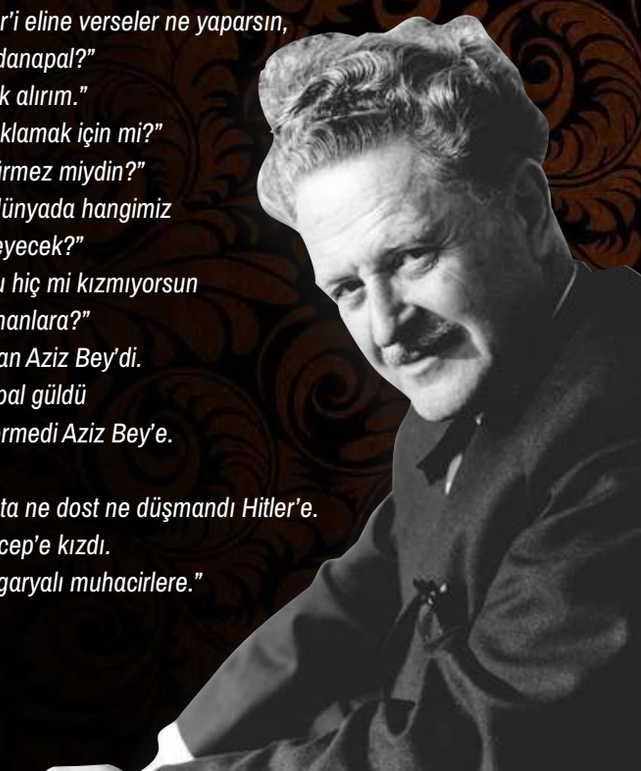
Bayram, düğün
Yapacakdı, senin yamyamların da
Aynı cinsten hurda bir kadının
Mahsulü olan Goering de
Belki döğüşürdü bir sirkte…
Ve muhakkak, rüyasında eline almadan mareşallik
Asâsını
Ömrü süruru
Haydutlarla batakhanede geçerdi.

Ve belki bir bankanın kasasını
Soyarak senin ananla yerdi.
Ne o, ne bu
Olmadan hiç biri
Elinizdeki kiri
Dökerek milyonların kesik südüne
Tüy diktiniz şecerenizin üstüne."

Nâzım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Hitler

...Dört kişiydiler masada.
Mardanapal mümessilidir yirmi yıldan beri bir Alaman firmasının.
Mardanapal Leh Yahudisi'ydi.
Büyük bir rahatlıkla satabildiğinden
Elektrik malzemesiyle beraber
eksiltmelerde büyük ve küçük memurlarımızın vazife namusunu
Hitlerciler eline bir "temiz kan şahadetnamesi" verip eski yerinde bıraktılar onu."

..."Hikmet Alpersoy sordu:
"— Harbe giriliyor mu diye merakın neden, Mardanapal?"
"— Bir hesap meselesi, Hikmet Bey."
Fehim sordu:
"— Hitler'in kazanmasını istiyor musun, Mardanapal? Kalbin ne diyor?"
Gümrah kahkahalarla güldü Hikmet Alpersoy:
"— Mardanapal Yahudi sayılmaz."
Mardanapal konuştu yumuşacık:
"— Pasaportum değil, beyim, fakat Mardanapal Yahudi'dir. Yahudi'yim, çok şükür."
"— Hitler duymasın."
"— Duysun. Ben onlara para kazandırıyorum."
"— Hitler'i eline verseler ne yaparsın, Mardanapal?"
"— Ortak alırım."
"— Kazıklamak için mi?"
"— Öldürmez miydin?"
"— Bu dünyada hangimiz ölmeyecek?"
"— Yahu hiç mi kızmıyorsun Alamanlara?"
Bunu soran Aziz Bey'di.
Mardanapal güldü
Cevap vermedi Aziz Bey'e.
....
"Galip Usta ne dost ne düşmandı Hitler'e.
Fakat Recep'e kızdı.
Baktı Bulgaryalı muhacirlere."

1930 Kıbrıs Turnesi... Necla Sertel, Kıbrıs Lefkoşa Oteli'nin taraçasında.

FİLİZ TERZİ ARŞİVİ

Tiyatrocu Necla Sertel'in hazin hikâyesi

AKTRİS DEDİĞİN NEDİR Kİ?

1920'lerde bir avuç cesur kadın her türlü baskıya rağmen sahneye çıktı ve birçok bedel ödedi. Onlardan birinin, ilk kadın tiyatrocularımızdan Necla Sertel'in hayat hikâyesi...

Filiz Terzi
filizts@gmail.com

صحه صنعتکارلریمزدن حیاتی

نجمه خانم

دارالبدایعده بویوك استعداد گوسترمه صنعتکار

Büyük Gazete, **10 Mayıs 1928 – Refik Ahmet Sevengil'in yazısı. Gazetedeki fotoğraf: Necla Sertel, İ. Galip Arcan, Kınar Hanım, "Azarya" piyesinde.**

"Yanında oturan meşhur Afife!" diye fısıldadı arkadaşı. Alemdar Sineması'ndan çıkmış, tramvayla mektebe dönüyorlardı. Kadınlar tarafında, pencerenin yanındaki sürmeli gözlü, şık giyimli, genç ve güzel kadının yanına oturmuştu. Necla ilk anda anlayamadı: "Afife kim?" diye sordu. "Hani Darülbedayi'de sahneye çıkıyordu. Sonra hükümet men etmişti" dedi arkadaşı. Yüreği ağzına gelecekti adeta. Sahneye çıkıp rol yapan ilk Türk kadınıyla yan yana oturuyordu. Bu olayı sonraki yıllarda anlatırken ne konuştuklarını, ne anlattığını hatırlamadığını söyleyecekti. Sadece Afife'nin söylediği şu cümleler aklında kalmıştı: "Beyazıt'ta Bakırcılar içinde Pembe Konak denilen bir yer var. Orada 'Yeni Sahne' isimli bir tiyatro heyeti teşkil edildi. Müracaat edin. Belki sizi alırlar."

Beyazıt'ta tramvaydan atladı. Pembe Konak'a gitti ve "Ben tiyatrocu olmak istiyorum" dedi. "Yaşınız müsait değil. Mektebinize devam edin. Büyüyün öyle gelin" cevabını aldı. (Bazı kaynaklarda bu sözleri söyleyenin Muhsin Ertuğrul olduğu yazmakta.) "Çok fena yapıyorsunuz" dedi Necla. "Artık nasılsa mektebe devam →

1930 Kıbrıs Turnesi. Önde: Ercüment Behzat Lav, Necla Sertel, Hamdi Şarlıgil, arkada Şemsi Ontan.

FİLİZ TERZİ ARŞİVİ

edemeyeceğim. Beni hangi tiyatro alırsa oraya devama başlayacağım." Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nde okuyordu. Babası Hazine-i Hassa muhasebecisi Kadri Bey, Meşrutiyet'in ilanından kısa süre önce vefat etmiş; annesi Bağdat Mollası'nın kızı Ayşe Sıdıka Hanım da ardından fazla yaşamamıştı. Necla ve kardeşi Nihat'ı teyzeleri himaye ediyordu. Teyzesi, Necla'nın okul sıralarında çıktığı müsamerelerin tesiri altında kalmasından çok rahatsızdı. Tatil günleri gittiği sinemalarda seyredip hayran olduğu Pina Menichelli gibi giyinip, onun gibi harekat etmeye başlayınca teyzesiyle tartışmaları büyüdü. Necla tiyatrocu olmak istediğini söylediğinde yaşanan kriz sonrası, sütninesinin yanına yerleşti. Orada da fazla kalmayacaktı. Tiyatro onu kendine doğru çekiyordu.

Tepebaşı Tiyatrosu'nda Burhanettin Tepsi'nin karşısındaydı bu sefer. Müteredditbir hali vardı büyük aktörün. "Birkaç gün sonra gelin tekrar konuşalım" dedi. Üç gün sonra erkenden tiyatroya gittiğinde Burhanettin Bey'in Avrupa'ya gittiğini öğrenecekti. Hayal kırıklığıyla tiyatrodan çıkacakken bir adam karşısına dikildi: "Benimle çalışır mısınız?" diye sordu. İleride genç yaşta vefat edecek olan aktör Ziya idi bu: "Benim de bir tiyatro

"Ziya'nın heyetinde Necla isminde bir

heyetim var. Burada, Tepebaşı'nda oynayacağız. Yeni bir piyes prova ediyoruz. İsterseniz sizi de aramıza alalım."

Necla derhal peki, dedi. Ne olursa olsun, ne çeşit, ne kıymette bir tiyatro olsun girecekti. Verilen rolü bir gecede ezberledi. Ertesi gün provalara başladılar. Ve sonraki yıllarda adeta evi olacak; önce Darülbedayi sonra Şehir Tiyatrosu adı altında yıllarca sahneye çıkacağı Tepebaşı Tiyatrosu'nda Vedat Örfi'nin "Casuslar" piyesinde halkın karşısına çıktı. Daha doğrusu heyecandan bir türlü sahneye çıkamayınca oyuncu arkadaşları onu sahneye itekledi. Halk gözünde fırıl fırıl dönüyordu. Beşikte ağlayan çocuğu sallarken söylediği "Bekle yavrum bekle, babacığın gelecek" sahnedeki ilk repliği oldu.

Darülbedayi, Karadeniz turnesindeydi. Bedia Muvahhit'in Gazi Paşa'dan izinle sahneye çıkışından sonra Türk kadınına sahne yolu açılmıştı. Fakat sahneye çıkacak istidatlı kadın oyuncu bulmakta zorlanıyorlardı. Zonguldak'ta Aktör Ziya'nın trupuyla karşılaştılar. Ertuğrul Muhsin'e "Ziya'nın heyetinde Necla isminde bir kız var. Sahnede hiç fena değil. Sizin aranıza girerse, çok ilerler. Eşsiz bir oyuncuya sahip olursunuz" dediler. Muhsin Bey temsile gitti ve Necla'yı çok beğendi. Ama Ziya'nın trupuna zarar vermemek adına Necla'yı heyetine davet etmedi. Necla da aynı günlerde Darülbedayi temsillerini seyretmiş, bu büyük aktörlerin arasında yer almak için dua etmişti.

Turne bitince Necla yine sütninesinin evine yerleşti. Bir gün kapısı çaldı. İki genç gelmişti. Muzip ifadeli olanı "Kız, Muhsin Bey seni çok beğenmiş. Hadi gel, seni tiyatroya çağırıyor" dedi. "A, ne tuhaf bir adam bu" diye şaşırdı Necla. Daha sonra bu gencin komik hallerine alışacaktı. Renkli gözü olanı lafa girdi. "Efendim benim adım Hazım (Körmükçü). Arkadaşım da Muammer (Karaca) Bey'dir. Biz Ertuğrul Muhsin Bey'le Ferah Tiyatrosu'nda çalışıyoruz. İşittik ki; boşta imişsiniz. Ertuğrul Bey, Samsun'da sizi görüp beğenmiş. Eğer isterseniz, bizimle çalışmak üzere sizi davete geldim" dedi. Sevinçten Necla ağlayacaktı neredeyse.

Ertesi gün Muhsin Bey'le tanıştı. Ferah Tiyatrosu'nda "Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları" ismiyle bir tiyatro grubu kurulmuştu. Masrafları ise tiyatro tarihimizin ilk sponsoru sayılabilecek Muhallebici Fazıl'dan almışlardı. Tiyatro Tarihimizin Rönesans'ı olan "Ferah Dönemi"ne dahil olduğunu bilmeden, "Renkli Fener" piyesinde Şaziye Hanım'dan boşalan "Sokak Kızı Fatma" rolüne hazırlanmaya başladı Necla. Eşyalarını alıp tiyatroya, bü-

kız var. Sahnede hiç fena değil. Sizin aranıza girerse, çok ilerler.”

yük sanatkâr Kınar Hanım’ın yanındaki odaya yerleşti. Kınar Hanım, onu bir kız evlat gibi bağrına bastı ve her türlü tehlikeye karşı koruma altına aldı. İleride Muhsin Bey’in anılarında yazacağı gibi, Necla’nın sanat alanında ilerlemesinde Kınar Hanım’ın disiplinli koruması büyük etken olmuştu. Necla ondan özverili çalışmayı, verilen her rolü itiraz etmeden ve disiplinli bir şekilde oynamayı öğrenmiş olacaktı ki, yıllar sonra herkes onun bu özelliklerinden övgüyle bahsedecekti.

Tiyatro mu? Aşk mı?

“Sokak Kızı Fatma” ile unutulmaz bir kompozisyon çizdi ve muharrirlerin dikkatini çekti. Artık gazete ve dergilerde ondan bahsediliyordu. Neyyire, Bedia ve Şaziye’den sonra büyük rollerde tercih edilen bir isim olmuştu. Lütfi Ay’ın bir yazısında yazdığı gibi: “Sahneye pek yakışan fiziği, temiz telaffuzu, bilhassa en doğru tonları bulmaktaki fıtri sezişi ile rollerinin hiçbirinde aksaklığa, başarısızlığa uğramıyordu.”

Çok zor koşullarda çalışıyorlardı. Seyirci sayısı az olduğu için her gün yeni bir oyun oynamak zorundaydılar. Bir yandan oynuyor, bir yandan ezber yapıyor, bir yandan dekor-kostüm hazırlıyorlardı. Sağlıksız ve az besleniyorlar, tiyatrodan neredeyse hiç çıkmıyorlardı. O kadar oksijensiz kalmışlardı ki, sürekli dekor boyadıkları ucuz boyalar ve tozlar ileriki yıllarda neredeyse hepsini ciğerlerinden hasta edecek, hatta ölümlerine sebep olacaktı.

Turnelerde, bazen duvarı bile olmayan derme çatma binalarda, bazen ortalık yerde konaklıyorlardı. Sahneyi ise çoğu zaman çarşaflar asarak kendileri yapıyordu. İmkânsızlıklar içinde, tiyatronun sazlı, dansözlü bir gazino eğlencesi olduğunu sanan seyirciye, asri tiyatroyu öğretmeye çalışıyorlardı. Onlar bugün kıymetleri bilinmese de Türk tiyatrosunun gerçek neferleriydiler.

Muammer, Vasfi Rıza’nın deyimiyle “haşarı” ama sevimliliğiyle kendini sevdiren bir gençti. Trabzon turnesi sırasında ona hep hoşgörülü davranan Ertuğrul Muhsin’i nihayet kızdırmayı başardı ve onu oğlu gibi seven Büyük Behzat’la Muhsin Bey’i karşı karşıya bıraktı. İki eski dost darıldılar ve böylece muhteşem “Ferah Dönemi” sona ermiş oldu. Necla da özel truplarda neredeyse karın tokluğuna çalışmaya devam etti. Yıllar sonra bir röportajında “gün boyu sadece ekmek yiyerek geçirdiği günlerden” bahsedecekti.

Lağvedilen Darülbedayi ikinci kez kurulduğunda Necla da kadrodaydı. Ertuğrul Muhsin yurtdışından

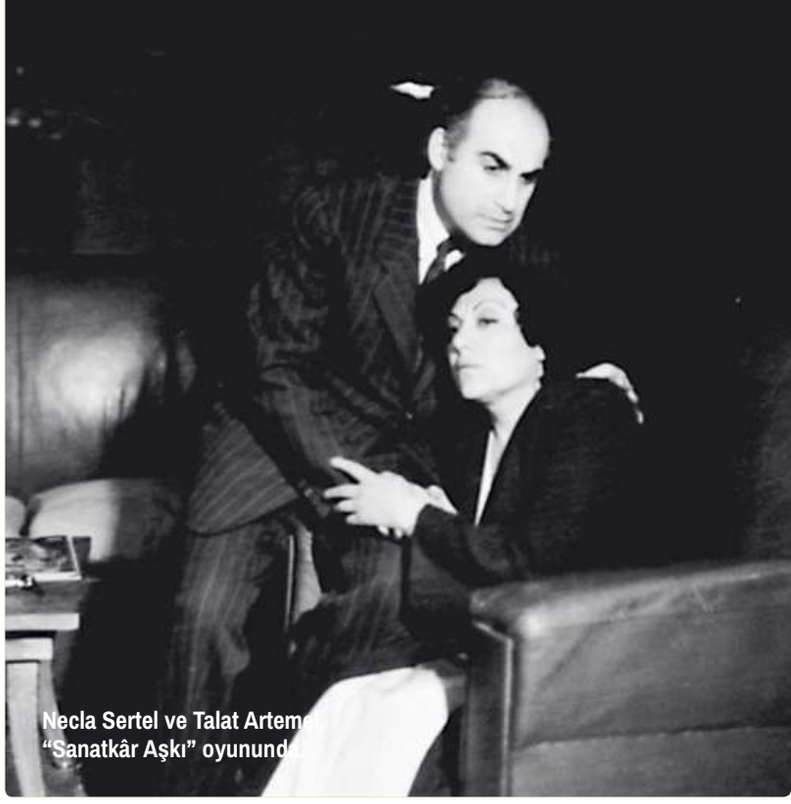

“Şafakla Gelen Kadın” oyununun final fotoğrafı. Necla Sertel ve Şehir Tiyatrosu oyuncuları.

“Ertuğrul Muhsin Bey, Samsun’da sizi görüp beğenmiş. Eğer isterseniz, bizimle çalışmak üzere sizi davete geldim.”

dönmüş ve tiyatronun başına geçmişti. Necla’nın artık bir hayat arkadaşı vardı: Yaradılış olarak onun tam tersi bir karakter olan Ercüment Behzat (Lav). İsyankâr bir adamdı Ercüment Behzat. Verilen maaşa, uygun görülen kıdemlere, belediyeye hatta Ertuğrul Muhsin’e savaş açıyordu. Sinema filmlerinde oynuyor, sonra oynadığı filmleri yerden yere vuruyordu. 1929’da belediye tarafından altı ay işten uzaklaştırılmıştı. 1930’da Babıali’de gece sekreterliğine başladı. O sene Necla’nın adı da ilk kez oyunculuğu dışında haberlerde yer alacaktı. 1930 turne mevsimi aslında çok güzel başlamıştı. Ankara’daki temsillerine Gazi Hazretleri birçok kez katılmış, yemek davetiyle Darülbedayi sanatkârlarını onurlandırmıştı. Sanatçılarla ilgili meşhur sözlerini de aynı davette söylemişlerdi. Eskişehir, Konya ve Adana turnelerinden sonra Kıbrıs’a gittiler. Lefkoşa Oteli’nin taraçasında; Necla, Ercüment Behzat ile mutlu bir tebessümle poz verirken arkasında duran genç oyuncu Şemsi’nin ona olan duygularından haberi yoktu.

15 Mayıs 1930’da Ercüment Behzat ve Hazım’ın kazanılan paranın taksimi yüzünden heyetten ayrılacaklarına dair bir telgraf basında yer aldı. Necla’nın da adı vardı haberde. *Vakit* gazetesinde ise Ercüment ve Necla’nın Raşit Rıza trupuna katılacağı haberi yer alıyordu. Necla çok ilgi gören “Avukat Zehra Ferit” piyesinin başrolüydü. Sorun aşıldı, turneye devam edildi.

Necla Sertel ve Talat Artem
“Sanatkâr Aşkı” oyunund

23 Temmuz 1930’da Ercüment Behzat’ın “Sanatı Darülbedayi’den çok sevdiği için istifa ettiği” haberi düştü gazetelere. 29 Temmuz’da ise Ertuğrul Muhsin’in “Darülbedayi’ye girmek için müracaat eden erkekler pek çok. Fakat kadın bulamıyoruz” sözleri yer aldı *Vakit* gazetesinde. Ardından “uyumlu, itiraz etmeyen” biri olarak tanınan Necla’nın “Diğer birinci sınıf kadın sanatçılarla aynı parayı almazsa turneye katılmayacağı” haberi yayımlandı. 20 Ağustos’ta Ercüment Behzat’la Necla’nın ayrıldıkları tek bir cümleyle ilan olundu. Aynı haberde Necla’nın Şemsi ile evleneceği yazıyordu. Kaynağı belirsiz bu haberden sonra 9 Eylül 1930’da Necla’nın kurumdan istifa ettiği haberi çıktı. Yıllar sonra Necla, bir röportajda aslında istifa etmediğini ve Darülbedayi’den ayrıldıktan sonra geçinmekte çok zorluk çektiğini söy-

“Necla’nın sanatı da sesinin ruhundan doğdu”

Reşat Nuri Güntekin: “Necla Sertel sahne hayatına atılan ilk kadın artistlerimizin en beğendiğim ve sevdiklerimden biridir. Son üç piyesimdeki üç kompozisyonu meslek hayatımın en büyük zevki olarak kalacaktır.”

Halit Fahri Ozansoy: “Necla’nın sesi! İşte Necla’nın sanatı da bu sesin ruhundan doğmuştur. O kadar içli, o kadar samimidir. Bir kere bir rolü sevdi mi, yeter! Sahne onu değil, o sahneyi sürükler. Sanki yaşattığı rol, o anda kendisinin yaşadığı bir hayattır. Bunun için eşsizdir Necla. Bunun için Türk sahnesi Necla Sertel ile ne kadar öğünse azdır.”

Vasfi Rıza Zobu: “Ne sevimli, ne sıcakkanlı bir kadındı Necla. Her rolünde beğenilirdi. Bir uç melodramsa, diğer uçtaki vodvilin, beğendirilmesi en güç tiplerine kadar girer ve başarıyla çıkardı. Güzel tarafı: Bu değerli sermayesinin pek farkında da değildi. Onu, bütün ömründe, herhangi bir rolü için övünür, böbürlenir bir halde görmedim. Verilen rollerden, bulunduğu sınıftan, her zaman için şikâyetsiz yaşadı. Ve tiyatroyu idare edenlerin rahatını ve huzurunu bozmadı.”

İ. Galip Arcan: “Mütevazı, çalışkan ve kendinden evvel gelen hiçbir sanatkârın tesiri altında kalmadan kendine bir sanatkâr şahsiyeti yaratabilen Necla, bugünkü olgun çağını idrak edebilmek için ne zorluklara, ne ızdıraplara göğüs germiş, nelere katlanmış, neler çekmiştir, biz biliriz.”

leyecekti. Raşit Rıza trupuna katıldı. Koşullar daha sertti, çok yoruluyordu. Bir gün "Tunus Gediği"ndeki oyununu unuttu. Son anda oyunu hatırlayıp, üzerindeki kıyafetlerle kendini sahneye attığında, Raşit Rıza'dan öyle bir azar işitti ki, yıllar boyu onu her gördüğünde korkmaya devam etti. Ardından yıllardır onu bekleyen ve röportajlarında "bir hata olarak bahsettiği" Şemsi ile evlendi. Artık soyadı Ontan'dı. Bir süre tiyatro ve evliliği birlikte götürdü. Evliliğinde sorunlar başlayınca tiyatroya ara verdi. O dönemde hissettiklerini bir röportajda şöyle anlatacaktı: "Sahneden ayrıldığım zaman adeta bu dünyadan bir an için ayrılmışım gibi geliyor bana. Başka âlemlerde yaşıyor ve başka türlü ıstırap çekiyorum."

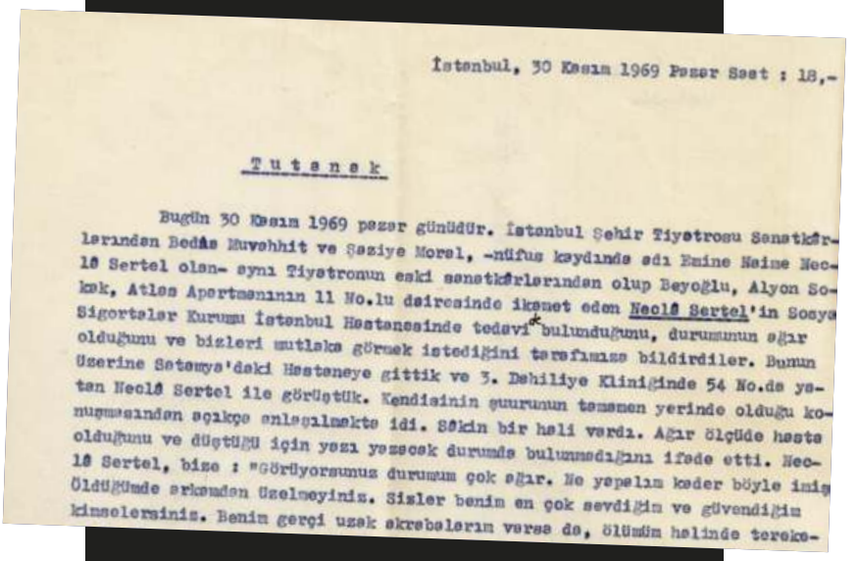
Başka bir röportajda ise: "Biz artistlere evlilik hiç gelmez. Çünkü evimiz ve eşimizle istediğimiz kadar meşgul olamayız. Bu hataya bir defa ben de düşmüştüm" diyecekti. Hem tiyatro özlemi hem kocasına bir çocuk verememesi yüzünden evliliğini bitirdi ve büyük aşkına yani sahnelere geri döndü. Artık Cahide, Feriha gibi güzellikleriyle konuşulan kadın oyuncular başroldeydi. Neyyire ve Şaziye önemli karakter rollerini alıyor, Necla'ya ise yan karakter rolleri kalıyordu. Yine de muharrirlerden büyük övgüler alıyordu.

Dramlardaki rollerinin tesirinde çok kalıyordu. Mesela "Bahar Temizliği" ve "Yaprak Dökümü" oyunlarında aylarca harap, mahzun ve uykusuz kalmıştı. Sahnede yaşadığı hayattan kendini ayırmakta zorlanıyordu.

Neyyire Neyir'in erken ölümünden sonra onun "Coriolanus" ve "Oedipus" oyunlarındaki rolleri Necla'ya verildi. Belki uzun zamandır başrol oynamadığı için, belki kısıtlı zaman yüzünden rollerin altından kalkamadı ve eleştiri aldı. Ve hızla yan rollere geri döndü. Sinemada da rol aldı ama "Şehvet Kurbanı" ve "Aynaroz Kadısı" hariç hiçbir rol içine sinmedi.

1930'daki haberlerin aksine o kadar hoşgörülü ve hırsları olmayan bir kadındı ki, birinci sınıf sanatkârlığa geçişi çok geç oldu. 25. yıl jübilesi ise sahnedeki 30. yılında yapıldı. Ona bu kadar geç jübile yapılması gazete köşelerinde eleştirildi. Yıllarca tiyatroyu "gazino" algısından kurtarmak için çabaladıktan sonra; jübilesi Perihan Altındağ Sözeri, Mustafa Çağlar, Celal Şahin, Muzaffer Birtan gibi ses sanatçıları ve -ne acıdır ki- halk oyunları ekipleri eşliğinde yapıldı. Birçok sanatçının uğruna can verdiği asri tiyatroyu kurmuşlardı ama seyirci hâlâ dans ve müzik istiyordu. Jübilesinde en sevdiği rolü olan "Eski Şarkı" piyesindeki Deli Zehra'yı oynadı.

Kardeşi, Anadolu Sigorta Şirketi İstanbul ve havalisi acentesi Nihat Sertel'le birlikte yaşıyordu artık. İlk kez bu kadar rahat bir yaşama kavuşmuştu. Emrinde bir otomobili, lüks bir evi, istediği kadar harcayabileceği parası olmuştu. Nihat, 1962'de vefat ettiğinde mirası ablası Necla Sertel'e kaldı. Buna rağmen, hayatı çok dramatik bir şekilde sona erdi ●

İstanbul, 30 Kasım 1969 Pazar Saat : 18,-

Tutanak

Bugün 30 Kasım 1969 pazar günüdür. İstanbul Şehir Tiyatrosu Sanatkârlarından Bedia Muvahhit ve Şaziye Moral, -nüfus kaydında adı Emine Naime Necla Sertel olan- aynı Tiyatronun eski sanatkârlarından olup Beyoğlu, Alyon Sokak, Atlas Apartmanının 11 No.lu dairesinde ikamet eden Necla Sertel'in Sosyal Sigortalar Kurumu İstanbul Hastanesinde tedavi altında bulunduğunu, durumunun ağır olduğunu ve bizleri mutlaka görmek istediğini tarafımıza bildirdiler. Bunun üzerine Setemya'daki Hastaneye gittik ve 3. Dahiliye Kliniğinde 54 No.da yatan Necla Sertel ile görüştük. Kendisinin şuurunun tamamen yerinde olduğu konuşmasından açıkça anlaşılmakta idi. Sakin bir hali vardı. Ağır ölçüde hasta olduğunu ve düştüğü için yazı yazacak durumda bulunmadığını ifade etti. Necla Sertel, bize : "Görüyorsunuz durumum çok ağır. Ne yapalım kader böyle imiş. Öldüğümde arkamdan üzülmeyiniz. Sizler benim en çok sevdiğim ve güvendiğim kimselersiniz. Benim gerçi uzak akrabalarım varsa da ölümüm halinde terekeme dahil neyim varsa hepsini Ş.'a terk ve vasiyet ediyorum."

Necla Sertel'in vasiyeti...

30 Kasım 1969 Pazar günü, Samatya Hastanesi 3. Dâhiliye Kliniği 54 No'lu oda...

Bedia Muvahhit, Şaziye Moral ve Vasfi Rıza Zobu, Necla Sertel'in vasiyetine şahit olmak üzere oradaydılar. Necla'nın kolları düştüğü için sargılıydı ve yazı yazacak durumda değildi. Sakin bir tavırla konuşurken, avukat Mithat Özkök söylediklerini yazmaya başladı: *"Görüyorsunuz durumum çok ağır. Ne yapalım kader böyle imiş. Öldüğümde arkamdan üzülmeyiniz. Sizler benim en çok sevdiğim ve güvendiğim kimselersiniz. Benim gerçi uzak akrabalarım varsa da ölümüm halinde terekeme dahil neyim varsa hepsini Ş.'a terk ve vasiyet ediyorum."*

Vasiyetten üç gün sonra Necla Sertel vefat etti. Kalabalık bir hastane odasında, verilen ilaçlardan yarı baygın, eli kolu sargılı bir şekilde...

Tramvayda yanına oturduğu Afife kadar trajik olmasa da onu andıran bir son... Ama Afife'nin tersine geride neredeyse kimsenin hatırlamadığı bir isim bırakarak...

Fotoğraflarına bakıldığında yüzündeki hüznü görmemek mümkün değil Necla Sertel'in. Bunun sebebini bir röportajında verdiği cevapla anlatmış adeta.

- "Dram mı Komedi mi? En çok hangisini seversiniz?"

- "Nedense dramı tercih ederim. Hayatıma uygun olduğu için mi nedir?"

Basın tarihinde bir öncü: Ferid İbrahim

001 No'lu ilk foto muhabiri

Ferid İbrahim "Özgürarar"

İstanbul Üsküdar'da 1882 yılında doğdu. Babası Miralay İbrahim Bey, annesi Asiye Hanım'dır. Darülfünun-ı Osmanî Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bugünkü Danıştay'ın işlevlerini gören Şuray-ı Devlet'te görev yaptı.1909'da Resimli Kitab dergisinde çalışmaya başladı, 1914'te İkdam gazetesinde görev yaparken "001 numaralı ilk foto muhabiri" kimliğini alarak basın tarihine geçti. Aynı yıl Sirkeci Büyük Postahane karşısında ilk fotoğrafhanesini açan Ferid İbrahim, stüdyosunu 1919 yılında Beyoğlu 48 Numara'ya, 1932 yılının son günlerinde ise Küçükparmakkapı'daki Hasan Bey Apartmanı'na taşıdı. Ferid İbrahim, 1934 yılındaki soyadı kanunundan sonra "Özgürarar" soyadını aldı. Oğlu Naim Bey ise Gören soyadını seçti. Ankara'da fotoğrafçı olarak uzun yıllar çalışan Naim Gören, baba mesleğini başarıyla devam ettirdi. Ferit İbrahim (Özgürarar) 16 Ocak 1953'te İstanbul'da vefat etti. Fotoğrafta Ferid İbrahim (sağda önde) ve Cezmi Ar, ellerinde II. Meşrutiyet yıllarında fotoğraf makineleriyle İstanbul'da görülüyor.

Ferid İbrahim Bey, Türkiye'nin fotoğrafçılık tarihinde çok özel bir yerde durur. Sultan Abdülhamit iktidarından başlayarak sonrasında hem II. Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde uzun yıllar fotoğrafçılık yapmış ve ilk "foto muhabiri" kimliğini o taşımıştır.

Cengiz Kahraman
cengizkah@yahoo.com

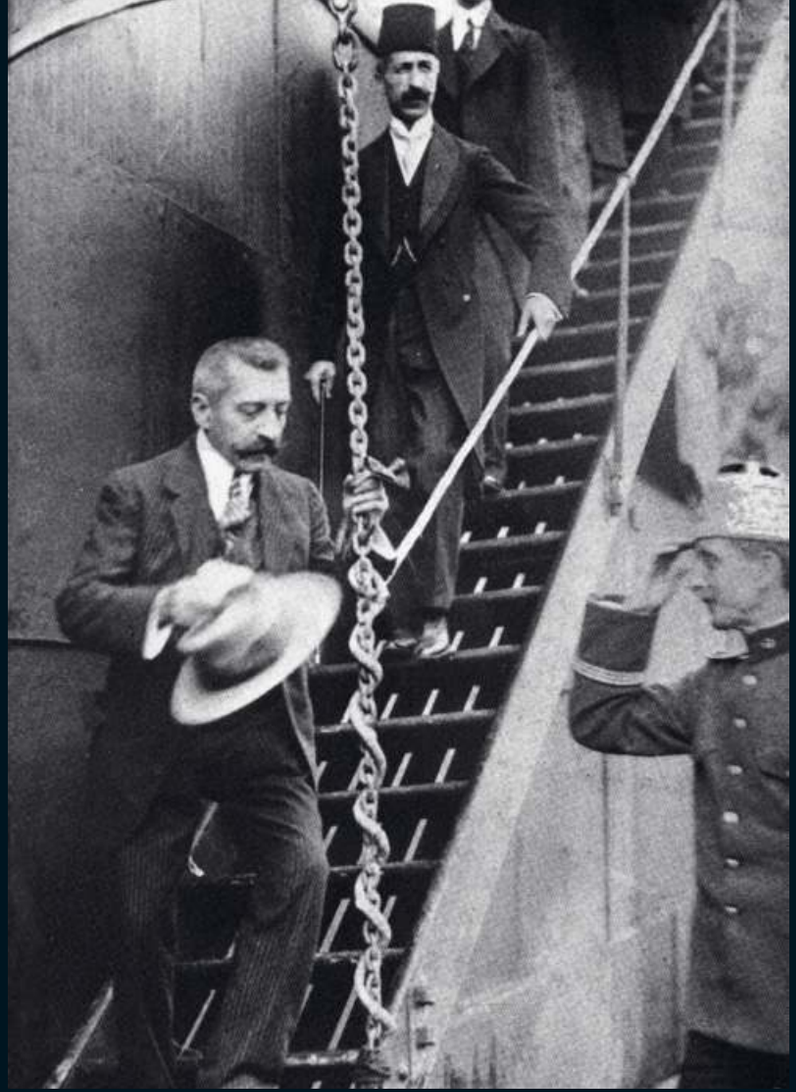
Türk basın tarihinde ilk fotoğraflar 1874 yılında Medeniyyet dergisinde yer aldı. Dönemin tanınmış devlet adamlarının Abdullah Biraderler tarafından çekilmiş portreleri, renkli fotoğrafların dört renkten tekrar oluşturularak basılmasında kullanılan teknik olan "tramlama tekniği" henüz bilinmediği için farklı yöntemlerle basıldı. Daha sonra Musavver (Resimli) Medeniyet adını alan derginin bazı sayıları gördüğü ilgi üzerine ikinci kez basıldı ve bu sayılardaki fotoğraflar elle renklendirildi. İngiliz asıllı fotoğrafçı, hakkak ve model ustası James Robertson, İstanbul'a Darphane'de çalışmak üzere 1841 yılında gelmişti. İstanbul'da 1854 yılında Kırım Savaşı ile ilgili çektiği fotoğraflardan yapılan illüstrasyon Londra'da I'llustrated London News dergisinde yayımlandı. Robertson'un objektifiyle tanıklık ettiği bu anlar, Osmanlı topraklarında çekilen ilk haber fotoğrafları kabul ediliyor.

1900'lü yılların başından itibaren basında Abdullah Biraderler, Sebah & Joaillier, Febus, Vafidis gibi dönemin fotoğrafçılarının çektiği kareler yayımlandı. Muhit dergisinde ilk fotoğrafları yayımlanan Kenan Reşit (Erginsoy) Bey, 1909'dan itibaren Resimli Kitab dergisinin kadrolu foto muhabiri oldu. Sonraki yıllarda sinema alanında çalışarak görüntü yönetmenliği yapan Kenan Reşit Bey, bugüne kadar bilinen ilk foto muhabiri sayılabilir.

Ferid İbrahim Bey okul arkadaşı Faik Sabri (Duran) Bey'in önerisiyle Resimli Kitab ve Musavver Muhit dergilerinin idari işlerinde çalışmaya 1909 yılında başladı. Resimli Kitab dergisinin o zamanki foto muhabiri Kenan Reşit işten ayrılınca derginin foto muhabiri Ferid İbrahim oldu. Çocuk yaşlarından itibaren fotoğraf çekmeye meraklı olan Ferid İbrahim'e ilk fotoğraf makinesini, annesi 14'üncü yaş gününde hediye etmişti. Ferid İbrahim merak ve birikimleri sayesinde Resimli Kitab'ın fotoğraflarını çekmeye başladı. İlk olarak 31 Mart Vakası sırasında çektiği fotoğraflar dergide imzası olmadan yayımlandı. İkdam gazetesinde kadrolu olarak çalışan Ferid İbrahim, 1914 yılında "001 numaralı ilk foto muhabiri" kimliğini aldı. Böylece Ferid İbrahim resmen kayıtlara geçen ilk foto muhabiri olarak basın tarihine adını yazdırdı.

Foto muhabirliği alanında bir öncü sayılan Ferid İbrahim, ayrıca İngiltere'de Daily Graphic, Fransa'da L'illustration, Avusturya'da Blan, Almanya'da Die Noche, Tagblatt, Illustrierte Zeitung dergi ve gazetelerinin de Türkiye temsilciliğini yaptı. Görüntü yönetmeni olarak da dönemin önemli olaylarına tanıklık eden Ferid İbrahim, 30 Ağustos 1924'te Mustafa Kemal Paşa ve Kurtuluş Savaşı komutanlarının katılımıyla Afyon Kocatepe'deki Meçhul Asker Anıtı'nın açılışını filme aldı. Ferid İbrahim'in çektiği fotoğraf ve filmler Türkiye'nin görsel belleğine büyük katkı sağlamıştır.

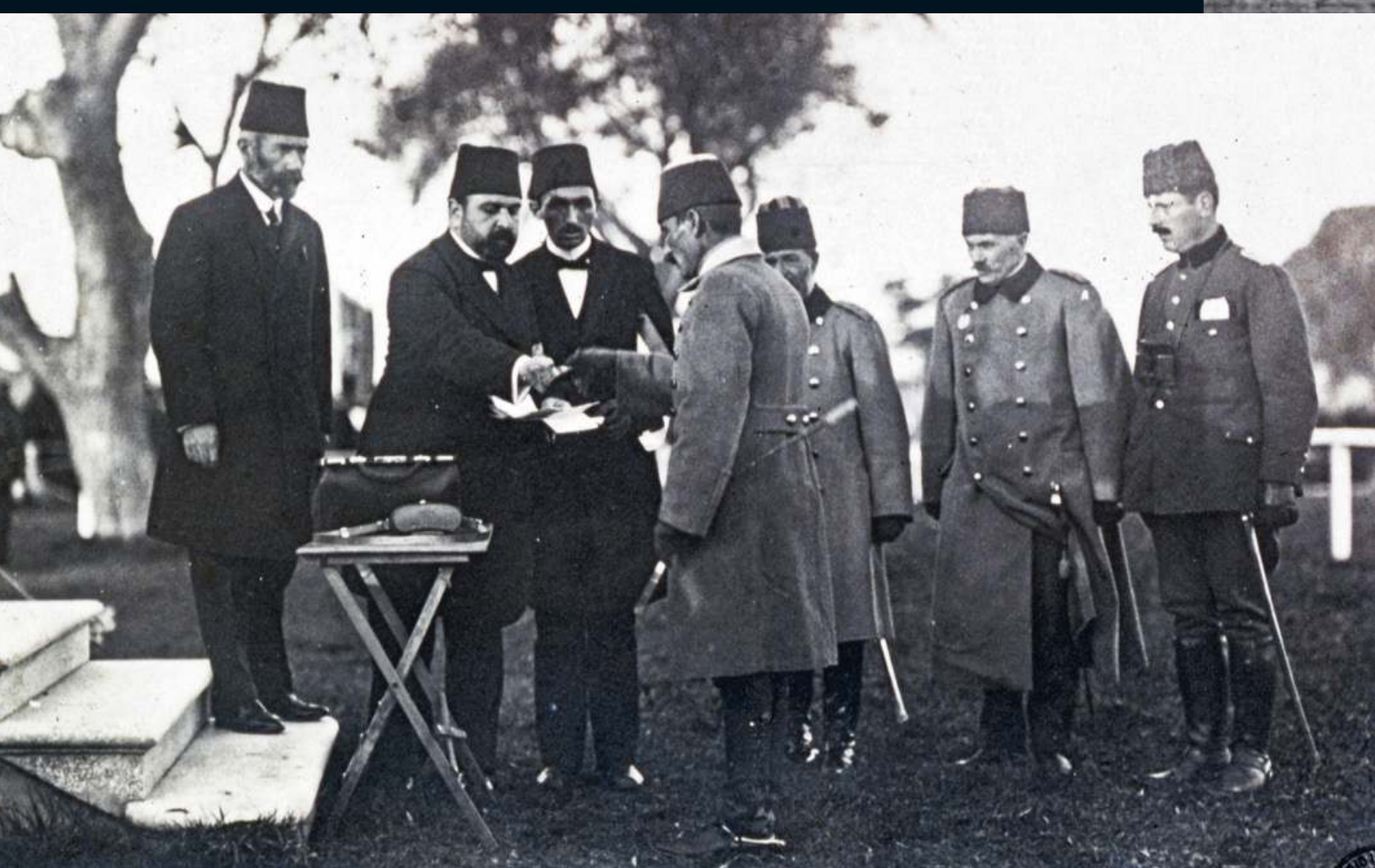

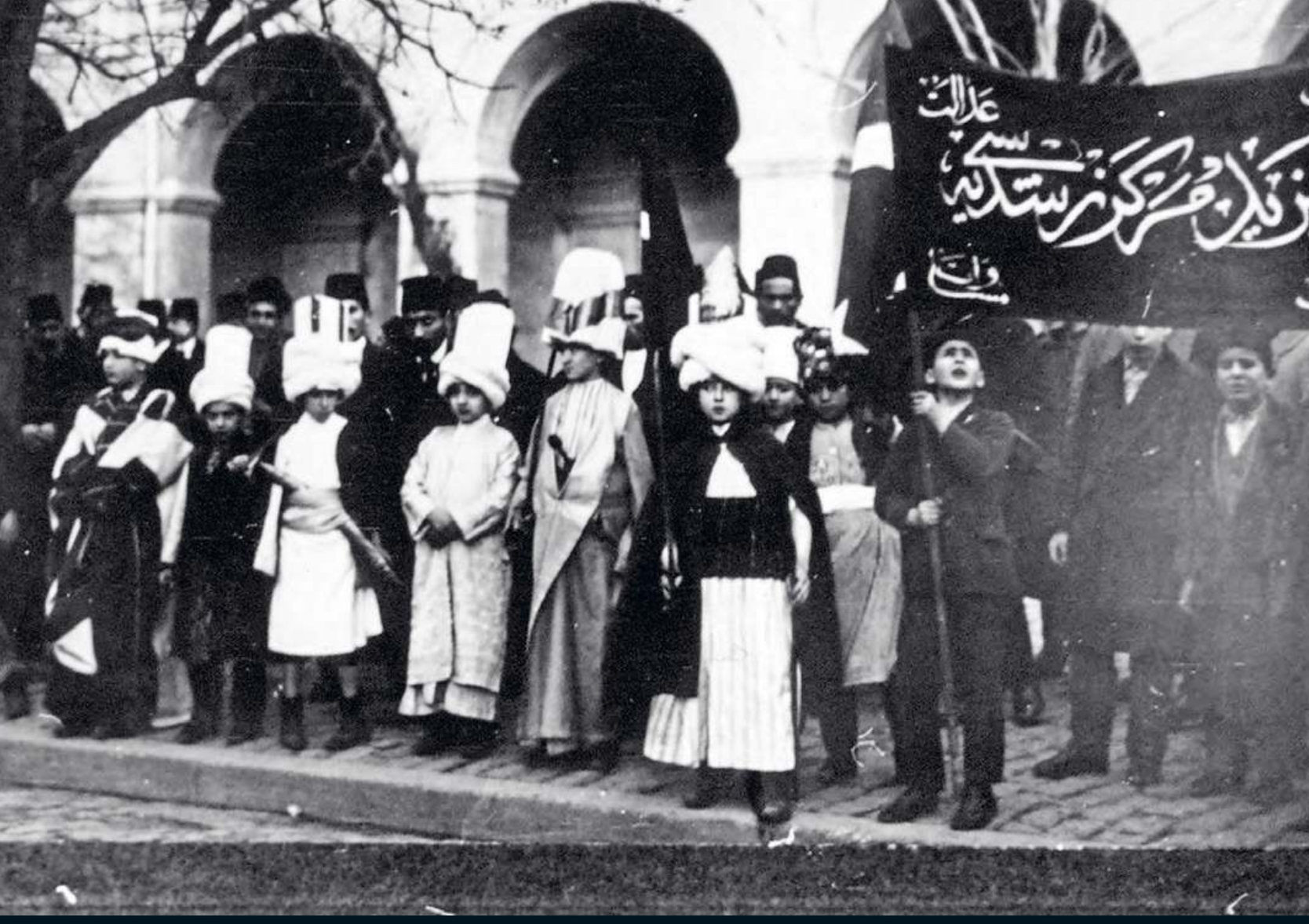

Piyer Loti İstanbul'da

Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913'te imzalanan anlaşmayla sona ermişti. Edirne'nin 21 Temmuz 1913'te geri alınışından sonraki günlerde ünlü Fransız yazar Piyer Loti, İstanbul'a geldi. Piyer Loti, Phrygie vapuruyla geldiği İstanbul'da Galata Rıhtımı'nda karşılandı. Padişah Mehmed Reşad Efendi tarafından kendisine tahsis edilen bir arabayla Müdaffa-i Milliye Cemiyeti tarafından Sultan Selim Mahallesi'nde kendisine tahsis edilen eve gitti.

Fransız L'Illustration dergisinin 3678 sayılı 23 Ağustos 1913 tarihli nüshasında meşhur Fransız yazar Piyer Loti'nin İstanbul'a gelişi foto muhabiri Ferid İbrahim'in çektiği karelerle okuyuculara duyuruldu. Dergide yayımlanan fotoğrafta şunlar yazıyor: M. Pierre Loti'nin İstanbul'a varışı. Ünlü yazar, "Türkiye'nin büyük dostu", halk tarafından alkışlanırken.

İstiklâl-i Osmânî Bayramı

İhtifalci Mehmet Ziya Bey tarafından 1909 yılında Meclis-i Mebusan'a, "İstiklâl-i Osmânî Bayramı"nın millî bayram olarak kutlanması yönünde bir kanun teklifi verildi. Ancak Meclis'te tartışmalar sonucunda "II. Meşrutiyet'in İlanı" (10/23 Temmuz) millî bayram olarak kabul edildi. Istiklâl-i Osmânî Bayramı ise ilk kez 1913'te kutlanmaya başlandı ve bu bayram 1922 tarihine kadar sürdü. Bugün unutulmuş olan millî bayramlardan olan İstiklâl-i Osmânî Bayramı'nın ilk kutlanışı İkdam gazetesinde 2 Ocak 1914'te birinci sayfada Ferid İbrahim'in çektiği bu fotoğrafla duyuruldu. Fotoğrafta Beyazıd Merkez Rüştiyesi öğrencileri, 30 Aralık 1913'te, Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla Sultan Osman namına ilk hutbenin okunduğu gün olan 30 Aralık'ta Beyazıd'daki Darülfünun önünde düzenlenen törende görülüyor.

Veliefendi Çayırı'nda at yarışı

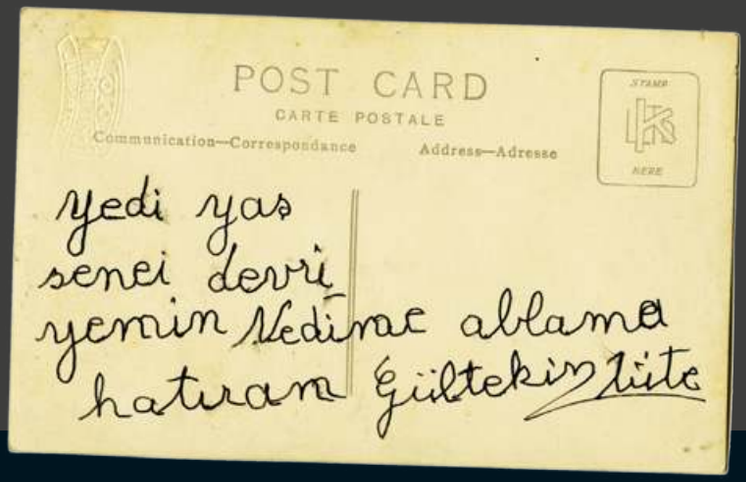
Bakırköy'de Veliefendi Çayırı'nda 6 Ekim 1915 Pazar günü Sonbahar At Koşuları yapıldı. İdman Mecmuası, 14 Kasım 1915 tarihli 10 numaralı sayısında bu önemli yarışmanın basında çok az yer aldığını yazdı:
"Taht-ı himaye-i hazret-i padişahide bulunan Islah-ı Nesl-i Feres Cemiyeti tarafından Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Edirne'de tesis edeceği darüleytam menfaatine olarak Veliefendi Çayırı Sonbahar At Koşuları icra edilmiştir. İstanbul'un spor hayatında pek mühim bir mevki tutan bu koşu hakkında yevmi gazeteler pek sathi malumat ile iktifa ettiler... Spor için sahifeler tahsis eden gazeteler bile pek az yazdı..."
Yarışmanın ödül törenine ait bu fotoğrafı Ferid İbrahim çekti.

Abdülmecid Efendi'nin biat töreni

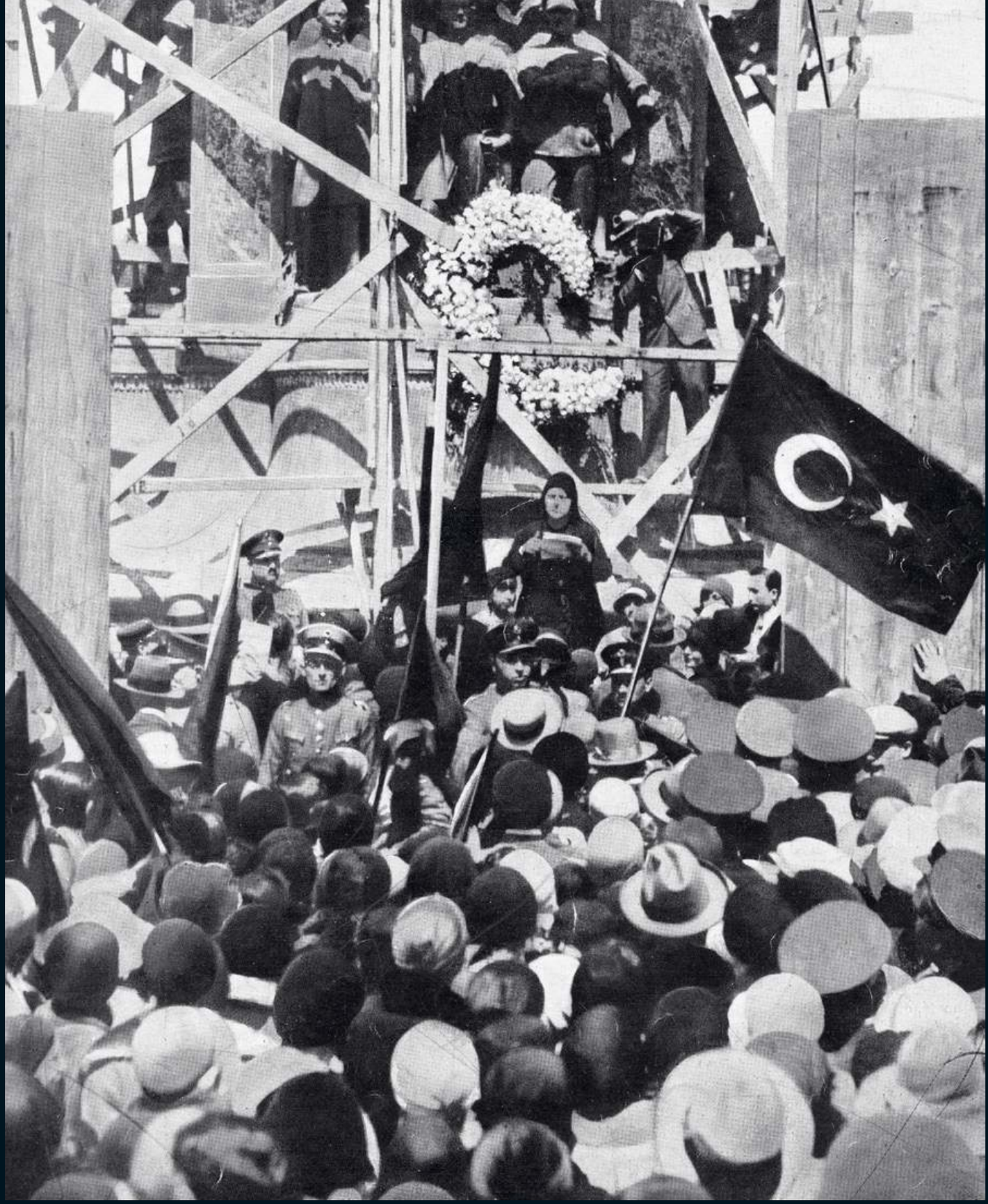
24 Kasım 1922 günü Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerif Dairesi'nde biat töreni gerçekleşti. Törene Refet Paşa, Birinci Millet Meclisi'nin en yaşlı üyesi olan Sinop Mebusu Şerif Bey, İstanbul'da bulunan mebuslar, din görevlileri, sivil ve askeri yöneticiler katıldı. İstanbul'daki camilerde Türkçe hutbeler okundu. Cuma namazı için gidilen Fatih Camii'nde, yeni halife adına Müfid Efendi tarafından ilk defa Türkçe hutbe okundu. *"Küçük cihaddan büyüğüne döndük"* mealindeki hadis-i şerifi konu alan hutbede, "büyük cihad" cehalete karşı savaş diye yorumlandı. Yeni halife İslam âlemine bir beyanname neşrederek kendisini seçen meclise teşekkür etti Ferid İbrahim Bey'in çektiği bu tarihi fotoğrafta Hırka-i Şerif Dairesi'nde Halife Abdülmecid Efendi tebrikleri kabul ediyor. Halife'nin arkasında ise şehzadeler görülüyor.

Bir yaş günü hatırası

Fotoğraf stüdyolarının vazgeçilmez aksesuarlarından olan fotoğraf albümüyle çektirilen fotoğraflar bir hatıra olması amacıyla akraba ve dostlara gönderilirdi. Ferid İbrahim'in stüdyosunda poz veren Gültekin adlı çocuk, 31 Aralık 1931'de çektirdiği bu güzel fotoğrafın arkasına şunları yazmış: *"Yedi yaş senei devriyemin Nedime ablama hatırası. Gültekin Lüle."*

Kadınlar miting düzenledi

Kadınlara, belediye seçimlerine katılma, seçme ve seçilme hakkı tanıyan 'Yeni Belediye Yasası', TBMM'de 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edildi. 8 Şubat 1924'te kurulan Kadınlar Birliği bu kazanımı kutlamak amacıyla 11 Nisan 1930 Cuma günü Sultanahmet'te büyük bir miting düzenledi. Mitingin ardından katılımcılar Taksim Meydanı'na yürüyerek Atatürk Anıtı'na çelenk koyarak saygı duruşunda bulundular. Fransız *L'Illustration* dergisi, 26 Nisan 1930 tarihli sayısında Ferid İbrahim'in çektiği bu fotoğrafı kapağında yayımladı.

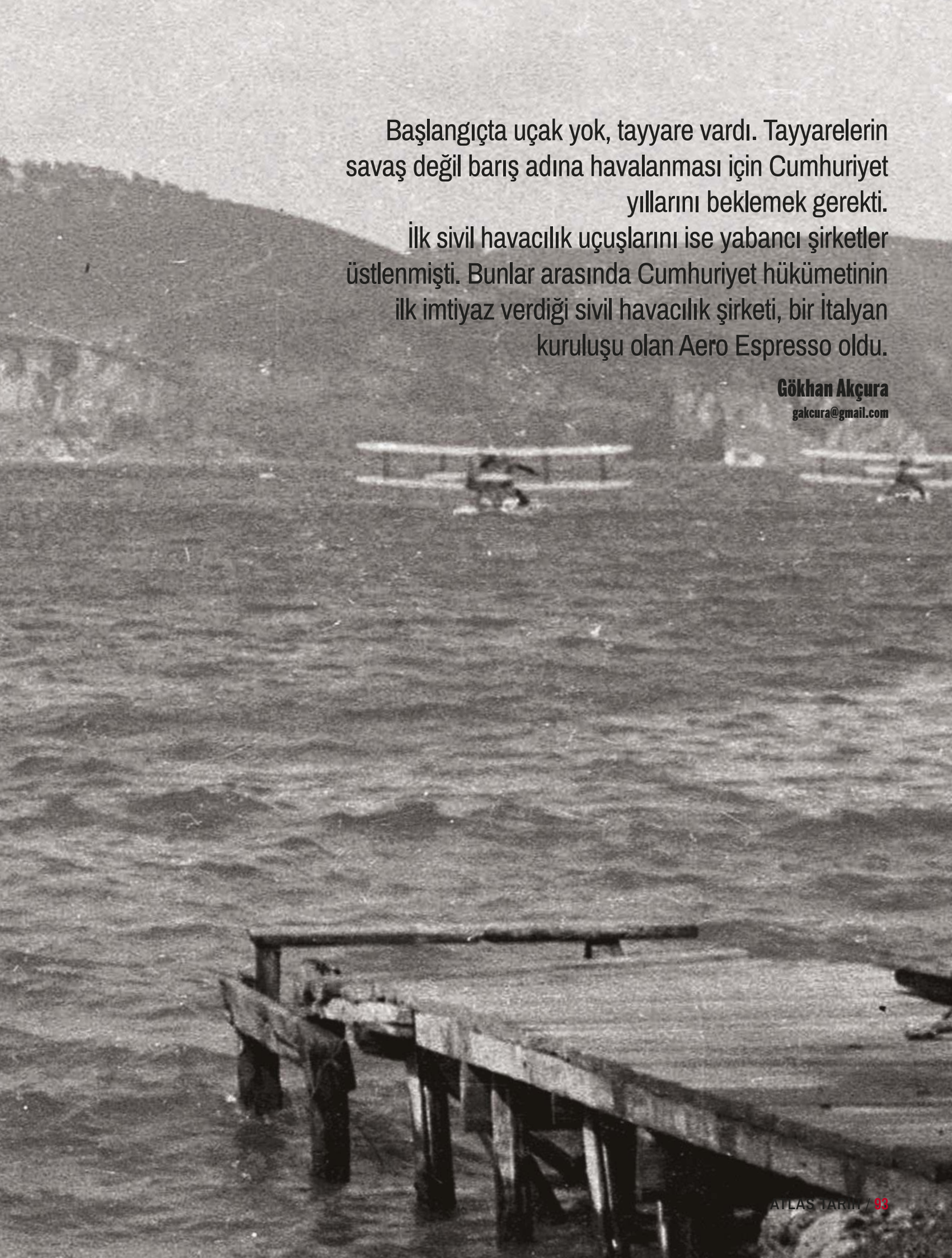

1930'lu yıllarda Büyükdere'de deniz uçakları.

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

İstanbul'dan Brindisi'ye yolculuk

BOĞAZ'DA POSTA TAYYARELERİ

Başlangıçta uçak yok, tayyare vardı. Tayyarelerin savaş değil barış adına havalanması için Cumhuriyet yıllarını beklemek gerekti.
İlk sivil havacılık uçuşlarını ise yabancı şirketler üstlenmişti. Bunlar arasında Cumhuriyet hükümetinin ilk imtiyaz verdiği sivil havacılık şirketi, bir İtalyan kuruluşu olan Aero Espresso oldu.

Gökhan Akçura
gakcura@gmail.com

Aero Espresso'nun tam adı Societa Anonyma Aero-Espresso Italiana idi. 1923 yılında Roma'da kurulan şirket, uçuş imtiyazı için Türk hükümetine başvurdu. 1924 yılında verilen imtiyaz 11 yıl süreli idi. Şirketin sermayesi 480.821 Türk Lirası'ydı. Aero Espresso, İstanbul-Atina-Brindisi ve İstanbul-Atina-Rodos olmak üzere seferlerini iki hat üzerinden yapıyordu. Brindisi'den ilk uçuş 1 Ağustos 1926 tarihinde gerçekleşti. Aynı yıl aralık ayının sonuna kadar İstanbul'a toplam 94 iniş-kalkış gerçekleştirildi. Biletler biri Galata-Mumhane, diğeri ise Galatasaray'da olan Lloyd Triestino bilet satış acentelerinde satılmaktaydı. Türk hükümeti tarafından Aero Espresso'ya Büyükdere Sahili'nde yaklaşık 20 dönümlük bir arazi tahsis edilmişti. Şirket Büyükdere'de 1902'de Sultan Vahdettin'in av köşkü olarak yaptırılan binayı da "Uçak Alanı İdare Binası" olarak kullanıyordu. Denize inen uçaklardan yolcular önce sahile çıkarılmakta, buradan da özel otobüslerle kente taşınmaktaydı. 1926 yılında dört adet Savoia-Marchetti S55 tipi deniz uçağı İstanbul'a getirilip deneme uçuşları yapılmıştı. Ama daha sonra İstanbul uçuşlarında şirketin Alman yapımı Dornier Wal tipi deniz uçaklarını kullandığını görüyoruz. İtalyan kaynaklarına göre Aero Espresso , 1928 yılı içinde 1111 yolcu taşımıştı. Bunların 50'si Türk'tü. Bu bir yıl içinde şirketin uçakları 210 uçuş yapmışlar ve 295.648 kilometre yol kat etmişlerdi. Şirketin Türk personeli olarak da pilotlar Mehmet Ali ve Hasan Fehmi beylerin, makinist olarak da Asaf Hamit ve Osman Tayyar beylerin adları geçmekteydi.

Uçaklar Büyükdere'den pazartesi ve perşembe sabah erkenden kalkıyor, önce Atina ve ardından Brindisi'ye gidiyordu.

1934 yılında Aero Espresso, Büyükdere - Brindisi arasında yaptığı seferlerin sayısını iki misline çıkardı. Gazetelerde yer alan haberlere göre uçaklar Büyükdere'den pazartesi ve perşembe günleri saat 04.45'te kakmakta, saat 10.45'te Atina sahilindeki Faliro'ya inmekte, buradan da 11.00 gibi kakıp saat 15.00'te Brindisi'ye varmaktaydılar. 1935 yılında yayımlanan bir ilana göre Aero Espresso artık 20 yolcu taşıyabilen üç motorlü Savoia-Marchetti deniz tayyarelerini kullanmaktadır. Haftanın üç günü İstanbul-Roma hattında, iki günü ise İstanbul-Rodos arasında yolcu taşınmaktadır. Yunanistan'da yayımlanan bir broşüründe Aero Espresso'nun Atina'dan binildiği takdirde bilet fiyatları İtalyan Lireti olarak şöyle belirtiliyor: Brindisi 350, Roma 600, İstanbul 350 ve Rodos 280. Türk gazetelerinde yayınlanan ilanlarda ise fiyatlar Türk Lirası olarak gösterilmiş: İstanbul-Atina 37 lira 10 kuruş, İstanbul-Brindisi 74 lira 20 kuruş, İstanbul-Roma 100 lira 70 kuruş, İstanbul-Rodos 66 lira 80 kuruş.

10 saatte İtalya

1931 yılında *Yeni Gün* gazetesi "10 Saatte Büyükdere'den Brindisi'ye" başlığını taşıyan bir dizi yayımladı. Yedi gün süren bu tefrikada Necip [Selam] Bey, Aero

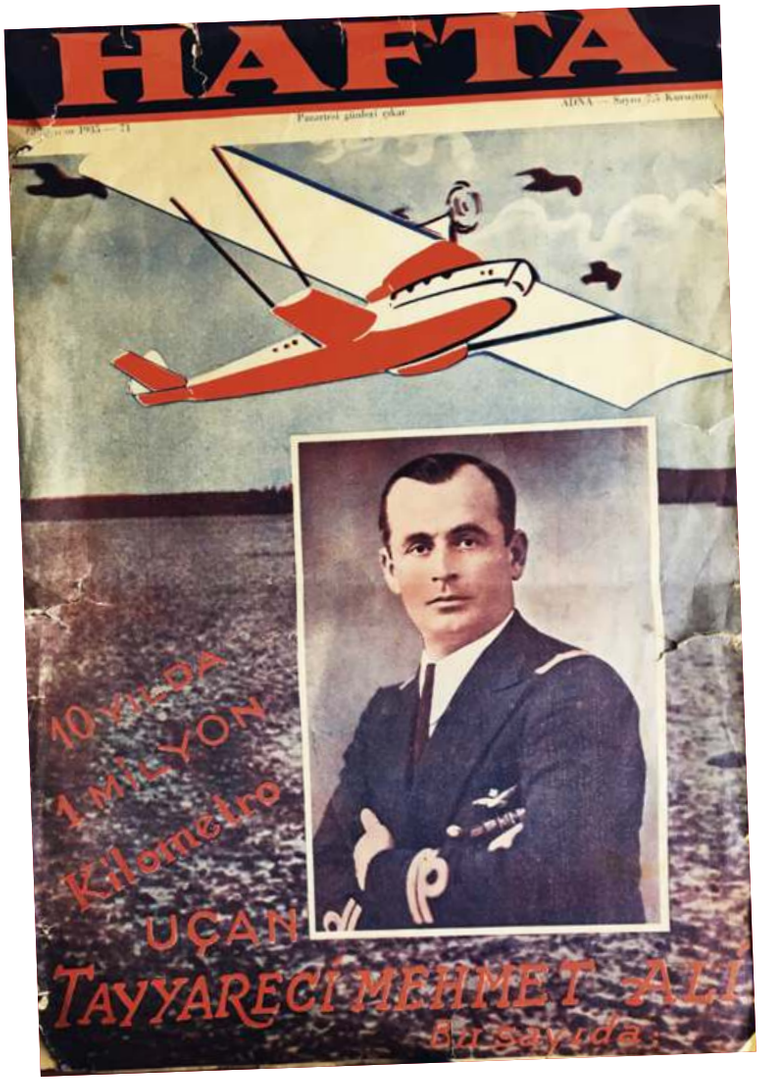
Aero Espresso uçuşları için basılmış pul (üstte). Aero Espresso uçağı Büyükdere önlerinde yol kenarında (karşı sayfada).

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Espresso uçağıyla yaptığı yolculuğu anlatıyordu. Necip Bey şirkete bir gazeteci olarak bu seyahati yapmak ve yazmak istediğini bildirmişti. İstanbul konuyu Roma'ya sordu, onay geldi ve muhabirimiz hazırlıklarına başladı. Pasaport ve gümrük muameleleri tamamlandıktan sonra Büyükdere'deki "tayyare merkezi"ne gitti. Yanına fotoğraf makinesini de almıştı, lakin yasak bölgelerden geçileceği için uçakta fotoğraf çekmeye izin verilmediğini öğrendi. Makine mühürlenip pilota teslim edildi. İkisi kadın olmak üzere uçağın dört yolcusu vardı. Uçak, kalkarken bir-iki dalga darbesi yedi ama sonra sorunsuzca havalandı. Yolcular salonun iki yanındaki pencerelerden manzarayı seyretmeye başladılar. Boğaziçi iki-üç yüz metre yükseklikte geçildi. Gerisini Necip Bey anlatsın: "Marmara'yı temaşaya doymadan Çanakkale Boğazı'na geldik. Bu tayyareler altı yüz metre irtifada seyrediyor, fazla yükselmiyor. Altı yüz metre yükseklik de az bir şey değilmiş. Gelibolu Yarımadası. Çanakkale Boğazı baştan başa görünüyor." Yazıcımız Çanakkale Boğazı'nın hatıraları ile yaşarken birdenbire manzara değişir: Bozcaada'yı Anadolu'dan ayıran boğaz görünür. Su o kadar berraktır ki Necip Bey, "Acaba bir yunus görebilir miyim?" diye pürdikkat Ege'yi seyretmeye koyulur.

Ehlikeyifliğiyle ve nüktedanlığıyla meşhur olan Necip Bey, yanına bir çantaya yerleştirdiği nargilesini de almıştır. Ayrıca çantaya yolda yemek için birkaç parça bir şeyler de koymuştur. Ama karnı acıkınca anlar ki, çantası bagaja yerleştirildiği için bu nevalesine ulaşamayacak! Diğer yolcular ise yiyeceklerini küçük çantalara koyup yanlarına aldıkları için afiyetle yemektedir, bizim yazıcı da imrenerek onları seyretmektedir. Aç olduğu belli olmasına rağmen kimsenin ona bir şey ikram etmediğinden şikâyet eder. Bu arada uçak →

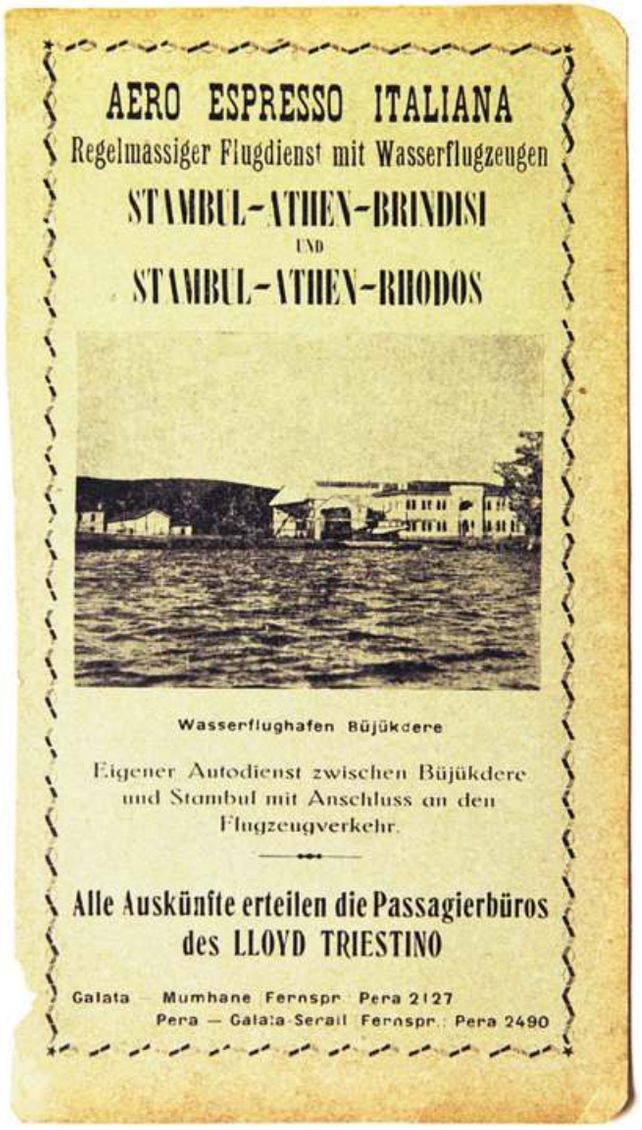

12 Ağustos 1835 tarihli *Hafta* dergisinin kapağında Aero Espresso havacılık şirketinin pilotlarından Mehmet Ali yer alıyor: "10 yılda 1 milyon kilometre uçan tayyareci Mehmet Ali" (solda). Aero Espresso'nun İtalya'da yayımladığı reklam broşürünün kapağı (üstte). Aero Espresso'nun Almanca basılan ilanının kapağı (karşı sayfada).

GÖKHAN AKÇURA ARŞİVİ

Midilli'yi görür ve benzin almak için Sarıca Körfezi'ne iniş yapar. O sırada uçağa sandallar yanaşır. Birinde üzüm, incir gibi meyveler vardır. Necip Bey aç olduğu için bu meyvelere pek imrenir. Ama alamaz. Üzerinde sadece elli liretlik bir banknot vardır. "Bunu bozdurursam üzerini drahmi olarak verirler, bunlar da Yunanistan dışında bir yerde geçmez" diye düşünür.

Necip Bey uçak hakkında da bize bilgi verir: "Tayyare. Toplam bin beygir kuvvetinde iki motorludur. Sekiz yolcu için temiz ve muntazam döşenmiş bir salonu, onun arka tarafında tayyare mürettebatı için ayrıca beş kişilik yeri vardır." Necip kardeşimiz kendi deyimiyle "mütevazı bir yazıcı" olduğu için sığıntı gibi muamele göreceğini zanneder ama tersine, "türlü türlü izaz ve ikram" ile karşılaşır. Uçak önce Atina sahiline iner, yazıcımızın buradaki masrafları, otel parası da uçak şirketi tarafından ödenir. Röportajda uçağın ne kadar güvenli olduğu, nasıl kalkıp indiği gibi ayrıntılara da giriliyor. Ardından son durak olan Brindisi'ye geliniyor. "Tıbbi muayene, pasaport ve gümrük yoklamaları birkaç dakika içinde oldu bitti. Bizim nargileye bir şey diyen olmadı." Ama yanına fazlaca aldığı tönbekinin hesabını vermek zor olur. Bunu kimseye satmaya niyetim yok, bana anca yeter, filan diye anlatmaya çırpınırken, uçak personeli gelip onu kurtarır. Otele inince de ilk iş olarak çantasını açıp nargilesini kurar. "On iki saatten beri içmemiştim, birkaç nefes alınca sinirlerim gevşedi, vücuduma tatlı bir rehavet geldi" diye anlatıyor yazıcımız. Necip Bey gelmişken Napoli ve Roma'yı da gezdikten sonra (bu seyahat için sadece 18 liralık liret harcadığını da açıklıyor) geri dönüş zamanı gelir. Aynı yolculuğu dört yıl kadar sonra (ama Atina'ya kadar olan bölümünü) Fikret Adil de yapar. Onun *Tan* gazetesinde yayımlanan anlatımı elbette daha edebi. İstanbul'dan ayrılış anlarını şöyle aktarıyor: "Tan yeri ağarırken, evin kapısında bir otomobil durdu. Saat 5.15. Hazırdım. Bindim. Otomobil kalktı. Şişli'nin bomboş caddesinden, asfaltın timsah sırtını

andırır nemli yoluna geçtik. Hacıosman bayırından Büyükdere'ye inişimiz uzun sürmedi. Orada üç motorlu, tek satıhlı, iki kabinli deniz tayyaresi beni ve benimle beraber gidecek yolcuları bekliyordu. Fakat daha evvel, Aero Espresso'nun binasında pasaport vizesi, gümrük muayenesi yaptırmak lazımdı." Gümrük polisi bagajı açıp ararken, "Üzerinizde ne kadar para var?" diye sorar. Fikret Adil, "Ben gazeteciyim" diye cevap verince, "Öyle ise geçiniz" der. Bunu önce basına karşı hürmet gibi düşünmüştüm. Ama Fikret Adil düzeltiyor bu kanımı: "Gazeteci oluşum, memura üzerimde fazla değil, kanunun bile müsaade ettiği hadde yakın para olmadığına kanaat getirmişti. Beni bıraktı, öteki yolcuları muayene etti." Saat 6.30'da uçağa binilir. Uçak önce karşı kıyıya doğru gider, sonra dönerek Boğaz boyunca hızla ilerleyerek havalanır. Yazarımız uçuş sırasında denizi seyrederken, üzerine örten rehavetin tesiriyle uyuya kalır. Uçağın sarsıntısıyla uyandığında seyahatin sonuna geldiğini, Atina sahiline, Faliro'ya indiklerini görür.

Aslında Aero Espresso ile Atina yolculuğu, Fikret Adil'in *İntermezzo* (Bohem Hayatı) adlı romanına da misafir olmuştur. Roman İstanbul'a bir tiyatro heyetiyle gelmiş olan Yunan oyuncu Yorgo Papas'ın, zengin bir Yahudi ailenin kızı olan Tina'yla aşkı ve ikisinin Atina'ya kaçışları üzerinedir. Bu kaçış elbette Büyükdere'de Aero Espresso uçağına binerek gerçekleştirilir. Ama bu aşkın nasıl olup gittiği ve bittiği ise ayrı bir hikâye…

İstanbullu gazeteci Primi

Hikmet Feridun Es de Fransızca yayınlanan *L'Akşam* gazetesinde çalışırken, gazetenin yazı işleri müdürü Gilberto Primi'nin bu uçaklarla İtalya'ya gidip özel randevu aldığı Benito Mussolini ile röportaj yaptığını anlatır: "Büyükdere'den B.B.'ye atlayınca -Allah size inandırsın- 12 saat içinde doğru Roma! Ve sen git Mussolini ile konuş… Ertesi gün, *L'Akşam*'da sütun sütun yaz… Parmağımız ağzımızda kalmıştı. İnanılır şey değildi bu o zaman… Akşam sahibi ve başyazarı Necmettin Sadak'tan prim almıştı Primi… Mussolini ise bu yıldırım hızından dolayı İstanbullu İtalyan gazeteci Gilberto Primi'ye şövalyelik payesi ve nişan vermişti…"

"Tayyare bin beygir kuvvetinde iki motorludur. Sekiz yolculuk salonu ve beş mürettebatlık ayrı yeri vardır."

Aero Espresso'nun Türk pilotlarından Mehmet Ali Bey'le yapılmış bir röportaja 12 Ağustos 1935 tarihli *Hafta* dergisinde rast geldik. On senedir pilotluk yapan ve o güne kadar en az bir milyon kilometrelik uçuş yaptığı belirtilen pilotumuz uçuş tarihine ilişkin ilginç bilgiler aktarıyor: "İlk zamanlar bomboş tayyarelerle gidip geldiğimizi bilirim. Şimdi her seferde lâakal [en az] on yolcumuz vardır. Rahat arttıkça, emniyet çoğaldıkça ve bu nispette yol ücreti de indikçe müşteri fazlalaşıyor. Bakınız, sabah altı buçukta Büyükdere'den kalkarız. 737 kilometre kat ederek üç saat sonra Atina'ya varırız. Kahvaltınızı ister İstanbul'da, ister Atina'da yapın… Atina'da bir saat kalırız. Yolcu, posta verir alırız. Sonra havalanır yine 700 kilometre uçarak üç saatte Brindisi'ye varırız. Orada aynı sosyetenin bir kara tayyaresi hazırdır. Roma'ya gitmek isteyen müşterileri alır, iki buçuk saatte oraya ulaştırır. Yani sabahleyin altı buçukta İstanbul'dan ayrılan bir yolcu, akşam üstü beşte →

Roma'dadır. Daha ne istersiniz? Düşününüz ki ilk hava seferlerinde ben bile bu yolu bir haftada aşabilirdim."

Bir pilotun iyi bir sporcu, işinin ehli, soğukkanlı, centilmen, cesur ve duygulu olması gerektiğini hatırlatan Mehmet Ali Bey, yolcularla ilişkileri babında bir soru üzerine şunları söylüyor: "Ben yerimden ayrılamam. Fakat bazen onlar yanımdaki pencereye gelirler, yolculuk hakkında malumat isterler, öteberi sorarlar. Hepsine güler yüzle cevap veririm. Tayyarede, vapurda ve trende olduğundan daha çabuk arkadaşlık, dostluk teessüs eder [gelişir]."

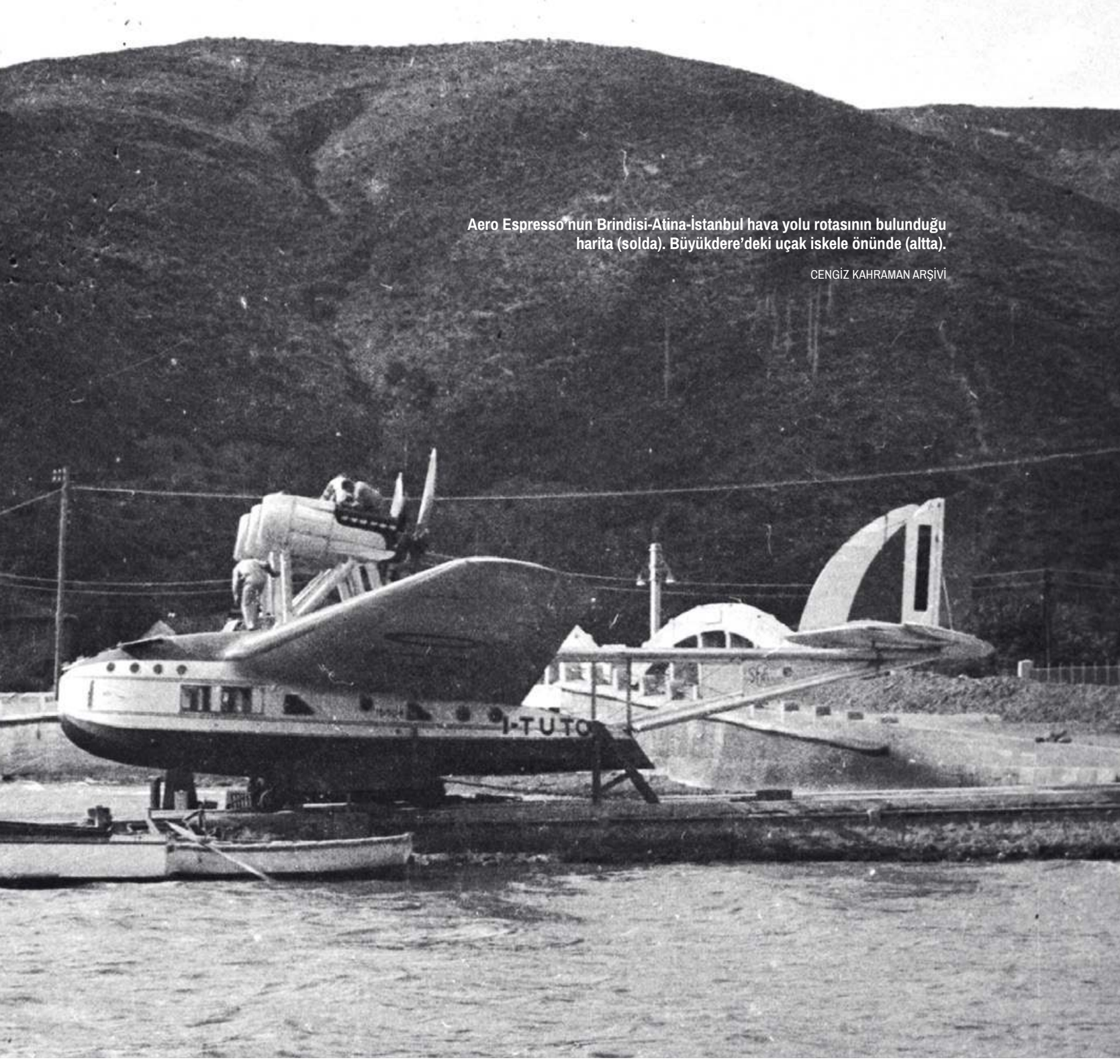
Şirketin sonu

Aero Espresso'nun Türkiye faaliyetlerinin sona eriş süreci ise Ercan Haytoğlu'nun araştırmasına göre siyasi bir süreçtir. İtalya'nın Arnavutluk ve Habeşistan üzerinde yayılmacı politikaları ve Habeşistan'ı işgal etmesi, On İki Ada'yı kontrol ediyor olması ve Türkiye üzerinde baskı kurmaya yönelik hareketlere yönelmesi, "Türkiye'nin Aero Espresso Italiani Şirketi'ne karşı kuşkularını artırmış ve yaptıklarının sıkı takibe alınmasına neden olmuştur".

Aero Espresso, 1 Haziran 1934 yılında İtalyan devlet şirketi SAM tarafından satın alınmış ancak şirket 31 Ağustos 1935'e kadar kendi ismi ile uçuşlarına devam etmişti. Aynı yıl, yani 1935 yılında mukavelesi sona eren Aero Espresso şirketinin hangarları, telsiz istasyonu gibi tesislerinin 200.000 liraya hükümet tarafından

Aero Espresso'nun Brindisi-Atina-İstanbul hava yolu rotasının bulunduğu harita (solda). Büyükdere'deki uçak iskele önünde (altta).

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

satın alınması kararlaştırıldı. 31 Aralık 1935'ten itibaren devir işlemlerine başlandı. Şirketin büyük üç motorlu yolcu uçağı ile diğer iki uçağı bu satışa dahil edilmemişti. Aero Espresso uçak postaları direktörü Carlo Maruyondi ile şirketin depo direktörü ve mümessili Hilmi Bey şirket tesisatının hükümet tarafından satın alınmasına ait işleri konuşmak için Ankara'ya gelirler. On yıllık bir hizmetin arkasından Türk hükümeti tarafından 21 Şubat 1936'da satın alınan şirketin Büyükdere'deki uçak hangarı ve bakım tesisleri, 1941'de İzmir'den İstanbul'a kaydırılan 5'inci Müstakil Tayyare Taburu'nun ana üssü olur. Bu tesislerin bulunduğu alan günümüzde Sahil Güvenlik Komutanlığı Marmara ve Boğazlar Bölge Komutanlığı tarafından kullanılmaktadır ●

Bibliyografya

- Fikret Adil, İntermezzo (Bohem Hayatı). Yeditepe Yayınları, İstanbul 1955
- Ercan Haytoğlu, "Cumhuriyetin ilk yıllarında ticari hava yolu taşımacılığında imtiyazlı ilk şirket", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 28, 2018.
- Abdullah Nergiz, Devlet Hava Yolları, VB Yayınları, İstanbul 2020.

Sophie Magdalena Scholl, İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce öğrencilik yıllarında.

Nazi karşıtı Alman direnişçi: **Sophie Scholl**

BEYAZ GÜL

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da Sophie ve Hans Scholl adlı iki kardeş ile arkadaşları Christoph Probst'un kurduğu Beyaz Gül hareketi, Hitler rejimine fikirleriyle direndi ancak Nazilerin yanıtı acımasızca oldu.

Sultan Komut
sultan.komut@gmail.com

Sophie Magdalena Scholl tarihe adını yazdıran kadınlardandı. 9 Mayıs 1921'de Almanya'nın Forchtenberg bölgesinde dünyaya geldi. Bürokrat bir babanın kızı olarak refah ve mutlu bir hayatı vardı. "İyi aile" terbiyesi görmüş, beyaz bir Alman'dı. Daha sonra katılacağı direniş hareketinin aksine ilk gençliğinde Nazi yanlısı bir gruba dahil olmuş, hatta o grupta takım lideri pozisyonuna erişmişti. Ancak her iyi insanın sahip olduğu şey, vicdanı onu da ele geçirdi: Düşündü, sorguladı ve yeni yolunu buldu. Babası ve ağabeyi Hans, Nazi karşıtı düşüncelere sahipti. Aile toplantılarında yapılan uzun ve hararetli konuşmalar zaman içerisinde Sophie'nin de onlarla aynı eksende buluşmasında rol oynamıştı. Sophie'nin ömrü ne yazık ki kısa sürecek ancak bedeni olmasa da direnişi ve insanlar üzerindeki etkisi hiç azalmayacaktı.

Sophie, kısa süren anasınıfı öğretmenliği deneyiminin ardından Münih Üniversitesi'ne kayıt oldu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Münih'te öğrenciydi. Nasyonal Sosyalist rejim ve diktatör Hitler'in hegemonyasındaki Almanya'da gerçeği gören, görmekten korkmayan; diktatörlüğün hiddetiyle gördüğünü söylemekten bile korkan insanlara gerçeği anlatmaya çalışan küçük bir grubun üyesiydi. Beyaz Gül şiddet içermeyen bir direniş hareketiydi. Grubun diğer üyeleri Sophie'nin ağabeyi Hans Scholl, Christoph Probst, Alexander Schmorell, Willi Graf ve üniversitedeki hocaları Kurt Huber idi. Katelyn M. Quirin'in ifadesiyle Beyaz Gül hareketinin üyeleri doğu cephesi ve Polonya'da yapılanlara ya kişisel olarak tanık olmuş ya da katliamın boyutlarını tanıklardan dinlemişlerdi.

Jillian Wales'in "idealist ve naif, fakat inandıkları şeye tutkuyla kendini adamış" olarak tanımladığı, adı "Beyaz Gül" (die Weiße Rose) olan bu hareketin amacı, Almanya'nın içinde bulunduğu düzen ve savaş ortamının yanlışlığını, Hitler'in kapalı kapılar ardında yaptığı soykırımı insanlara anlatmak, onları görmeye, karşı olmaya, harekete geçirmeye davet etmekti.

Ülke içerisinde yaşam olağan koşullarıyla devam ederken, cephelerde insanların faşist bir ülke ve diktatör bir lider için can veriyor olması bir yana, bir yandan da tarihin en büyük ve vahşi soykırımı yapılıyordu. Halk bu gerçekleri görmemeyi tercih ediyor, görmekten korkuyor ya da en kötüsü görüyor ve kabul ediyordu. Oysa bu gençler sessiz kalamaz, görmezden gelemezlerdi. Beyaz Gül hareketi böyle bir atmosferde yeşeren küçücük bir gruptu ve kendi imkânlarıyla hazırladıkları bildirileri basıyor, çoğaltıyor, telefon rehberlerinden seçtikleri, özellikle davalarına destek olabilecek kişilere postalıyor ve fikirlerini yaymaya çalışıyorlardı. Bu bildirilerde rejime karşı duruşlarını dile getiriyor ve toplumu bilinçlen- →

Scholl kardeşler 22 Şubat 1943'te Naziler tarafından idam edildiğinde, Sophie sadece 21, Hans ise 24 yaşındaydı.

dirmeye çalışıyorlardı. Metinler, yapılan işkenceler ve soykırımı gözler önüne sererken vicdanlı halkı harekete geçirecek bir dil kullanılarak etki artırılıyordu. Örneğin ikinci bildiride şöyle diyorlardı: "Yoksa ruhunuz suiistimalden çoktan parçalandı da bu sistemin ortadan kaldırılmasının sizin bir hakkınız -ve hatta ahlaki göreviniz- olduğunu unutuyor musunuz?" Wales'in ifade ettiğine göre Beyaz Gül üyeleri bu bildirilerin yanı sıra duvarlara grafitiler yaparak, sloganlar yazarak Nazi rejimini halka açık bir şekilde de eleştiriyorlardı.

Bildirileri farklı adresten gönderdiler

Sophie, ağabeyi Hans Scholl ile birlikte bu hareketin kurucularından ve önde gelen isimlerindendi. Kontrol bölgelerinde erkeklere oranla daha nadir arandıkları için grubun içindeki bir kadın olarak Sophie bildirileri gitmesi gereken yere taşıyordu. Riski gönüllü olarak alıyordu. Bildirileri farklı adreslerden göndererek önlem alıyorlar ancak aynı anda onları bu farklı adreslere götürerek yakalanma riskini göze almaları gerekiyordu. Bu şartlar altında Haziran 1942 ile Şubat 1943 yılları arasında kaleme aldıkları toplamda altı adet bildiriyi Münih, Stuttgart, Frankfurt, Linz ve Viyana'da halkla buluşturdular.

İlk bildiri Almanya'da yükselmekte olan faşizm ve yozlaşmayı irdeliyordu. İkincisi ise Yahudilere karşı yürütülen sistematik soykırımı gözler önüne sermekteydi. Üçüncü bildiri diktatörlüğe vurgu yapıyor, doğrudan Hitler ve onun baskıcı yönetimini eleştiriyordu. Beyaz Gül hareketinin üyeleri çoğunlukla üniversite öğrencileriydi. Bu öğrenciler üniversiteden profesörleri olan Kurt Huber'i de hareketleri içine almayı başarmışlardı. Altıncı bildiri Huber tarafından yazılmıştı.

Sophie ve Hans'ın kız kardeşi Elisabeth Harthnagel, kız kardeşi için "Sophie, Alman halkına başka bir yolun mümkün olduğunu, bir seçenekleri olduğunu göstermeye çalıştı. O, Alman halkının yapmış olması gerekeni yaptı" demiştir. Sophie davalarının ne kadar tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinin farkındaydı. Zaten fikirlerini başkalarına duyurmaya çalışan insanları böyle sonuçların beklediği bir atmosfer davanın ne kadar haklı olduğunun göstergesiydi. Kız kardeşi Elisabeth ne yaptıklarını öğrendiğinde korkmuş ve ona

Hans ve Sophie Scholl, arkadaşları Christoph Probst ile. Hans Scholl, Doğu Cephesi'ne gitmeden hemen önce Münih'teki Ostbahnhof'ta (üstte). Julia Jentsch, 2005 yapımı "Sophie Scholl - The Last Days" filminde idam sırasında Sophie Scholl rolünde (altta).

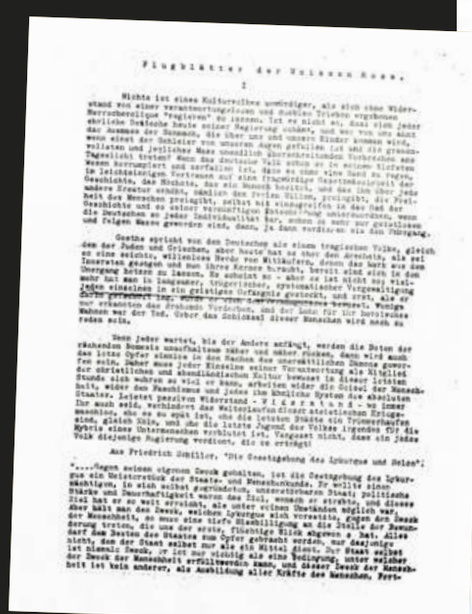
bunun sonucunu hatırlatmıştı. Ancak Sophie bunun ölümüne neden olabileceğini bildiğini ve bedeli neyse ödemeye hazır olduğunu söylemişti.

Üç Beyaz Gül

Sophie ve Hans'ın gittikçe daha fazla risk alma istekleri, duvarlara sloganlar yazmaları ve bildirileri üniversite kampüsünde dağıtma kararları sonlarının başlangıcı oldu. 18 Şubat günü Münih Üniversitesi'nde dağıttıkları bildirileri gören hademe durumu yetkililere bildirdi ve orada tutuklandılar. Scholl kardeşler tutuklandıklarında Hans'ın yanında yedinci bildirinin el yazması taslağı bulunuyordu. Sophie'nin evinde yapılan aramada bulunan Christoph Probst'a ait bir mektupla bu bildiri-deki el yazısı uyuşunca Christoph da aynı gün tutuklandı. Üç genç, üç fidan, üç Beyaz Gül birlikte yargılandılar.

Sophie cesaretini hiç kaybetmedi. Sorgulamada ve yapılan göstermelik duruşmada "Pek çok insan bizim düşündüğümüz gibi düşünüyor ancak bunu söylemeye cesaret edemiyor" diyerek insanların korkuları nedeniyle düşündüklerini dile getirmediklerini apaçık etmişti. Genç ve deneyimsiz olmasına rağmen, duruşmalarda asla geri adım atmadı, eyleminin arkasında durdu. Görüşme tutanaklarında Sophie'nin su sözleri yer almaktadır: "Ben, eskiden olduğu gibi şimdi de ulusum için yapabileceğimin en iyisini yaptığımı düşünüyorum. Bu nedenle yaptıklarımdan pişman değilim ve bunun gerektirdiği sonuçlara da katlanacağım." Arkadaşlarını korumak adına tüm sorumluluğu üzerlerine alsalar da hocaları Huber dahil grubun diğer mensupları da kısa süre sonra yakalanarak infaz edildiler.

"Beyaz Gül" 1942 Haziranı'nın sonunda ilk dört broşürünü dağıttı. Üzerinde "Nerede olursanız olun pasif direniş sağlayın!" yazıyordu (altta).

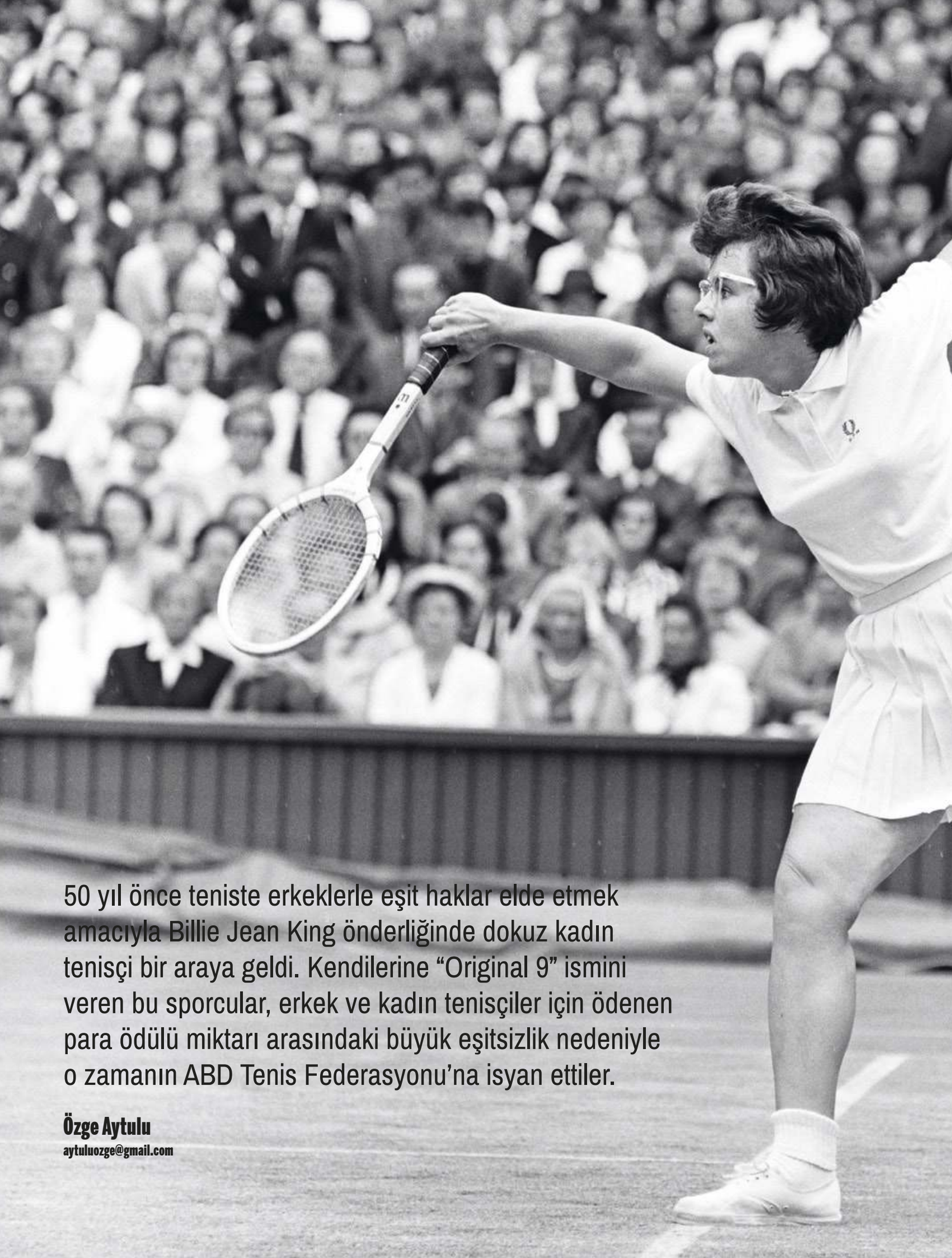

Sophie, Hans ve Christoph suçlu bulunarak ölüme mahkûm edildi. İnfazları tutuklanmalarından dört gün sonra 22 Şubat 1943 günü gerçekleşti. Münih Stadelheim Hapishanesi'nde saat 17.00'de üç Beyaz Gül giyotinle infaz edildi. Çünkü Nazi rejimi karşısına çıkan engelleri vakit geçmeden bertaraf etmek zorundaydı. Direniş gösteren, göstermeye niyet edenlere bir uyarı olarak cezaları vakit kaybetmeden uygulanmalıydı! İnfaza götürülmeden önce "Ne kadar güzel, güneşli bir gün ve ben gitmek zorundayım" diyordu Sophie. "Fakat binlerce insan bizim sayemizde uyanır ve harekete geçerse, benim ölümüm neden bir sorun olsun ki!" Vatana ihanetten yargılanan ve ölüme mahkûm edilen Sophie, Hans ve Christoph ölüme giderken de güçlüydüler. Güçleri cesaretten geliyordu, cesaretleri ise haklılıktan ●

Bibliyografya

- Quirin, Katelyn M., ""Long Live Freedom!": Moral Motives Behind the White Rose Resistance" (2014). Student Publications.
- https://cupola.ge ysburg.edu/student_scholarship/235.
- Jillian Wales, Women's Resistance Efforts in Nazi Germany 1939–45: Her Story, 230.
- The White Rose, Leaflet 2.
- Frank Mc Donough, Sophie Scholl, 158.
- Ruth Hanna Sachs, Two Interviews, 5.
- Jillian Wales, Women's Resistance Efforts in Nazi Germany 1939–45: Her Story, 231.
- Sophie Scholl, 'Ocial Examination Transcripts' (February 1943), Bundesarchiv Berlin, ZC 13267, Vol. 3, http://www. bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/weisse-rose/61044/verhoerprotokoll-sophie-scholl?p=all (accessed 12 May 2013).

50 yıl önce teniste erkeklerle eşit haklar elde etmek amacıyla Billie Jean King önderliğinde dokuz kadın tenisçi bir araya geldi. Kendilerine “Original 9” ismini veren bu sporcular, erkek ve kadın tenisçiler için ödenen para ödülü miktarı arasındaki büyük eşitsizlik nedeniyle o zamanın ABD Tenis Federasyonu’na isyan ettiler.

Özge Aytulu
aytuluozge@gmail.com

Kadın tenisçilerin adalet isyanı

Cinsiyet eşitliği için: Original 9

Amerikalı tenisçi Billie Jean King, 4 Temmuz 1963'te Londra'da Wimbledon Şampiyonası'nda "Tek Bayanlar Yarı Finali"nde Ann Jones'a karşı.

GETTY IMAGES

Original 9 hareketinden yaklaşık 30 yıl önce yapılan kadınlar tenis şampiyonasından bir enstantane. 9 Aralık 1936'da, ABD Çim Tenis Birliği Başkanı Merrill Hall, 1935 yılı şampiyonu Helen Jacobs'a (sağda) karşı şampiyonluk maçında kazandığı zaferin ardından, Bayanlar Ulusal Tekler Tenis Şampiyonası'nın sembolik kupasını ortadaki Bayan Alice Marble'a takdim ediyor (sağda). Original 9 hareketini oluşturan 9 kadın tenisçi bir arada (en sağda).Kadın tenisçilerin haklarını almak için mücadeleye başlamasına yol açan eski tenisçi ve organizatör Jack Kramer (karşı sayfada, altta).

Dünya çapındaki spor kulüpleri, federasyonlar ve sporcular bu yıl farklı bir tarihi döneme şahitlik ettiler. Pandemiyle birlikte dünyanın gözünün üzerinde olduğu tüm spor müsabakaları, şampiyonalar, olimpiyatlar da dahil olmak üzere büyük organizasyonlar ya ertelendi ya iptal edildi. Yakın tarihte, hem de dünya bu kadar kalabalıklaşmış ve hızlanmışken görülür şey değildi. İnsanlığa asır gibi gelen aylar sonrasında yeryüzünde yavaş yavaş normal düzene geçilirken sportif etkinliklerin parlayan yıldızı tenis oldu. Arada file ve mesafe bulunması, temasa dayalı olmaması sebebiyle dünyanın "Grand Slam" olarak adlandırılan dört büyük tenis turnuvasının üçü gerçekleştirilebildi. Sadece Wimbledon'ın çim kortları dünyanın önde gelen tenisçileriyle buluşamadı.

Turnuvalarda kadın ve erkeklere eşit verilen para ödülüyle diğer tüm spor alanlarına örnek teşkil eden bu spor dalı, her zaman şimdiki kadar adil değildi. Bu adalet, yine kadınların doğuştan sahip olduğu fakat ellerinden alındığı için tekrar girdikleri hak mücadelesi sonucunda sağlandı.

Cinsiyetçilik eğilimi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yapılmaya başlanan tenis turnuvalarını da ele geçirmişti. Kadın ve erkek tenisçiler aynı turnuvalara katılıyorlar fakat verilen ödül paraları eşit olmuyordu. Hatta aradaki fark giderek açılıyordu. 1960'lardaki ikinci dalga feminizmin de etkisiyle kadınlar bu duruma karşı çıkma gücünü buldular. Özellikle de bir kadın ön safta yer aldı, ABD'li Billie Jean King.

King, ABD'de 1887'den beri yapılan ulusal turnuvanın, yani amatör dönemin son yılı olan 1967'de şampiyon olmuştu. 1968 ile birlikte artık dünyanın takip ettiği, dört büyük turnuvadan biri olan ABD'de "Amerika Açık" dönemi başlıyordu. Yeni bir dönemin başlangıcı olsa da kadınlar için sorunlar azalmamıştı. Aksine maddi karşılıklarda uçurum büyümeye devam ediyordu. Erkeklere verilen ödül kadınlarınkinden dört, beş kat daha fazla olabiliyordu. 1970 yılında bu rakam sekiz hatta 12 katına kadar yükseldi.

Organizatör Jack Kramer'in Los Angeles'taki turnuvanın erkek şampiyonuna 12.500 dolar, kadın şampiyonuna 1500 dolar vereceğini açıklaması kadın tenisçileri ayaklandırdı.

Eski tenis oyuncusu ve organizatör Jack Kramer'in Los Angeles'taki Pacific Southwest Open'ın erkek şampiyonuna 12 bin 500 dolar ve kadın şampiyonuna 1500 dolar ödeneceğini açıklaması, kadınlar için bardağı taşıran son damla oldu. Birliğin buradaki argümanı ise izleyicilerin kadınları görmek için bilet satın almadığı, kadınlar tenisinin ilgi çekmediği olmuştu. Ancak o dönemde de kadın ve erkek tenisçiler kortları aynı oranda dolduruyorlardı.

9 kadının açtığı yolda WTA ile fırsat eşitliği

"50 yıl önce başlattığımız bu girişim bugün hâlâ hayatta ve iyi durumda. WTA'daki oyuncular hayalimizi yaşıyor" diyen Billie Jean King tarafından kurulan WTA, sporda kadınlara fırsat eşitliği ilkesini temsil eden örnek bir kurum haline geldi. 1973 yılında sadece birkaç kadından oluşan WTA şimdilerde 180 milyon dolarlık para ödülü için yarışan 84 ülkedeki 1650'den fazla kadın sporcuyu temsil ediyor. Dünyanın en çok izlenen karşılaşmalarına ev sahipliği yapıyor. 2019 yılında WTA turnuvaları dünya çapında 700 milyon kişi tarafından izlendi. Bu bir rekordu. WTA ile birbirlerini karşılıklı kabul ettikleri erkek tenisçileri temsil eden Profesyonel Tenisçiler Birliği (ATP) de yine aynı dönemde, 1972 yılında kuruldu.

Tenis Federasyonu'na rest

50 yıl önce kadın tenisçiler, Billie Jean King önderliğinde, Amerikalı Peaches Bartkowicz, Rosie Casals, Julie Heldman, Kristy Pigeon, Nancy Richey, Valerie Ziegenfuss ile Avustralyalı Judy Tegart Dalton ve Kerry Melville Reid, "Original 9" adı altında bir araya geldiler. Bu 9 oyuncu, erkek ve kadın tenisçiler için ödenen para ödülü miktarı arasındaki büyük eşitsizlik nedeniyle o zamanın ABD Çim Tenis Federasyonu'na (şimdiki ABD Tenis Federasyonu - USTA) karşı çıkarak kendi turnuvalarını düzenleyeceklerini açıkladılar.

"Original 9" üyeleri, eski tenisçi ve organizatör Gladys Heldman'ın girişimleriyle 23 Eylül 1970'te basın karşısına, ellerinde 1 dolarlık banknotlarla çıkarak Houston'da oynayacakları bir turnuva için 1 dolarlık kontratlar imzaladılar. ABD Tenis Federasyonu ise Grand Slam etkinliklerinden ve uluslararası yarışmalardan men edilecekleri tehdidinde bulundu. Fakat "Original 9" buna rağmen vazgeçmedi. Böylece kadın tenisinde eşit hakların yolunu açacak fitil ateşlenmiş oldu. Bu birliktelik aynı zamanda 1973 yı-

Amerikalı tenisçi Billie Jean King (sağda), Kadın Tenis Birliği (WTA) Başkanı'yla Londra'da erkek ve kadın tenisçiler için eşit para ödülünü tartışıyor, 26 Şubat 1975 (sağda). Bille Jean King - Bobby Riggs karşılaşması. Dünya çapında ilgi çeken bu karşılaşma 2001 yılında "When Billie Beat Bobby", 2017'de "The Battle Of The Sexes" adlarıyla sinema filmlerine konu oldu (en sağda). "Original 9" hareketinden Amerikalı tenisçi Peaches Bartkowicz (altta).

lında yine Billie Jean King tarafından kurulan ve şu an tüm dünya kadın tenisçilerini bünyesinde toplayan Kadınlar Tenis Birliği'nin (WTA) de temellerini atmış oldu. King, o an için 50 yıl sonra, bugün şöyle diyordu: "Kadınlarda profesyonel tenisin doğuşu, 'Original 9'ın Gladys Heldman ile birlikte Teksas'taki Houston Raket Kulübü'nde imzaladığı 1 dolarlık sözleşme sonucu gerçekleşti. O an çok korktum ve çok heyecanlandım, sanırım diğerleri de aynı şekilde hissetti. Sonrasında ne olacağı ile ilgili hiçbir fikrimiz yoktu. Sadece bunun rüyamız ve gelecek için isteğimiz olduğunu biliyorduk."

Houston'daki bu küçük etkinlik sonrası o zamanki piyasa değerlerini hesapladılar ve etkinlik başına toplam para ödülünü haftalık minimum 10 bin dolar olarak belirlediler. Turnuva ve altyapıları olmadan kendi sahalarını kurup kaldırarak, biletlerini kendileri satarak zorluklar içinde antrenman yapsalar da

Billie Jean King 1973 yılında Kadınlar Tenis Birliği'ni (WTA) kurdu. ABD Açık ilk kez kadın ve erkeklere eşit para ödülü teklif etti.

üç ayın sonunda bir turnuvaya kavuştular. Organizatörleri Heldman'ın Philip Morris'ten Joe Cullman'ın desteğini almasıyla Original 9, 1970'in sonlarında Houston'da ilk Virginia Slims Circuit turnuvasını hayata geçirmiş oldu. Turnuva o kadar başarılı oldu ve popüler hale geldi ki sonunda federasyon da uzlaşmak zorunda kaldı.

Spor aşkından aldığı güçle erkek egemen tenis düzeninin kadınlara biçtiği kalıplaşmış rolleri hiçe sayarak "herkes için eşit spor" idealiyle tabuları yıkmak üzere yola çıkan King, Original 9'da liderlik misyonunu üstlendiğinde 26 yaşındaydı. Kariyeri-

nin bu döneminde oyun gücünün zirvesinde olan bu kadın, tek kadınlarda 12 Grand Slam'in 5'inde şampiyonluğu almıştı. King dünya 1 numarasıydı. Ancak sporu eşit şartlarda yapabilmek için hem kendisi hem de diğer kadınlar için hâlâ kat edilecek çok yol vardı.

1971 yılında 19 turnuvadan oluşan Virginia Slims Serisi, ABD'de toplam 309.100 dolarlık bir bütçe ile başladı. Billie Jean King, sezon kazançlarında altı haneli hedefi geçen ilk kadın sporcu oldu. Bundan iki yıl sonra ise 1973'te Billie Jean King, tüm kadın profesyonel tenisini tek bir çatı altında birleştiren Kadınlar Tenis Birliği'ni (WTA) kurdu. WTA, 60'tan fazla oyuncunun Wimbledon'dan bir hafta önce Londra'daki Gloucester Hotel'in bir odasında düzenlediği toplantıda doğdu. ABD Açık, ilk kez kadın ve erkeklere eşit para ödülü teklif etti. Bundan haftalar sonra ise King, Houston Astrodome'da eski erkekler bir numarası Bobby Riggs ile karşılaşarak tenis tarihine geçen bir gösteri maçına imza attı ●

Teniste "Cinsiyetler Savaşı"

Daha çok, tek ya da çift olarak kadın-erkek arasında oynanan gösteri maçlarını anlatmak için kullanılsa da "Battle of the Sexes" (Cinsiyetler Savaşı) terimini tenis lügatine temelli kazandıran King ve Riggs'in karşılaşması oldu. 1940'larda dünyanın en iyi tenis oyuncularından biri olan Bobby Riggs üç kez dünya 1 numarası, altı büyük şampiyonluk unvanlarına sahipti. 1951'de profesyonel tenis hayatından emekliye ayrılan Riggs, maçın yapıldığı 1973 yılında 55 yaşındaydı. İyi bir tenisçi olmasının yanı sıra tenis camiasında bahisçiliğiyle tanınıyordu. Kendisine şovenist erkek diyen Riggs, kadınların eşit hak talep ederek erkeklere meydan okumasına karşılık onlarla kortta kapışmayı teklif etti. İlk olarak Billie Jean King'e ulaştı. Ancak King reddedince dünya 2 numarası olan Margaret Court'a gitti. Court kabul etti ve ikili 13 Mayıs Anneler Günü'nde 5 bin taraftar karşısında korta çıktı. Maç sonunda kadınların beklediği olmadı. Court, 6-2 ve 6-1 sonuçlanan iki setle mağlup oldu. O gün acımasız bir şekilde basına "Anneler Günü Katliamı" olarak yansıdı. Riggs bu galibiyeti sonrasında Time'a kapak oldu. Kapakta Riggs'in illüstrasyonu üzerinde "Mutlu Üçkağıtçı" yazıyordu. Kapak olduğu diğer dergi Sport Illustrated'da ise "Asla Bu Adama Karşı Bahis Oynamayın" başlığı atılmıştı.

Artık bu bir itibar savaşına dönüşmüş ve Riggs'in TV üzerinden meydan okumasına Billie Jean King kayıtsız kalamamış ve kabul etmişti. O yıl 29 yaşında olan King tüm gücüyle 20 Eylül Perşembe günü (1973) Houston, Teksas'taki Astrodome'da yapılacak bu maça hazırlandı. Kazanan 100 bin dolarlık ödülün sahibi olacaktı. Maçı izlemek üzere Astrodome'a 30 binin üzerinde izleyici gelmişti. Maç öncesini, kendilerini taşıttığı tahtırevanlarla bir şova dönüştüren Riggs, King'e sponsoru olan şeker firmasından dev bir "Sugar Daddy" lolipopu verdi ve King ise o dönem erkek şovenizmi ile özdeşleştirilen bir domuz yavrusu ile yanıt verdi. Riggs maç başındaki alaycı tavrını servisleri King tarafından kırılınca kaybetmeye başladı. Sponsorunun verdiği 50 bin dolar karşılığında giydiği "Sugar Daddy" ceketini de böyle bir anda çıkardı. King, 6-4, 6-3, 6-3'lük skorlarla üç seti de alarak galibiyeti elde etti. ABD'de 50, dünya çapında ise 90 milyon kişinin takip ettiği bu maç, "Cinsiyet Savaşları"nın ta kendisi olarak tarihe geçti.

Kayıp Evrak Bürosu

/ *Feza Kürkçüoğlu / fkurkcuoglu@gmail.com*

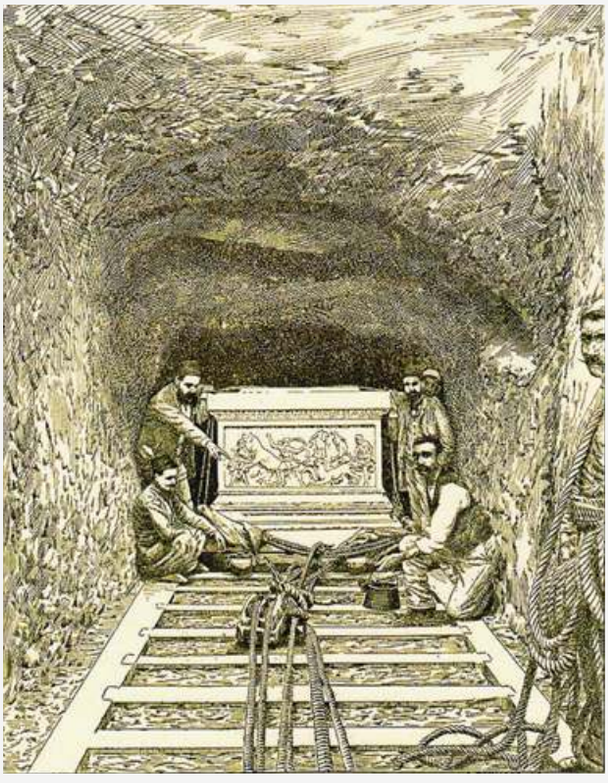
Bir tesadüf eseri bulunan İskender Lahdi

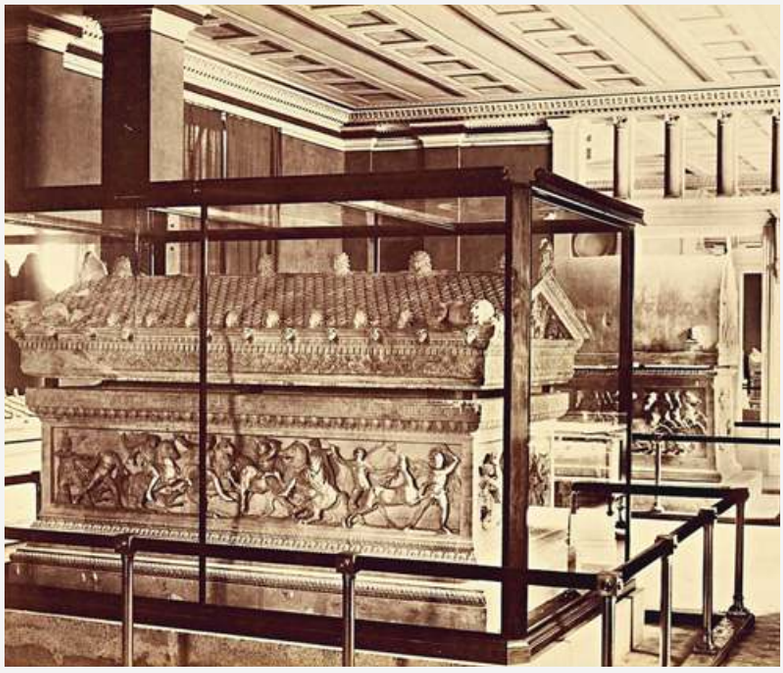
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin en bilinen eserlerinden biri olan İskender Lahdi, hem Osman Hamdi'nin başarılı bir arkeolog olarak tanınmasına hem o dönemdeki ismiyle "Müze-i Hümayun"un zengin bir lahit koleksiyonuna sahip olmasına hem de yeni bir müze binasına kavuşmasına neden olmuştur.

Bir tesadüf eseri gün yüzüne çıkan İskender Lahdi'nin öyküsü, bugün Lübnan'da bulunan Sayda (Sidon) şehrinde tarlasını kazarken bir kuyu ve kuyunun içinde de mezarlar bulan Mehmet Şerif Efendi'nin bunu 2 Mart 1887'de Sayda Kaymakamı Sadık Bey'e bildirmesiyle başlar. Durumu haber alan Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey, 30 Nisan'da Sayda'ya giderek Fenike krallarına ait mezarların bulunduğu alanda kazılara başlar. Aralarında "İskender", "Tabnit", "Ağlayan Kadınlar" lahitlerinin bulunduğu lahitleri zarar vermeden binbir zorlukla deniz yolundan İstanbul'a getirmeyi başarır.

O zaman Müze-i Hümayun'un sadece "Çinili Köşk" olarak anılan binası vardır ve lahitler büyüklükleri nedeniyle binadan içeri sokulamazlar. Bunun üzerine yeni bir binanın yapımına başlanır. Mimar Alexandre Vallaury tarafından inşa edilen, cephe mimarisi Ağlayan Kadınlar Lahdi'nden esinlenilerek tasarlanan yeni bina 13 Haziran 1891'de "Eski Lahitler Müzesi" ismiyle açılır.

Helenistik sanatın eşsiz örneklerinden biri olan lahdin ön yüzünde İskender'in atı üzerinde görülmesinden dolayı bu isimle anılmışsa da lahdin, Sidon Kralı Abdalonymos'a ait olduğu sanılmaktadır. Ancak ismi değişmeden günümüze dek gelmiştir. MÖ 4. yüzyılın sonlarına tarihlenen İskender Lahdi'nin yüzlerinde Makedonyalılarla Persler arasındaki savaş ve av sahneleri yer alır. Eski bir Fenike antik şehri olan Sayda'da bulunan lahitler, bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin en değerli eserleri olarak sergilenmeye devam etmekte...

İskender Lahdi, çıkarılırken (solda). 1900'lü yıllarda çekilen bir fotoğrafta Arkeoloji Müzesi'nde İskender Lahdi (üstte).

Yıldızların dudakları

Greta Garbo

Yazar Cemil Cahit Cem, çocuk kitapları ve çevirilerinin yanı sıra "Güzellik ve Makyaj" kitabı ile de tanınır. 1930'lu yıllardan başlayarak çeşitli dergilere yazdığı güzellik yazılarından biri olan "Yıldızların Dudakları" başlıklı yazısı 15 Şubat 1939 tarihli Yıldız dergisinde yayımlanır. C. Cahit imzasıyla yayımlanan yazı, dönemin ünlü yıldız oyuncularından dokuzunun dudaklarını konu edinir. Ünlü yıldızların dudak özelliklerinin anlatıldığı yazıdan bir bölüm okuyalım…

"Gazetelerin yıldızları başka türlü mahlûklar tasavvur etmesi de pek haksız değildir. Zira halk arasından seçilen artistler; usta makyajcılar, masörler, terziler ve berberler elinde nihayet kendi tiplerinde erişilebilecek en üstün güzelliğe varıyorlar. (…)

Kadın okurlarımız, bu yazımızı süsleyen resimlere bakarak, dudaklarınıza muhtelif şekiller veriniz ve bu esnada yazımızın dudak resimlerinin altındaki düşünceleri esas tutunuz. Kısa bir tecrübeden sonra size en çok yakışan artist dudağını bulmakta güçlük çekmeyeceksiniz."

Greta Garbo: Sizde de bu dilber ve esrarengiz yıldızın durgun ve oval yüzü varsa üst dudaklar ince ve koyu, alt dudak orta kalınlıkta ve hafif boyanacaktır.
Joan Crawford: Güzel artistin iri ve parlak gözlerini bir kere düşününüz. Yüz dolgun ovaldir. Bu şekilde boyayış alt dudağı biraz ileriye çıkık gösterir.
Norma Shearer: İnce oval yüzünü hatırlıyor musunuz? Ağız pek ufak değildir. Fakat hassas bir yüze yaraşacak en iyi dudak şekli budur.

Bahar temizliği

Bahar aylarının gelmesiyle doğa canlanır. Sadece doğa mı, insanlar ve evlerimiz de... Evlerde "kıyı bucak" bir temizlik faaliyeti başlar. Boya, badana, tamirat ve temizlik ile bahara ve yaza hazırlanılır…

Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, "Lokman Hekim" ismiyle çıkardığı derginin Mart 1937 tarihli sayısında yayınlanan "Mart İçeri, Pire Dışarı" başlıklı yazısında, bir zamanlar her bahar yapılan temizlik geleneğinden ve temizliğin sağlıkla ilişkisinden söz etmekte.

Dr. Hafız Cemal, temizlikte elektrikli aletlerin henüz kullanılmadığı o yıllarında yapılan bahar temizliğini şu satırlarla anlatmış: "Eski martın birinci günü ailenin en yaşlı kadını kenarları çatlamış, kulpu kırımlı gözden düşmüş eski bir destinin veyahut küçük bir küpün içine su doldurdu. Sokak kapısının önüne çıkarırdı. 'Mart içeri, pire dışarı!' diyerek destiyi veyahut küpü yere vurarak kırardı ve bu su ile kapının önünü yıkardı. Bazı komşular ve bütün ev halkı hazır bulunduklarından bu merasime

Kayıp Evrak Bürosu

Türkan Şoray cevaplıyor...

Eskiden gazete ve dergiler "yıldızları", "ünlü kişileri" daha iyi tanıtmak için anketler yayımlardı. Bazıları bilindik "en sevdiğiniz renk, en sevdiğiniz yemek..." tarzında olanlardı. Bazıları da belirli bir konu etrafında sorulan sorularla onların düşüncelerini, yaşamlarını daha iyi anlamamızı sağlardı. İşte, onlardan biri... Dönemin popüler dergisi Hayat, 6 Temmuz 1967'de "6 Meşhur Kadına 14 Ahret Suali" sormuş: Suzan Sözen, Türkan Şoray, Ayla Algan, Meriç Sümen, Ayten Gökçer ve Haydarabat Nizam'ın eşi Esra... Türkan Şoray'a sorulan soru ve cevaplardan bazılarını şöyle:

Kadın olmaktan memnun musunuz? Yoksa erkek olmak mı isterdiniz?
Kadın olmaktan hiçbir zaman şikâyetim olmadı! Onun için erkek olmayı da asla düşünmedim. Ne çocukluğumda, ne genç kızlığımda, ne de şimdi...

Sizce gençlik ve aşk peşinde koşmanın bir çağı var mıdır? Bu konuda erkekler ve kadınlar için yaş sınırı çiziyor musunuz?
Ardından koşulduğu müddetçe aşkın ve gençliğin sınırlaması olamaz.

Şimdiye kadar tanıdığınız en fevkalade insan kimdir?
Şimdiye kadar tanıdığım en mükemmel insan, şükran borçları ile dolu olduğumuz Ata'mızdır.

Siz de bir kadın yazarın dediği gibi şan ve şöhretin saadeti parlak bir şekilde defnettiğine kani misiniz?
Hakikî saadeti hiçbir şey önleyemez.

Her şeye yeniden başlamanız gerekseydi, saadeti mi, yoksa şöhreti mi tercih ederdiniz?
Saadet ve şan-şöhret... Her ikisi de bir arada pekâlâ yürütülebildiğine göre, ikisini de isterim.

Bugün şan ve şöhretinizi bir erkeğe mi, yoksa kendinize mi medyunsunuz?
Allah'ın lütfu ile şöhretimi muhafaza için çalışıyorum. Bu şöhrete kendi emeğim ve kendi çalışmamla ulaştım. Kimseye de medyun değilim.

Elektrikli tramvay sefere başlıyor...

Tramvaylar, ulaşım tarihinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. New York'ta 1832'de çalışmaya başlayan ilk tramvay, Osmanlı topraklarında 3 Eylül 1871'den sonra görülecektir. İstanbul'da sefere ilk çıkanlar atlı tramvaylar olur. Bu tramvaylar, 1914'e kadar hizmet verirler.

İstanbulluların atlı tramvaylardan kurtulup, elektrikli tramvaylara binmesi tam 43 yıl sonra gerçekleşir. 1912'de başlayan Balkan Savaşı nedeniyle, şehirdeki bütün atlar orduya verildiğinden uzun bir süre atlı tramvaylar da çalışmadığından tramvayların bir an önce seferlere başlaması büyük önem taşımaktadır.

İstanbullular, 25 Ocak 1914'te Galata Köprüsü'nde düzenlenen bir törenle elektrikli tramvay ile tanıştılar. Eminönü-Karaköy hattına elektrik verilip tramvayın köprüyü geçtiği o günün hâsılatı Osmanlı Donanma Cemiyeti'ne bağışlanır. Törende konuşma yapan Şehremini Vekili Bedri Bey'in "Artık yokuşlarda değiştirilen atlar, nefir çalan vardacılar, sürücülerin kırbaç şakırtıları tarihe karışıyor. Bugünden itibaren tramvaylara kavuşuyoruz. Hayırlı ve uğurlu olsun" sözleriyle ulaşım tarihimizde yeni bir dönem başlar.

20 Şubat 1914'te Karaköy-Ortaköy hattının açılışı ile seferler başlar, açılan yeni hatlara seferler konulur. 1915'in sonunda İstanbul geniş bir tramvay ağına kavuşacaktır. 1923'te on iki hat üzerinde ortalama 210 vagon ile 55,5 milyon yolcu taşınmaktadır.

Çağdaş heykel sanatımızın öncülerinden biri

Kuzgun Acar

Onat Kutlar'ın "Afrikalı büyücü, İstanbullu beyefendi", Mengü Ertel'in "Çok kalabalık bir insandı" diye andığı, çağdaş heykel sanatının öncü isimlerinden Kuzgun Acar, 4 Şubat 1976'da aramızdan ayrıldı.

1929, İstanbul doğumlu olan Acar, 1958 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünden mezun oldu. Demir, çivi, tel ve plastik gibi malzemelerle soyut ve dinamik heykeller yapan Acar, 1961'de Paris Uluslararası Genç Sanatçılar Bienali'nin heykel dalında birincilik ödülünü, "Paris 61 Büyük Ödülü"nü aldı. Eserleri 1962'de Paris Modern Sanatlar Müzesi'nde sergilendi.

En tanınan eserleri arasında; 1966'da Ankara Emek İşhanı cephesindeki "Türkiye", yine aynı yıl İstanbul Manifaturacılar Çarşısı duvarına yaptığı "Kuşlar", 1973'te "Cumhuriyet'in 50. Yıl Anısına" İstanbul Gülhane Parkı'na yerleştirilen heykel, 1974 yılında Balıkesir Gönen'de DİSK Maden-İş Sendikası Eğitim Tesisleri duvarında yer alan 13 metre uzunluğundaki heykel sayılabilir.

Âşık Veysel Köyüne Dönüyor...

Türkiye'de âşık geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Âşık Veysel, 21 Mart 1973'te doğduğu yer olan Sivas'ın Şarkışla ilçesi Sivrialan Köyü'nde vefat etti. Geride deyişleri kaldı. Büyük halk ozanı Veysel'i sevgi ve özlemle anıyoruz... Veysel Şatıroğlu, 13 Aralık 1957 tarihli Hayat dergisine "Âşık Veysel Köyüne Dönüyor" başlıklı yazı ile konuk olmuş. Fotoğraflarını Ara Güler'in çektiği yazıdan bir bölümü birlikte okuyalım...

"Yaşayan âşıkların en âşığı olan Veysel Şatıroğlu zaman zaman köyünden çıkar, diyar diyar dolaştıktan sonra tekrar köyüne döner. (...)

Köye Dönüş

Diyar diyar dolaşan âşığın köye ne zaman döneceğini kimse bilmez. Veysel günün birinde 'Kalbimde kadimdir gurbet kokusu – Gitmiyor burnumdan sıla kokusu' diye diye sadık arkadaşı İbrahim'le Şarkışla'nın Sivrialan Köyü'nde görünüverir. (...)

Bayram Havası

Veysel'in köye her gelişi Sivrialan'da bir bayram havası yaratır. Mutlu haber kısa zamanda duyulmuş, köylüler Veysel'in evinin damında âşığın etrafını almışlardır. Veysel, yedi yaşında iken bir çiçek hastalığının alıp götürdüğü gözlerini iç dünyasına açmış, yıllardır kaybettiği akşam renklerini seyretmekte, hasret kaldığı köyünün seslerini dinlemektedir. Gurbet canına tak etmiş; köyü köylüsü, evi ocağı, eşi evlâdı gözünde tütmüştür. Hoşbeşten, yiyip içtiklerini kendine saklayıp, duyup hissettiklerini köylülerine anlattıktan sonra sazını ele alarak başlar çalıp söylemeye: 'Kambur felek sanki beni kayırdı – Eşten dosttan, nazlı yârdan ayırdı."

İLKLERLE İNŞA EDİLEN ÜLKE

URARTU

Van Gölü'nden Urartu başkenti Tuşpa'nın görünümü.

Urartu Krallığı, Doğu Anadolu'da yerleşik bir toplum olmak için birçok zorluğun üstesinden gelir ve Urartu Ülkesi'ni kurar. "Urartu: Doğu'da Değişim" kitabı, Urartu'yu ve Anadolu'daki arkeolojik kazı çalışmalarını ayrıntılarıyla inceliyor.

Röportaj: Şiir Alkan
siiralkan@yahoo.com

Milattan Önce 9-7 yüzyıllar arasında varlığını sürdüren Urartu Krallığı'nın kurulduğu bölgede binlerce yıl farklı toplumlar bulundukları toprakların zorlukları sebebiyle yarı-göçebe hayat sürmüşlerdi. Urartular bu zorlukları geliştirdikleri çözümlerle aşarak Transkafkasya, Kuzeybatı İran ve Doğu Anadolu'da 200 yıldan fazla yerleşik bir toplumla hüküm sürdüler. Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan *"Urartu: Doğu'da Değişim"*, Urartu Krallığı'nın Urartu Ülkesi'ndeki hikâyesini siyasal, sosyo-kültürel ve tarihsel çerçevelerde anlatıyor. Kitabı hazırlayan ve editörlüğünü üstlenen Doç. Dr. Erkan Konyar (İstanbul Üniversitesi) ve Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu (Marmara Üniversitesi) ile Urartu Devleti'ni, başkent Tuşpa'yı (Van), Urartu yazısını, mimarisini ve kitabın ortaya çıkmasına yol açan arkeolojik çalışmalarını konuştuk.

Urartular çağdaşlarının aksine çok geç keşfedildi, bunu neye bağlıyorsunuz?

Kemalettin Köroğlu: Eski Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının keşfi, başlangıçta büyük oranda kutsal kitaplarda adları günümüze ulaşmış kentlerin, efsanevi kralların ve krallıkların araştırılmasıyla başladı. Eski Ahit ya da bizim yaygın olarak kullandığımız adıyla Tevrat'ta Assur, Babil gibi uygarlık isimlerinin yanı sıra Ninova, Kalah gibi başkent adları ve Salmanassar, Sargon, Sennaherib, Esarhaddon, Assurbanipal ve Nabukadnezzar gibi kral adları da vardı. Bütün bu isimler Assur ve Babil krallarının Doğu Akdeniz kıyılarına ve Kudüs'e yaptıkları seferler bağlamında geçmekteydi. Eski Ahit'te "Tekvin" bölümünde Nuh'un gemisinin tufandan sonra "rrt" (Urartu) biçiminde yazdığı dağlara oturduğu da kaydedilmişti. Ancak bu isim daha sonra "Ararat" olarak çevrildiği için bir devlet ve kültür çağrıştırmaktan uzaklaşmış ve coğrafi bir isim olmuştu. 19. yüzyılda Doğu Uygarlıkları bu çerçevede Eski Ahit'teki mekânlar ve uygarlık merkezlerine yapılan gezilerle araştırılmaya başlandığında, köklü Sümer uygarlığı gibi Urartu adı da tarihin hafızasından silinmişti. Bu nedenle 19. yüzyılın ortalarında çivi yazısının çözümüne kadar, Doğu Anadolu'ya gelen bazı gezginler bile burada gördüklerini Assur uygarlığı ile ilişkilendirmişlerdi.

Van Kalesi olarak da anılan Urartu başkenti Tuşpa, günümüze oldukça korunarak gelmiş. Kalenin öneminden ve korunmasından bahsedebilir misiniz?

Erkan Konyar: Başkent Tuşpa'da özellikle Urartu'nun özgün eserlerinin günümüze kadar ulaşmasının en önemli nedeni, kullandıkları yapı malzemesi.

"Tuşpa'da özellikle Urartu'nun özgün eserlerinin günümüze kadar ulaşmasının nedeni, kullandıkları yapı malzemesi."

"Urartu: Doğu'da Değişim" kitabını hazırlayan Doç. Dr. Erkan Konyar (en solda) ve Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu (solda). Erzincan-Altıntepe Tapınağı (karşı sayfada).

Aslında üst yapıya ilişkin birçok mimarlık anıtı sonraki dönemde yapı malzemesi olarak kullanılmaları nedeniyle günümüze ulaşamamış. Urartu eserleri kendisinden sonraki bütün devlet ve kültürlerin ürettiği mimari için devşirme yapı malzemesine dönüştürülmüş. İri taş blokları parçalanarak yeni surların, kışlaların ve sarayların yapımında kullanılmış. Bu noktada yok edemedikleri en çarpıcı materyal kültür kalıntıları ana kaya mimarisine ilişkin. Urartu sur temel yataklarını, kral mezarlarını açık hava kült alanlarını, çivi yazıtlarının en uzunlarını ve bunlarla ilişkili diğer yapı birimlerini ana kayayı oyarak, biçim vererek üretmiş. Yani Urartu mimarisinin anıtsal örneklerinin günümüze ulaşmasını, Tuşpa'da, mimarinin her alanında ana kayanın kullanılmasına borçluyuz.

Başkent için bu bölgenin tercih edilmesi doğal kaynaklar mıydı, yoksa çağdaşlarla rekabet mi?

Erkan Konyar: Bu soruyu aslında Urartu'nun neden Van Gölü Havzası'nı yurt edindiği sorusu bağlamında da cevaplayabiliriz. Burası Urartular için hemen güneyinde uzanan Bitlis-Hakkâri Torosları nedeniyle, güneydeki agresif komşuları Assur'dan korunmak için en avantajlı bölgelerden biridir. Assur için aşılması çoğu yerde imkânsız bir sınır duvarı gibi uzanan Torosları aşmak ve Urartu ülkesinde üstelik de Van Gölü havzasında sürekli bir kontrol sağlamak imkânsız hale gelir. Başkent Tuşpa'nın kurulduğu, Van Gölü'nün hemen kıyısında, ova düzeyinden yükselen yaklaşık 1250 metre uzunluğunda ve 100 metre yüksekliğindeki konglomera kayalık oldukça sıra dışı bir doğal oluşum. Van Ovası'nı çevreleyen dağ ve tepelerden baktığınızda, ovaya inerken kilometrelerce öteden görebileceğiniz bu kayalık kütle hemen her dönem görenleri etkilemiş. Bu doğal anıtsal görünüşün Urartuları da cezbettiği anlaşılıyor. Diğer taraftan doğal savunmaya uygun özellikleri ve belki de en önemlisi kayalığın hemen her yönünden çıkan doğal su kaynakları, ilk krali yapıların burada inşa edilmesi noktasında belirleyici unsurları oluşturmuş. Aslında Urartu'nun daha sonraki yer seçim kriterleri büyük ölçüde değişmiş, Urartular özellikle savunma yönünden büyük avantaj sağlayan, gerisindeki tepe ve dağ sıraları ile organik bağı olan, ova düzeyine alçalarak uzanan kayalık alanlara krali merkezler inşa etmişler. Ama Tuşpa'nın Urartu için öneminin krallığın yıkılış sürecine kadar devam ettiği anlaşılıyor. Burası aynı zamanda Urartu krallarının gömüldüğü, anıtsal me-

“Urartu Krallığı’nın kuruluşu, başkent Tuşpa’da (Van Kalesi) Sardurburcu denen anıt üzerindeki Assurca yazıtlarla ilan edilir.”

zarlarının olduğu bir yer. Krallığın en uzun yazıtları, kral yıllıkları da buradaki yapıların cephelerine ve taş bloklar ile stellere yazdırılmış. Bir nevi krallığın belleği ve hafıza merkezi haline gelmiş.

Assur Devleti, Urartu’nun hem çağdaşı hem komşusuydu, kitapta Urartu hakkındaki bilgilerimizi Assurlulara borçlu olduğumuza değiniliyor. İki devletin ilişkisinden bahseder misiniz?

Kemalettin Köroğlu: Urartu, güneyde Torosların arkasındaki Mezopotamya düzlüklerinde Yeni Assur Krallığı, batıda Fırat’ın hemen ötesinde Melitia (Melid, Malatya), Tablani (Tabal/Kayseri çevresi) ve Qumaha (Kummuh/Kommagene, Adıyaman/Samsat) gibi Geç Hitit Devletleri, Kuzeybatı İran’da Urmiye Gölü’nün güney doğusunda Mana ve Medler gibi krallıklarla komşu ve rakip olarak ortaya çıkıyor. Bu devletlerden özellikle Assur, M.Ö. II. binyılın başlarından itibaren, kurumlarıyla birlikte varlığını sürdüren köklü bir devlet geleneğine ve kentleşme modeline sahip. Melitia ve Kargamış başta olmak üzere Geç Hitit krallıklarının da yazı, mimarlık ve sanat gibi birçok alanda M.Ö. II. binyıldaki Hitit İmparatorluk geleneğini sürdürdükleri biliniyor. Urartu Krallığı, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarından sonra rekabet gücü yüksek bir devlet olarak gelişir ve Doğu Anadolu çevresine egemen olur. Assur orduları ile Urartu orduları M.Ö. 9. yüzyılda kuruluş aşamasında, M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında ve sonlarında birkaç kez karşı karşıya gelmiş. Bu karşılaşmalarda Assur’un galip geldiği ancak Urartu’nun da büyük yıkım yaşamadığı anlaşılıyor. İki devlet arasındaki Toros ve Zagros Dağları ve bu dağlık bölgede bulunan yerel aşiretler bir tür tampon görevi üstlenmiş. Urartu Krallığı’nın egemen olduğu yaklaşık 250 yıllık dönemde iki uygarlık arasındaki ti-

Urartulardan günümüze kalan en önemli yapılardan biri olan Van Meherkapı Anıtı (altta).

Madırburç'ta Sarduri yazıtı, Van Kalesi (solda).

cari ve kültürel ilişkiler kesintisiz devam etmiş, yazı başta olmak üzere güneyin elit kültürü Doğu Anadolu yüksek yaylasına ulaşmış.

Urartu yazısı, Assur'da kullanılan çivi yazısının bir versiyonu, Urartuların bu yazıyı almasının sebebini sadece rekabetle açıklayamayız değil mi?

Kemalettin Köroğlu: Urartu Krallığı'nın kuruluşu, başkent Tuşpa'da (Van Kalesi) Sardurburcu denen anıt üzerindeki Assurca yazıtlarla ilan edilir. Devletin kuruluş sürecinde toplumun büyük bölümü yarı-göçebe aşiretlerden oluşuyor ve okur-yazar kimsenin olmadığı anlaşılıyor. Bu nedenle bu dönemin en yaygın dili ve yazısını bilen katipler getirilmiş ve kuruluş kitabeleri bu nedenle Assurca yazdırılmış. Anlaşıldığına göre başkentte kurulan okulda katipler yazı sistemini Urartucaya uyarlamış ve yazı yazabilen katipler yetiştirilmiş. Sarduri'den sonraki kral İşpuini döneminde ilk Assur çivi yazısıyla Urartuca yazıtlar yazılmış, hatta Eskiçağ'da ve sonrasında bu sürecin izlendiği birçok örnek bulunuyor. Örneğin, M.Ö. II. binyılda Hitit Devleti'nin kuruluş aşamasında da ilk belgeler çivi yazısıyla Eski Babil dilinde yazdırılmış.

Urartu'da beş adet mezar tipi bulunuyor ve Anadolu'daki kaya mezar geleneğinin anıtsal ölçekte ilk örneklerini onlarda görüyoruz. Kaya mezarların önemi ve özelliklerinden bahsedebilir misiniz? Krallar kaya mezarlara mı gömülüyordu?

Erkan Konyar: Tuşpa'nın belki de en çarpıcı özelliği bu söylediğiniz. Birer ölü evi biçiminde çok odalı olarak inşa edilmeleri, boyutları ve görkemli cepheleri ile Anadolu ve Mezopotamya'nın ünik ve anıtsal mezar örneklerini oluşturuyorlar. Kaya mezarları, kayalığın güney bölümünde yer alıyor. Bunlardan dört tanesi plan ve yapısal özellikleri ile benzer karakter gösteriyor. Ana kayaya açılmış basamaklarla mezar odasına inilebiliyor. Önlerinde yine ana kayanın düzeltilmesi ile oluşturulmuş bir teras yer alıyor. Buradan bir kapı aracılığı ile ana salon ve bu ana salona açılan yan gömü odalarına ulaşılıyor. En büyüğü olan Kurucular/İç Kale Mezarı yedi oda/salondan oluşuyor. Mezarlardan sadece I. Argişti'ye ait olanını tarihlendirebiliyoruz. Çünkü mezar cephesinde Argişti'nin yıllıklarını içeren çivi yazılı metinler yer alıyor. Diğer mezarların konum ve kimi mimari özelliklerinden yola çıkılarak tarihlendirmeler yapılmakla birlikte net öngörülerde bulunmak oldukça zor. Orijinal gömü durumunu bilmiyoruz. Hepsi muhtemelen Urartu'nun yıkılışı ile birlikte yağmalanmıştır ancak iç dizaynları gömü anlayışlarına dair bazı ipuçları veriyor. Örneğin mezar iç duvarlarına açılmış nişlere ölü armağanları ve kremasyon kapları (yakma gömüler) konuluyordu. Yine çoğu mezar odasında görülen ana kaya ile oluşturulmuş yataklar, platformlar üzerine ve ölü teknelerinin içine hoker pozisyonunda normal gömüler yatırılmış olmalıydı. Odalardaki bu düzenlemeler kaya mezarlarına çoklu gömü yapıldığını, belki kraliyet aile fertlerinden onlarca kişinin gömülmüş olabileceğini gösteriyor. Van Kayalığı'nın doğu ucundaki Kremasyon Mezarı ise farklı plan anlayışı ve iç düzenlemesi ile dikkati çekiyor. Tek odadan oluşan mezar odası-

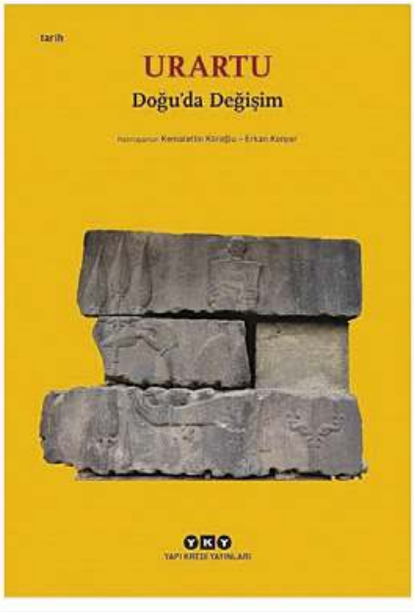

Van Müzesi bahçesindeki Urartu Yazıtları (üstte). "Urartu: Doğu'da Değişim" adlı kitap Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı (altta). Urartu kırmızı astarlı saray malları (karşı sayfada).

nın yan duvarlarına açılmış, duvar boyunca uzanan niş açıklıklarına kremasyon vazolarının konulduğu düşünülüyor. 2016 yılında yaptığımız kazı çalışmalarında yeni bir kaya mezarı ortaya çıkardık. Dromos biçimli bir ön oda ve arkasındaki ana gömü odasından oluşan bu kaya mezarı yine kayalığın güney yamaçlarında bulunuyor. Çok odalı kaya mezarlarından farklı olarak bu mezar kayalık zemin oyularak tasarlanmış. Planlama açısından Urartu'da sıklıkla rastlanan yeraltı oda mezarlarına benzer. Bu türün bu boyutlarıyla Van Kalesi'nde, sitadel içinde tasarlanmış olması dikkate değerdir. Özellikle krali mezar geleneğinin gelişimi hakkında yeni fikirler veriyor. Diğer Urartu krali şehirlerinde bu türden herhangi bir mezar anıtının olmaması, tüm kralların Tuşpa'daki bu mezarlara gömülmüş olma ihtimalini yükseltiyor. Bu durumda Tuşpa aynı zamanda Urartu'nun krali mezarlığını da barındırmış oluyor.

Urartular mezar mimarisi ve gömü geleneklerinde birçok ilke imza atmışlar. Pekiyi Urartu'da görülen en yaygın mezar biçimi neydi?

Erkan Konyar: Urartu'da krali mezarların kaya mezarı türünden anıtsal ölçekte uygulandığını söylemiştim. Yaygın kullanılan mezar tipi veya türü ise yeraltı oyma veya kaya mezarı türünden olanlar. Bunlar tamamen yeraltına inşa edilmiş ve yüzeyden çoğu zaman fark edilmeleri mümkün değil. Kendi kullanım dönemleri içinde yüzeyden mezar yerini gösteren işaretler olmalıydı. Bu mezarlar genellikle toprak yüzeyi ile bağlantıyı sağlayan kuyu biçimli bir dromos (giriş bölümü) ve bir ana gömü odasından oluşuyor. Bazı örneklerde bu ana gömü odasına açılan küçük birimler, nişler ve oyuklar açılarak alternatif gömü alanları oluşturulmuş. Mezar odalarına birden fazla kişi gömülmüştür ki arkeolojik kazılar ile ortaya çıkarılan bazı örneklerde yüzden fazla kişinin gömülmüş olduğu örnekler de vardır. Aslında bakarsanız Urartu'nun bugün müzelerde, özel koleksiyonlarda sergilenen buluntularının büyük bölümü bu mezarlardan geliyor. Başlıca buluntu gruplarını ölü armağanı olarak gömülen kişinin yanına bırakılmış eşya, silah ve takılar oluşturuyor. Sosyal yaşam, ekonomi, küçük el sanatları, demografik yapı, beslenme alışkanlığı gibi

Urartu'yu tanımlayan kriterler

***"Urartu: Doğu'da Değişim"* kitabının ortaya çıkış hikâyesinden kısaca bahsedebilir misiniz? Bu arkeolojik çalışmanın kitaplaştırılması nasıl oldu? Okurlar neler öğrenecek bu kitapla, hangi bilgilerle ilk kez karşılaşacaklar?**

Urartu: Doğu'da Değişim kitabı, Yapı Kredi Yayınları'nın Tüpraş desteğiyle "Anadolu Uygarlıkları" adını taşıyan yeni bir seri kapsamında prestij kitaplar hazırlama projesinin ilk kitabı olarak planlandı. Bize kitabı planlama ve editörlüğünü yapma teklifi geldiğinde, önce Urartu üzerine çalışan, üreten ve yeni buluntuları çalışıp yayımlayan yerli ve yabancı uzmanların listesini yaptık ve bölüm yazma daveti gönderdik. İkinci olarak bu kitabın standardını yükseltmek için kendi yapacaklarımızı planladık. Bu çerçevede oluşturduğumuz bir ekiple iki yıl Doğu Anadolu ve çevresinde Urartu'dan günümüze ulaşan yerleşmelerin

“Buluntular, Urartuların ihtiyaç duydukları bakır ve demir aletleri başarılı bir biçimde geliştirdiklerini gösteriyor.”

Urartu toplumuna ilişkin birçok unsuru da bu buluntular ve insan kalıntıları üzerinde yapılan arkeometrik araştırmalar sonucu öğrenebilmekteyiz.

Urartuların hüküm sürdüğü bölgelerin zengin maden yataklarına sahip olduğunu biliyoruz, bu durumu bir avantaja çevirebilmişler mi?

Kemalettin Köroğlu: Doğu Anadolu çevresinde bakır ve demir yataklarının varlığı biliniyor. Yüzey araştırmalarında bu yatakların işletilmiş olanlarında eritilmiş maden atıkları/cüruflar bulunuyor ancak bu yataklardan hangilerinin Urartu döneminde yaygın biçimde işletildiğini saptamak zor. Öte yandan Urartu kentlerinde ve kalelerinde ele geçen buluntular, Urartuların gündelik yaşamda ihtiyaç duydukları bakır ve demir aletleri başarılı bir biçimde geliştirdiklerini gösteriyor. Özellikle demir eritme teknolojisinde ileri adımlar atmışlar, gelişmiş fırınlarda sertlik derecesi yüksek çelik formuna yakın demir silahlar üretmişlerdi. Döküm tekniğinde mobilya aksamları, at arabası parçaları, silahlar, ok uçları, fibulalar, iğneler, hatta yüzük ve halhal gibi takılar üretmişler ve bu eşyalar yalnızca büyük merkezlerle sınırlı kalmamış, köylere kadar ulaşmış.

Çanak-çömleğin Urartu karakterini belirleyen en önemli malzeme olduğuna değiniliyor. Van Gölü Havzası’na özgü olan kilden bahsedebilir misiniz? Kırmızı perdahlı mallar Urartulara mı özgüydü ve krallığın yıkılmasından sonra üretimi durdu mu?

Erkan Konyar: Urartu çanak çömleği gerek tipolojik özellikleri gerekse renk ve yüzey işlemleri ile oldukça karakteristiktir. Urartu saray malları olarak da tanımlanan bu örnekler parlak kırmızı bir renge sahip. Metalik görünümleri, bazı yüzey işlemleri ve süsleri, metal kapları taklit ettiklerini akla getiriyor. Kapların üretiminde kullanılan kil konusunda haklısınız. Van ve Bitlis bölgesinde bazı alanlarda bugün hâlâ kullanılan demir oksit ağırlıklı bir kilin kullanıldığını arkeometrik çalışmalar bize gösterdi. Omurgalı çanaklar, kâseler, tabaklar, küresel gövdeli veya uzun boyunlu çömlekler, yonca ağızlı testiler en çok rastlanan kap tiplerini oluşturuyor. Bunların yanında meyvelikler, kadehler, bardaklar, mataralar, tepsiler ve özellikle hayvan ve çizme biçimli rithonlar gibi sunu kapları da var. Urartu sitadellerinde daha çok bulundukları için de Urartu kraliyet kurumları, aristokrasisi veya varsılları tarafından kullanıldığı fikri hâkim. Ancak yoğun olmasa da halk mezarları ve hatta kırsal yerleşme ve nekropollerde de bulunduğu bilinmekte. Bu malzeme grubunun M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren kullanımının yaygınlaştığı öne sürülüyor. Son olarak, Urartu’nun yıkılışı ile birlikte bu türden çanak çömleğin üretiminin durduğunu söyleyebiliriz ●

son durumlarını belgelemek ve fotoğraflarını çekmek için araştırma gezileri yaptık. En önemlisi Urartu Devleti’nin sınırları içinde olmakla birlikte daha çok göçerlerin yaşam alanı olan ve günümüzde de hayvancılık yapan göçerlerin bulunduğu yaylaları inceledik. Kitapta bu çerçevede Urartu’nun elit kültürü yanında değişime direnen göçerlerin saptanmasına yönelik çalışmalar da yer aldı. Ayrıca ilk kez bu kitapta Urartu’yu tanımlayan kriterler tartışıldı, kentleşme süreciyle ilgili teorik yaklaşımlar geliştirildi.

Kitaplık

/ Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com

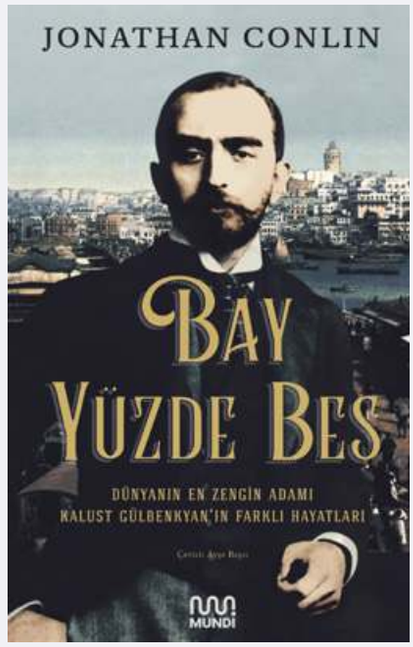
Kayserili Gül Beyi nasıl dünya devi oldu?

Ortadoğu petrolündeki payı nedeniyle "Bay Yüzde Beş" olarak anılan Gülbenkyan, modern petrol sanayisini şekillendiren isim. Jonathan Conlin'in kitabı, dört ülkenin pasaportuna sahip olan ancak kendini hiçbir yere ait hissetmeyen bu karmaşık Ermeni'nin gizemli hayatını anlatıyor.

BAY YÜZDE BEŞ - DÜNYANIN EN ZENGİN ADAMI - KALUST GÜLBENKYAN'IN FARKLI HAYATLARI, JONATHAN CONLIN, MUNDİ YAYINLARI

"Karanlık bir Ermeni manipülatör", "Arka plandaki sorun çözücü", "Uluslararası petrol ve bankacılık ağının tam merkezindeki örümcek", "İmparatorlukları ve çok uluslu şirketleri 50 yıl boyunca elinde tutan dâhi", "Petrol yağmasının en büyük yaratıcılarından biri", "Ortadoğu tarihinin dönüm noktası sayılan 'Kırmızı Hat'tı çizen adam..." Tüm bunlar, 1869'da İstanbul'un Üsküdar semtinde doğan ve 1955 yılında Portekiz'de öldüğünde "dünyanın en zengin adamı" olarak anılan Kalust Gülbenkyan'ı tanımlayan ifadeler.

Ortadoğu petrolündeki kişisel payı nedeniyle "Bay Yüzde Beş" olarak nam salan Gülbenkyan, 86 yıllık hayatı boyunca göz önüne çıkmaktan kaçınan, hep arkalarda ve gölgelerde iş yapan biri. Zengin bir tüccar aile olan Gülbenkyan'lar aslında Kayseri Talaslı. Kalust Gülbenkyan, dünyanın savaşlarla parçalanmasının ardından Batı'ya sığınan tek Ermeni değil. Ancak tanımadığı bu dünyada büyük bir başarı kazanan tek Osmanlı Ermenisi. Anayurdunun yıkılması ve münzevi kişiliği, başarısının anahtarıydı.

Hiçbir imparatorluğa, devlete ya da şirkete sadakat duymadığı için kendisini "olabilecek en dürüst tüccar" olarak tanıtabilmişti. Batılılar için Ortadoğu hakkında güvenilir bir istihbarat kaynağı, Doğulular içinse Batı'nın ve onların kudretli petrol şirketlerinin planlarını öğrenebilmek için başvurulacak kişi. 1900'de II. Abdülhamit, 40 yıl sonra İran Şahı ve Suudi Arabistan Kralı için çalışmış, hatta diplomat olmuş; Stalin'e bile tavsiyeler veren bir arabulucu. Dört ayrı ülkenin pasaportuna sahip olan Gülbenkyan sadece akıl almaz servetiyle değil, sanat eserleri koleksiyonuyla da öne çıkan bir isim. Yunanistan'dan sikkeler, Mısır'dan antik eserler, İznik'ten çiniler, İran'dan halılar, Japonya'dan netsukeler ve Rusya'daki Hermitage Müzesi'nden aldığı Rembrandt'ları da içeren muhteşem bir sanat koleksiyonuna sahip. Bu müthiş sanat koleksiyonu halen Lizbon'da kendi adını taşıyan vakıfta sergileniyor.

Lüks ancak yalnız bir hayat

Yarım yüzyıl boyunca üst düzey petrol anlaşmalarına simsarlık yaparak büyük bir servet elde eden Kalust Gülbenkyan'ın özel hayatı da en az iş hayatı kadar çetrefilli. Aktrisler ve revü kızlarına eşlik ettiği lüks bir hayat süren biri. İki çocuğu olmuş. Oğlu Nubar ve kızı Rita. Ancak ailesiyle aynı anda sofraya bile oturmayan Kalust ile eşinin ve çocuklarının ilişkileri hiç sıcak sayılmaz. Nitekim Nubar babası yaşarken onu mahkemeye vermiş. Ne büyük Ermeni tehcirinde ne de sonrasında Ermenilerin kaderiyle ilgilendiğine dair bir ibare var yaşam öyküsünde. "Sarkis Gülbenkyan Mahdumları" adlı aile şirketi sayesinde ticaret dünyasına adım atan ancak sonra kendini sadece para kazanmaya adayan bir isim.

"Bay Yüzde Beş", Gülbenkyan hakkında yazılan ilk kitap değil. Conlin'in çalışmasının özelliği ise Gülbenkyan Vakfı arşivlerine ilk defa tam erişim sağlanarak yazılması.

“İyi ki doğdun ... mutlu yıllar sana”

DOĞUM GÜNÜNÜN İCADI, JEAN-CLAUDE SCHMITT, KIRMIZI KEDİ YAYINLARI, EKİM 2020

Bu şarkı ve üzerinde yaşınız kadar mumla gelen pasta, günümüzün en klasik ritüellerinden biri haline geldi. Mumlar üflenir, şarkı söylenir, pasta kesilir ve hediyeler verilerek yeni yaşa girilir. Peki, bu ritüel, yani doğum günü kutlamasının geçmişi ne kadar geriye uzanıyor? Fransız tarihçi Jean-Claude Schmitt bu sorunun peşine düşmüş ve kişisel yaşantımızın ritmini belirleyen kutlama törenlerinin en başında sayabileceğimiz doğum gününün tarihinin hiç de çok gerilere uzanmadığını saptamış. Bugün kutladığımız şekliyle doğum günü çok yeni bir buluş. Hatta o kadar yeni ki Jean-Claude Schmitt bu

ritüelin başlangıç noktasını 1802’de Goethe’nin doğum günü pastasındaki 53 adet mumu üflemesiyle eşleştirmiş. Kutlamalarda söylenen “Happy birtday to you” adlı şarkı ise çok daha yeni. Şarkının sözleri 1924, bestesi 1893 tarihli. Ancak doğum günü kutlaması çok yeni olsa da bu noktaya gelmek uzun bir zaman almış. Marco Polo 1298’de yazdığı “Dünyanın Hikâye Edilişi” adlı kitabında, kendisine çok ilginç gelen bir âdeti anlatmış. Sözü ettiği âdet Batı’ya değil, Moğollara ait. Marco Polo, Büyük Kaan’ın yanı Kubilay Han’ın her yıl yapılan şölenle doğumunun kutlandığını, Tatarların olanakları ve güçleri oranında Büyük Kaan’a hediyeler verdiğini yazmış. Jean-Claude Schmitt’e göre Marco Polo’nun bu şöleni uzun uzadıya anlatması, bu yaklaşımın Batı’da bilinmediğini gösteriyor. Kitapta astrolojinin etkisiyle gelişen doğum günü kutlamalarının imparatorlardan sıradan insanlara nasıl ulaştığı da ayrıntısıyla ele alınmış.

En vahşi barbar değil, mutedil bir lider!

ATTİLA VE BİZANS TARİHİ, PRISCUS, ALFA YAYINLARI, EYLÜL 2020

Turhan Kaçar’ın çeviri ve notlarıyla yayıma hazırladığı “Attila ve Bizans Tarihi” kitabı, Priscus’un metnini orijinal diliyle karşılaştırmalı olarak okuyucuya ulaştıran bir çalışma. Kitabın bir sayfasında eski Yunanca ve Latince aslı, karşı sayfasında ise Türkçe çevirisi yer alıyor.

Avrupa Hun tarihinin genellikle Hunları “Barbarların en vahşisi” olarak değerlendiren Ammianus Marcellinus’un anlatılarına dayandırıldığını belirten Kaçar, Attila’nın sofrasında yemek yiyen Priscus’un anlatılarının birinci el gözlemlere dayanması sebebiyle çok önemli olduğunu belirtiyor. Elçilik heyetiyle Attila’nın karargâhına giden Priscus, burada diplomatik görüşmelere katılmış hatta Hunları bizzat ikna etmeye çalışmış. Kaçar’a göre bir elçilik heyeti mensubu olarak Hunlar arasında bir süre bulunan Priscus’un gözlemlerini zaman zaman birinci tekil şahıs kullanılarak aktarması, onu ve yazdıklarını daha da istisnai kılıyor.

Kitapta elçilik heyetini yemeğe davet eden, onlara gümüş tabaklarda yemek ve içki sunan Attila, ahşap tabaktan yiyip ahşap kadehten içki içen mutedil bir lider olarak anlatılmış. Priscus, yemekte Attila’nın giydiği elbisenin basit olduğunu, hatta atının koşum takımının diğer İskitlerinki gibi altın veya değerli taşlarla süslü olmadığını vurguluyor.

Bu diplomatik gezinin asıl amacı Doğu Roma Sarayı’nın Attila’yı ortadan kaldırma girişimini örtme çabası. Yani kitabı okurken MS 400’lü yıllardaki diplomasi ritüellerini, komplo teorilerini, casusları ve çift taraflı ajanları da öğreniyor, ilk ağızdan aktarılan bu tarihten çok keyif alıyorsunuz.

Her kötülüğün sorumlusu!

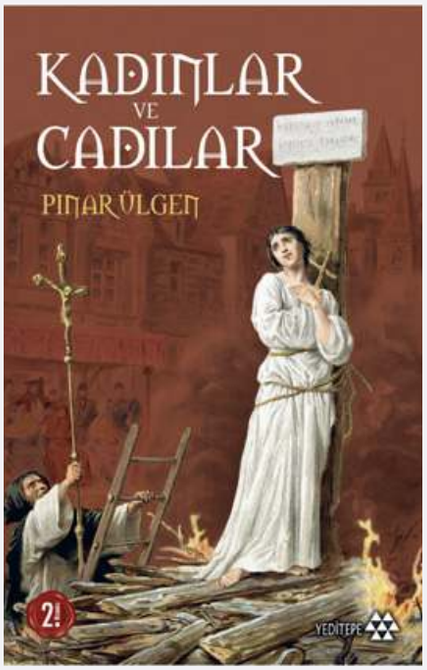
Ortaçağ'da 500 bin kişi cadılık suçlamasıyla yakıldı. Bir günde 400 kadının yakıldığı dönemler bile yaşandı. Pınar Ülgen, kimi araştırmacıların 'kadın soykırımı' olarak nitelediği bu dönemi incelemiş kitabında...

KADINLAR VE CADILAR, PINAR ÜLGEN, YEDİTEPE YAYINEVİ, 2018

Pınar Ülgen'in çalışması, Ortaçağ ve cadılık konusu özelinde, kadının insan ırkına kabul edilip edilmediğini sorgulayan bir araştırma olarak okunabilir. Erkeğin cennetten kovulmasına sebep olmakla suçlanan kadın, kutsal kitaplarda şeytanla bir tutulmuş ve sürekli cezalandırılması istenmiş. Papa II. Pius'un, "Kadın gördüğünde dur ve düşün; O, bir şeytan olabilir" demesi dönemin kadına olan bakış açısına bir örnek. Tevrat'ın birinci kitabı Tekvin'de ise bu durum daha ayrıntılı ifade ediliyor: "Siz kadınlar, acı ve ıstırap içinde doğurursunuz. Kocalarınızın büyüsü altındasınızdır ve kocanız sizin efendinizdir. Ve Havva olduğunuzu bilmiyor musunuz? Şeytan sizin içinizdedir. Ağaç'ın mührünü bozdunuz. Şeytan'ın nasıl alt edileceğini bilmediği erkeği aldatan ilk kişi sizsiniz. Yine de elbiselerinizi süslerle bezemeyi düşünüyorsunuz."

Görüldüğü gibi kadınları her kötülüğün sorumlusu gibi göstererek bir batıl inanç oluşturulmaya çalışılmış kutsal kitapta. Ve kadınların şeytanla anlaşma yaptıklarına dair batıl inanışı kanıtlamak için teologlar özel bir çaba göstermiş.

IX. yüzyıl başlarında, kilise cadılara özel önem vermeye başlamış. Hıristiyanlığa, kiliseye ve engizisyona göre iblis, dünyadaki hâkimiyetini çoğu köylü olan bu kadınlar aracılığıyla elinde tutmaktaydı. Ama bu kadınların niyetleri iyi miydi yoksa kötü mü? Bu dönemde kadınlar her

şeyin sorumlusu olarak görülüyordu. Geç Ortaçağ'da evliliklerde ve doğumlarda olduğu gibi ölümde de kadınların yer aldığına dair inanışlar olduğunu belirten Pınar Ülgen, cenaze ritüeline atıfta bulunuyor:

"Cenaze törenlerinde siyah giyinmek veya siyah bant takmak ölen kişinin ruhunun yeryüzüne geri dönmesini engellemek içindir. Avrupa'nın bazı yerlerinde kocaları ölen kadınlar, eşlerinin ruhları kendilerine musallat olmasın diye tam yedi yıl boyunca siyah giymek zorunda kalırlardı. Siyah giymenin ölüler tarafından görülmeyi engellediğine inanılırdı."

1350 ile 1780 yılları arasındaki "Cadı Avı Dönemi'nde, cadı oldukları şüphesiyle yakalanan kadınların kısık ateş, erimiş kurşun, kaynar yağ, zift, balmumu ve sülfür karışımı gibi çok çeşitli işkencelerle eziyet gördükleri belirtiliyor kitapta. Ancak Hıristiyanlara göre bu işkenceler bile onların işlediği suçu tam olarak karşılayamamış.

Ortaçağ'da ebe ve şifacı olarak toplumda bir gereksinimi karşılayan ve bu hizmetleriyle belirli bir ekonomik güce ulaşan kadınlara verilen en büyük toplumsal görev, namuslu olmaktan ibaret. Tüm kadınlardan doğurgan, cefakâr, fedakâr ve kendini çocuğuna adayan anne olmaları bekleniyordu. Erkeklerse kendi ideal yapılarına uymayan kadınları ruh çağırma, büyü yapma gibi suçlarla itham edip damgalıyorlardı. Ayrıca ebelerin doğum yaptırarak doktorların gelirlerine ortak olmaları da hoş karşılanmıyordu toplumda.

Ülgen o karanlık dönemde, Almanya, İsviçre, Fransa ve Polonya topraklarında 500 bin kişinin cadılık suçlamasıyla yakıldığını belirtiyor. Toulouse kentinde olduğu gibi sadece bir günde 400 kadının yakılarak öldürüldüğü dönemler dahi olmuş. Bu sayının büyüklüğü, kısmen de olsa ekonomik gerekçelerle açıklanıyor. Şöyle ki cadı olmakla suçlanan kişi suçunu itiraf ettiğinde, bütün mal varlığı müsadere ediliyordu. Mal varlığının 2/3'si feodal hükümdara, 1/3'i ise sorgulayan hakim ve cellat gibi kişilere kalıyordu. Bu durum "Cadı Avı Dönemi"nde neden bu kadar çok kadının yakıldığını ya bazı araştırmacıların tabiriyle yaşanan "kadın soykırımı"nın yanıtı olabilir.

Ruhu siyaset, özü altın, şekli teknoloji

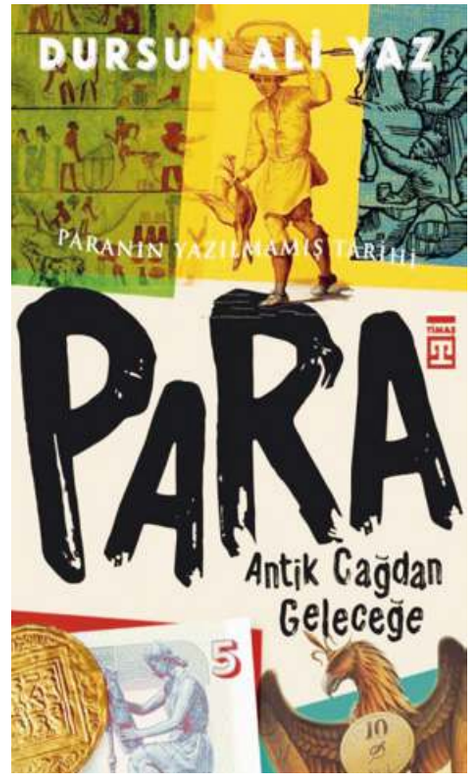
ANTİK ÇAĞDAN GELECEĞE PARA, DURSUN ALİ YAZ, TİMAŞ YAYINLARI, OCAK 2020

"Para yokken insan vardı fakat insanlık tarihi parayla başladı." Dursun Ali Yaz, kapsamlı araştırmasına bu cümleyle başlamış ve para kavramıyla tanıştığımız 11 bin yıl öncesinden günümüze uzanan tarihi yazmış. Altı kategoriye ayrılan para sırasıyla şu aşamalardan geçmiş: "Trampa Para, ihtiyaçların değiş tokuşla temin edildiği, paranın fiziken olmasa da ruhen dolaşımda olduğu sistem. Tarihteki ilk 'Mal Para', Sümer arpası. Bu sistemin en belirgin özelliği, iki farklı malın bir başka malı esas alarak el değiştirmesi. Değerli madenlerin ortaya çıkmasıyla insanlık 'Tartı Para' ve dolayısıyla finans kültürü ile tanıştı. 'Madeni Para' 2 bin 500, 'Kağıt Para' ise bin 300 yıl önce kullanılmaya başlandı. 'Sanal Para' kullanımı ise çok daha yakın bir geçmişe, 1977 yılına uzanıyor."

Peki, sırada ne var? Dursun Ali Yaz, geleceğin para formunun ne olacağı sorusuna şu yanıtı veriyor: "Ruhunu siyaset, özünü altın, şeklini teknoloji belirleyecek."

Kitabında paranın iktidar ilişkilerinden mitlere, gündelik hayattan toplumsal örgütlenme biçimlerine uzanan etkilerini de ayrıntılarıyla aktaran yazar, küçük anekdotlara yer vererek okumayı daha keyifli hale getirmiş.

"Antik Çağdan Geleceğe Para" kitabı, aslında bir üçlemenin ilk kitabı. İnsanlık tarihini para, servet ve devlet olmak üzere üç zihinsel icadın şekillendirdiğini belirten yazar, üçlemenin ilki olan "Para"dan sonra "Servet", ardından "Devlet" kitabının geleceğini belirtiyor.

"Tarım alanında tarih tekerrür etmemeli!"

OSMANLI'DA TARIM POLİTİKALARI, ABDULLAH AYSU, YENİ İNSAN YAYINEVİ, TEMMUZ 2020

"Bu kitap bir tarih araştırması değil. Osmanlı'ya biraz sosyal, biraz politik nazar atan bir çalışma. Düne bakarak bugünü anlama çabası da denilebilir. Zira bugün yaşadıklarımız ve bize yaşatılanlar geçmişimizin izini taşımakta ve adeta onu tekrar etmektedir. Bu çalışma geçmişi hatırlatarak, gelecekte sömüren zalimlerin olmayacağı bir dünyanın umuduyla, okuyucuları tarihin tekerrürüne karşı uyarmaktadır." Abdullah Aysu, "Osmanlı'da Tarım Politikaları" adlı kapsamlı eserini bu sözlerle tanımlamış. İslamiyet ve Selçuklu dönemine de kısa bir bakış atan çalışma, Osmanlı'da devlet yapısı ve öşür sistemiyle başlıyor. Osmanlı'nın 600 yıllık hâkimiyet döneminin başlangıcında iyi yanları olduğunu belirten Aysu, bunları şöyle özetliyor: "Toprakta şahıs mülkiyetinin olmaması, hububat ekilen yerlerin bağ, bahçeye çevrilemeyeceğine ilişkin hükümler ile üretimin değişim değil de kullanım değeri üzerinden sürmesi." Yükselme dönemiyle birlikte toprakta kişisel mülkiyet oluşmaya başlıyor. Özel mülk sahiplerinin köylüyü sömürmesiyle onların toprakları büyürken köylünün toprakları iyice küçülüyor. Gerileme döneminden sonraysa işler iyice değişiyor. Çünkü sadece padişah ve çevresi değil, özel ayrıcalıklar tanınan yabancı şirketler de köylüyü sömürüyor. Aysu, Osmanlı'nın son zamanlarda tarımı hatırlayıp bazı atılımlarda bulunmaya kalkıştığını, yabancı şirketlere kooperatif örgütlülüğüyle karşı durmaya çalıştığını ancak çok geç kaldığını belirtiyor ve ekliyor: "Bu çalışmanın amacı okuyucuları tarihin tekerrürüne karşı uyarmaktır."

/ Uğur Biryol / ubiryol@gmail.com

MURAT MERİÇ'TEN POPÜLER MÜZİĞİN YOLCULUĞU

"Yaşamak ne güzel şey!"

Türkiye'de popüler müziğin kilometre taşları, Murat Meriç'in kitaplarıyla yerli yerine konuyor. Her kuşaktan, yaştan insanın dilinde, dimağında bulunan şarkılar ve ardındaki gerçek hikâyeler, bu eserlerle tarihe mal oluyor. *Hayat Dudaklarda Mey*, bir referans kitabı...

Türkiye'de "aranjman" modasının hâkim olmaya başladığı 60'lı yıllar... Yabancı şarkı sözlerini Türkçe sözlerle değiştirme modasını başlatan isim, Fecri Ebcioğlu. "Bak Bir Varmış", "Dünya Dönüyor", "Her Yerde Kar Var", "İki Yabancı" gibi onlarca unutulmaz şarkının popüler müziğe kazandırılmasında rolü büyük.

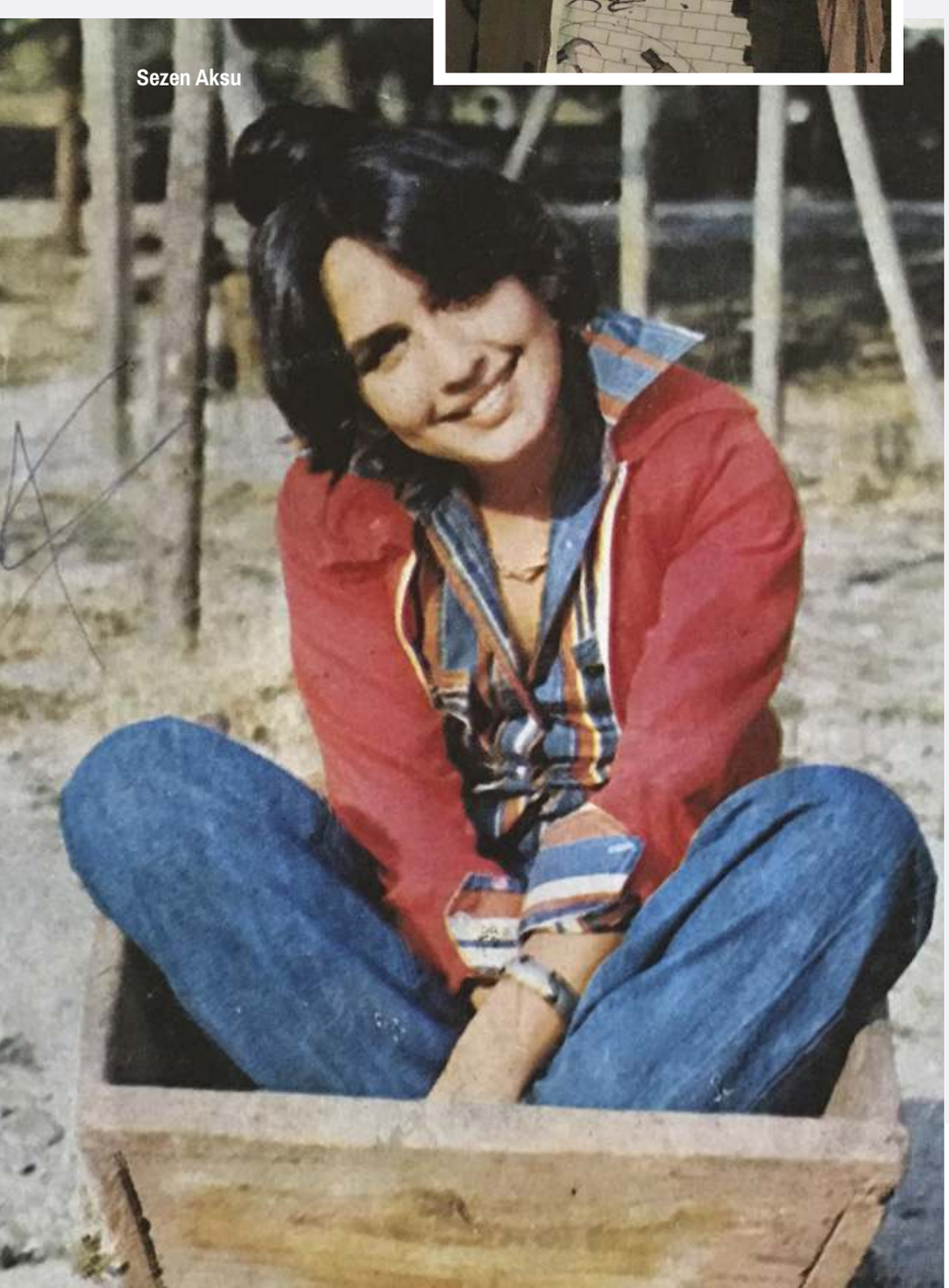
Dönemin ve sonraki dönemlerin öne çıkan parçası, 1969'da Regal Plak tarafından yayımlanan, yorumunu Ajda Pekkan'ın yaptığı "Yaşamak Ne Güzel Şey" şarkısı. Sözleri, "Elem acı ve keder/ Bir günde hepsi geçer/ Hayat dudaklarda mey/ Yaşamak ne güzel şey/ Ümidini hiç kırma/ Boş ver sen aldırma/ Hayat dudaklarda mey/ Eğlen oyna durma hey/ Yaşamak ne güzel şey..." olarak devam eden şarkı, Ajda Pekkan yorumuyla oldukça ses getirmiş. Tam olarak 18 yıl sonra yine büyük bir yorumcu, Nilüfer tarafından "Geceler" albümünde yeniden yorumlanmış. Nilüfer, bu şarkıyı 2013'te yayımlanan "Düetler" albümünde, bu kez de Kargo'yla seslendirdi. Her iki yorum da şarkının ne denli güzel olduğunu bir kez daha kanıtladı. Nâzım Hikmet'in, "Yaşamak Güzel Şey" şiirine de selam mahiyetinde değerlendirebileceğimiz sözlerle, şarkı bugüne kadar geldi.

Neşet Ertaş

Müzik tarihi araştırmacısı ve radyo programcısı Murat Meriç'in, Türkiye'nin müzik geçmişi hakkında pek çok çalışması bulunuyor.

Sezen Aksu

Bantmag'da kitapla ilgili söyleşide, Doruk Yurdesin tam da aklımızdan geçen soruyu sormuş Murat Meriç'e: "Kitaba ismini veren dizeyi bize hediye eden şarkı, 'Yaşamak Ne Güzel Şey'. Yine de kitapta buna yer vermemişsin. Onun hikâyesini dinleyebilir miyiz?" Meriç'in yanıtı ise şöyle: "Özel bir hikâyesi yok aslında. Başta 'İki Yabancı'nın olması gereken yerde, Ajda Pekkan yorumuyla bu şarkı vardı; sonrasında (anlatırsam uzun süreceği için buraya almayacağım bir sebeple) yerini, yukarıda andığım şarkıya verdi. Talihsizlik, söylediğin şarkıyı kitabın hiçbir yerinde anmıyor oluşum. Bu, tamamen benim unutkanlığım. Kitap ikinci baskıyı yaparsa elbette bir yere sıkıştırırım ama o güne dek burada yazmış olayım: 'Hayat Dudaklarda Mey', adını, sözlerini Fecri Ebcioğlu'nun yazdığı 'Yaşamak Ne Güzel Şey' adlı şarkıdan alıyor. Ben şarkıyı Nilüfer'den dinledim, sevdim ama asıl yorumlayan, kitlelere mal eden Ajda Pekkan. Hepsine müteşekkirim."

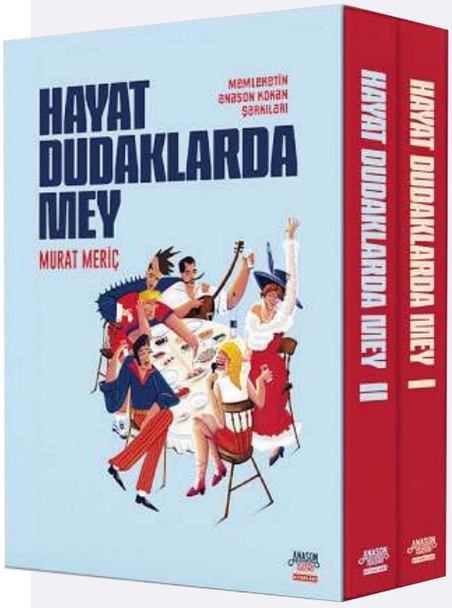
Bu unutkanlık kitabın değerinden bir şey eksiltmiyor elbette. 2004'ten beri çalışmalarını yakından takip ettiğim, müzik arkeologlarından Murat Meriç; yakın zamanda yayımlanan üçüncü kitap çalışması (ilk ikisi "Pop Dedik" ve "100 Şarkıda Memleket Tarihi") olan "Hayat Dudaklarda Mey" ile güzel dönüş yaptı ve bizi sofralara eşlik eden şarkıların, türkülerin rehberliğinde, anason kokan bir yolculuğa çıkardı. Meriç'in yıllardır yazdığı yazıları, araştırma konularını, dosyaları, elbette kitaplarını bilen biri olarak şunu söyleyebilirim: Bu çalışma bir "ustalık dönemi" eseri.

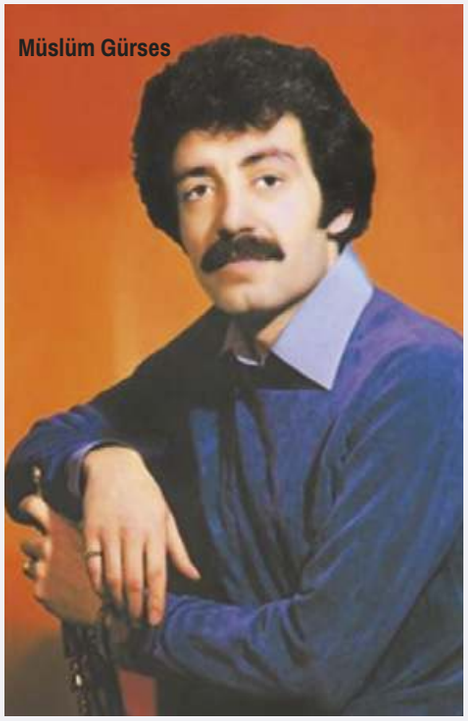
Kitap renkli illüstrasyonlarla bezeli, iki ciltten oluşan ve tekrar tekrar okunası bir formatla sunuluyor; şahane bir bilgi kaynağı her açıdan. İlk cilt, "Sanat

Müzik Tarihinden

Hayat Dudaklarda Mey,
Murat Meriç,
2 cilt, 557 sayfa, 57 TL,
Anason İşleri Yayınları.

Müslüm Gürses

Güneşimiz" Zeki Müren'e tutulan geniş bir mercekle başlıyor. "Bir Muhabbet Kuşu, Beklenen Şarkı, Manolyam, Yasemenler Solmadan Gel, Beni Terk Etme, Mühür Gözlüm, İnleyen Nağmeler, Ağlama Değmez Hayat, Kahır Mektubu ve Ben Zeki Müren (Alkışlarla Yaşıyorum)" inceleniyor. Şarkıların hikâyeleri ve Zeki Müren'in bunları söylerken buluştuğu insanlar (Neşet Ertaş gibi büyük ustalar) detaylarıyla satırlara aktarılmış. Sonrasında alaturka faslıyla devam ediyor kitap. Burada da Meriç'in kişisel tarihinde yer etmiş, aynı zamanda belleğimizin önemli kilometre taşı şarkılar var. Birkaçını anmak gerekirse: "Bir Bahar Akşamı, Enginde Yavaş Yavaş, Agora Meyhanesi, Çile Bülbülüm Çile, Ah Bu Şarkıların Gözü Kör Olsun..." Bunlar birçok sanatçı tarafından farklı zamanlarda yorumlanmış ama kim yorumlarsa biz o şarkıları sevmiş ve sofraların baş tacı etmişiz. Murat Meriç kitaba aldığı 213 şarkıyı elbette kendine göre seçmiş ve bu yorumları özellikle incelemiş. Alaturka faslının başköşesi, tahmin ettiğiniz üzere Müzeyyen Senar'a ayrılmış. Senar'ın 5 şarkısı enine boyuna irdelenmiş ve onun sesinden ölümsüzleşen eserler hikâyeleriyle nakledilmiş.

Kitabın ilk cildi popla devam ediyor. Bu bölüm "Tarih Öncesi Fasıl" başlığıyla açılıyor; içinde Nurhan Damcıoğlu, Huysuz Virjin, İbrahim Özgür, Zeki Müren ve Ayten Alpman var. Sonrasında ise oldukça zengin bir isim yelpazesiyle popüler müziğin çok önemli sesleri ve şarkıları anlatılmış: Rekabetler, küslükler, kıskançlıklar, hırslar ama en çok da güzellikler... Ajda Pekkan'dan Semiramis Pekkan'a, Erol Evgin'den İlhan İrem'e büyük isimler bu fasılda. Bu hattan ilerleyerek günümüzün önemli temsilcilerine bağlanmış kitabın rotası:

Gaye Su Akyol, Ceylan Ertem, Mabel Matiz kitapta şarkılarıyla yer alıyor. İlk cildin finalinde ise sanırım müziğimizin son 40 yılının en güzel ve özel bölümü var bana göre: Sezen Aksu'nun 5 şarkısı: "El Gibi, Firuze, Kalbim Ege'de Kaldı, Şinanay, Yine mi Çiçek?"

Murat Meriç şarkıları seçerken, Melih Cevdet Anday'dan Nâzım Hikmet'e, Orhan Veli'den Sabahattin Ali'ye uzanan edebiyat ve şiir hattını ıskalamıyor; iyi bir edebiyat okuru olmanın hakkını da teslim ediyor. Şarkı seçimlerini keyfi yapmadığını belirtiyor; bunların hikâyesi kadar kesişme noktalarının ve arka plandaki isimlerin-sözlerin de önemli olduğunun altını çiziyor.

İkinci cildin çatısı arabesk, halk müziği ve rock başlıklarında toplanmış. Arabeskin finali Müslüm Gürses'le. Gürses'in beş şarkısı seçilmiş ve onu geniş kitlelerle buluşturan aşamalar anlatılmış bir bakıma. "İtirazım Var"dan "Sensiz Olmaz"a uzanan süreç, Müslüm Gürses'in değişimini gösterdiği kadar, bir taraftan da ne söylerse söylesin sofraların vazgeçilmezi olduğunu ortaya koyuyor.

Değişim göstermese de tavır olarak Neşet Ertaş da bu anlamda herkesin kabul ettiği önemli bir çığlığı Anadolu'nun. Ertaş'ın türküleri kadar hikâyesinden de ilginç bölümler bulacaksınız kitapta. Ve Erkin Koray... Kitabın son bölümünün kahramanlarından biri; şarkıları, sözleri, eylemleri, konserleriyle başlı başına bir hadise. O da beş şarkısıyla kitabın konuklarından.

Kitapta daha birçok değerli sanatçının şarkıları da bulunuyor. Hatta kitabın şöyle bir güzelliği var: İçindeki şarkıların hepsi spotify'da "Hayat Dudaklarda Mey" başlığıyla bir liste halinde sunuluyor. Her bir şarkıyı kitabın içindeki karekodları okutarak dinleyebiliyorsunuz.

Müzeyyen Senar

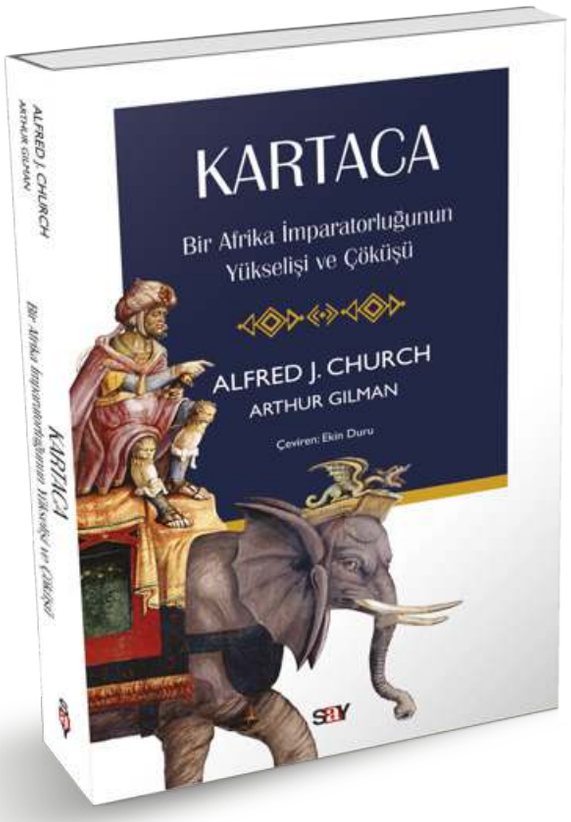
Kitapta Murat Meriç'in satırlarına, 14 ayrı illüstratörün renkli illüstrasyonları eşlik ediyor. Müzeyyen Senar'ın illüstrasyonu Gaye Su Akyol'a ait.

Şakanüvis

/ ***Can Barslan*** / *can.barslan@gmail.com*

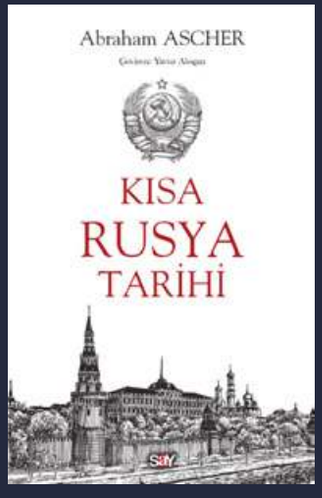
Eski imparatorlukların ve halkların çok azı Roma'ya askeri gücüyle meydan okuyabildi ve aralarından sadece Kartaca'ya olan korku Roma'nın iliklerine kadar işledi.

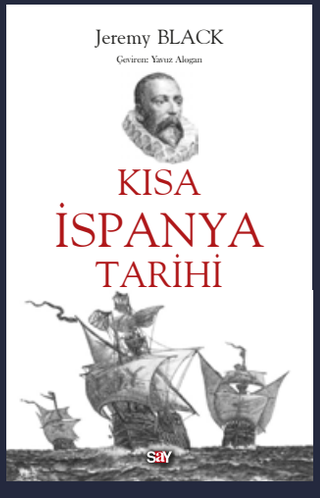
Bu değerli eser Kartaca'nın bir Fenike kolonisi olarak kuruluşundan, Batı tarihini şekillendiren bir imparatorluğa dönüşmesine, Hannibal'in Roma ile olan epik deniz ve kara savaşlarından Kartaca'nın Roma tarafından tarih sahnesinden silinmesine kadar Kartaca tarihinin tüm ayrıntılarını gözler önüne sererken bir yandan da okuyucularına bir halkın amansız düşmanına karşı nesiller boyu devam eden mücadelesini de tanıtıyor.

Alfred J. Church & Arthur Gilman
çev. Ekin Duru
240 sayfa

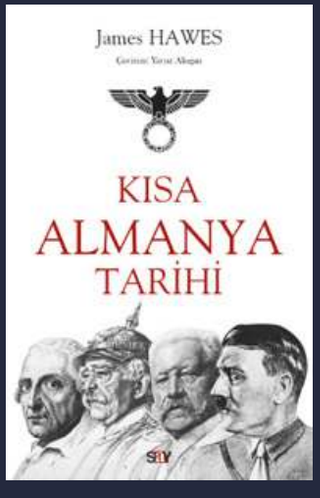
Kısa Tarih Dizisi dünya ve insanlık tarihinin başlıklarına mercek tutmanıza yardımcı oluyor.

Abraham Ascher
çev. Yavuz Alogan
360 sayfa

Jeremy Black
çev. Yavuz Alogan
280 sayfa

James Hawes
çev. Yavuz Alogan
248 sayfa

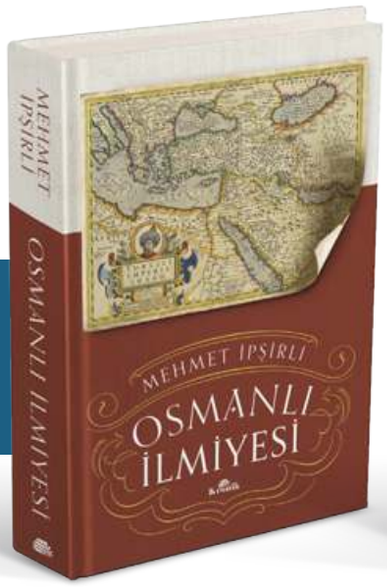

James West Davidson
çev. Can Evren Topaktaş
416 sayfa

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com
Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com
www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik
SAY

Kronik Kitap'tan Tarih Alanında Önemli Eserler…

Kronik

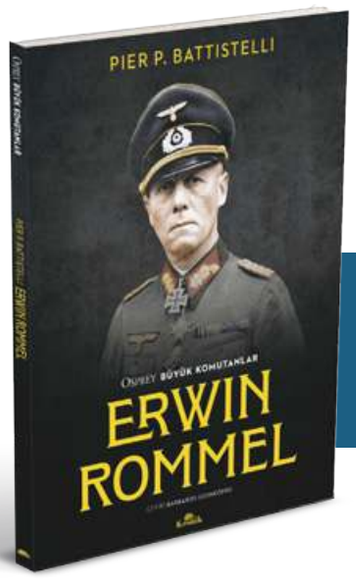

Osmanlı İlmiyesi

MEHMET İPŞİRLİ

OSMANLI DÜNYASINDA İLİM VE ULEMA

Ülkemizde tarih biliminin önde gelen isimlerinden olan Prof. Dr. Mehmet İpşirli'nin kaleme aldığı bu eser yılların birikimine dayanan araştırmaların bir semeresidir. Eser, Osmanlı dünyasında, eğitim, hukuk, fetvâ, diyanet ve bürokraside sorumluluk üstlenen ya da resmi görev almadan kendisini toplum hizmetine adayan ilim erbabı olan ulemanın yerini ve işlevini ortaya koyuyor. Osmanlı İlmiyesi, hem meslekten tarihçiler hem de tarih meraklıları için bir başucu eseri.

Erwin Rommel

PIER P. BATTISTELLI

Çeviri: Barbaros Uzunköprü

ÇÖL TİLKİSİNİN HAYATI

Tarihin en büyük komutanlarının yaşam öyküleri, askerî hayatları ve katıldıkları seferler... Özel hazırlanmış çizimler, haritalar ve üç boyutlu canlandırmalar... "Osprey Büyük Komutanlar" Serisi başlıyor. Serinin ilk kitabı başarıları İkinci Dünya Savaşı'nın erken safhalarında Fransa'da hız kazanan, Kuzey Afrika'da elde ettiği zaferlerle kariyerinin doruğuna ulaşan, İkinci Dünya Savaşı'na damgasını vuran *Erwin Rommel*.

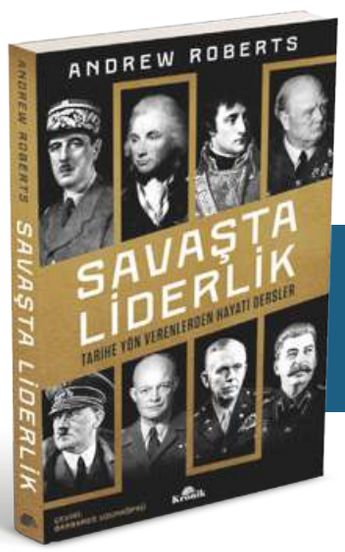

Büyük Taarruz

SELİM ERDOĞAN

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN KADER ANI

Sakarya'da uçurumun eşiğinden dönen bir millet nasıl oldu da 11 ay sonra 200.000 kişilik Yunan ordusunu önüne katıp denize döktü, İngilizlerin karşısına dikilebildi? Başkomutanın karargâhında sahiden de casus var mıydı? En zor anlarda bile Misak-ı Milli'den ve tam bağımsızlıktan taviz vermeyen Mustafa Kemal Paşa'nın sırrı neydi? "Büyük Taarruz: Dağlarda Tek Tek Ateşler Yanıyordu", sadece 26 Ağustos ve sonrasını değil, 11 aylık hazırlık döneminden sonra atılan ilk topun, Türk karakterinin ayağa kalktığı bir dönemi tüm duygularıyla okuyucuya sunuyor…

Savaşta Liderlik

ANDREW ROBERTS

Çeviri: Barbaros Uzunköprü

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE LİDERLİK DERSLERİ

Okuru Fransız İhtilali'nin coşkulu karmaşasından Soğuk Savaş'ın gergin atmosferine taşıyan Andrew Roberts, modern tarihin ana figürlerinden olan Napoléon Bonaparte, Horatio Nelson, Winston Churchill, Adolf Hitler, Joseph Stalin, George C. Marshall, Charles de Gaulle, Dwight D. Eisenhower ve Margaret Thatcher'ı objektif bir şekilde ele alıp derinlemesine analiz ediyor. Roberts, coşkulu üslubu ve keskin gözlem yeteneğiyle kaleme aldığı bu çalışmada en parlak liderlerin bile başarısız olmasına yol açabilecek kişisel özellikleri ve liderleri zafere ulaştırabilecek vasıfları ortaya çıkarıyor.